

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

İŞ VE YATIRIM ORTAMININ İYİLEŞTİRİLMESİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)

İŞ VE YATIRIM ORTAMININ
İYİLEŞTİRİLMESİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-61-8

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
KISALTMALAR.....	v
KATILIMCI LİSTESİ.....	vii
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. DÜNYADA DURUM	5
2.1. Dünyadaki Genel Eğilimler.....	5
2.2. Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Gelişmeler.....	14
2.3. İş ve Yatırım Ortamında Gelişmeler	23
2.4. Uluslararası Yükümlülükler	25
2.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (Gündem 2030) ve (SKA).....	26
2.4.2. BEPS Konusunda Kapsayıcı Çerçeve	27
2.4.3. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı	28
2.5. Örnek Uluslararası Uygulamalar.....	30
2.5.1. OECD Politika Araçları: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Niteliği	30
2.5.2. AB Yeşil Dönüşüm Reform Desteği	31
2.5.3. Almanya Tedarik Zincirleri Kanunu	32
2.5.4. Düzenleyici Kum Havuzları.....	33
3. TÜRKİYE’DE DURUM.....	35
3.1. Kapsam ve Mevzuat	35
3.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar	37
3.2.1. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu Platformu.....	37
3.2.2. Yatırım Danışma Konseyi.....	38
3.2.3. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	38
3.2.4. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	39
3.3. Ulusal Politikalar.....	40
3.4. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi	41
3.4.1. 2023 Yılı Gerçekleşmeleri (2024 Yılı Programı).....	42
3.4.2. 2022 Yılı Gerçekleşmeleri (2023 Yılı Programı).....	42
3.4.3. 2021 Yılı Gerçekleşmeleri (2022 Yılı Programı).....	42

3.4.4.	2020 Yılı Gerçekleşmeleri (2021 Yılı Programı).....	43
3.4.5.	2019 Yılı Gerçekleşmeleri (2020 Yılı Programı).....	43
3.5.	Temel Göstergeler ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu.....	44
3.6.	Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Yansımaları.....	53
3.6.1.	Teknolojik Gelişme ve Dijitalleşme Süreci	54
3.6.2.	Ekonominin Yeşil Dönüşümü	57
3.6.3.	Küresel Değer Zincirlerindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Konumu	60
3.6.4.	İnsan Kaynaklarıyla İlgili Gelişmeler ve Durum	63
3.6.5.	2023 Yılı Deprem Felaketleri.....	64
4.	PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ	68
4.1.	Uzun Vadeli Hedefler.....	68
4.2.	On İkinci Kalkınma Planı (2028 Yılı) Amaç ve Hedefleri	69
4.2.1.	Temel Hedefler.....	69
4.3.	Uygulama Stratejileri ve Tedbirler.....	72
4.3.1.	İş ve Yatırımla İlgili İşlemlerin Sadeleştirilmesi	72
4.3.2.	Düzenleyici Öngörülebilirliğin Sağlanması	80
4.3.3.	Nitelikli İnsan Kaynağına Erişimin İyileştirilmesi.....	82
4.3.4.	İş ve Yatırım Ortamında Dönüşüm Sağlanması.....	86
4.3.5.	Türkiye'nin Katma Değeri Yüksek Değer Zincirlerinde Konumunun Güçlendirilmesi.....	93
4.3.6.	Altyapının Geliştirilmesi	96
4.3.7.	Yönetişim ve Risk Yönetiminin Etkinleştirilmesi	97
4.4.	Amaç, Hedef ve Politikaların SKA ile İlişkisi	103
4.5.	Önerilen Araştırmalar.....	104
5.	SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME.....	108
5.1.	İş ve Yatırım Ortamındaki Gelişmelerin Türkiye'nin Kalkınma Sürecine Beklenen Katkısı	112
KAYNAKLAR.....	116	

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: On Birinci Kalkınma Planı İş ve Yatırım Ortamı Hedefleri	41
Tablo 2: İş Yapma Kolaylığı Raporlarında Türkiye'nin Gerçekleştirdiği Temel İlerlemeler .	49
Tablo 3: Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki Alt Endeks Puanları, 2016-2020	50
Tablo 4: IMD Dünya Rekabetçilik Sıralamasına Göre Türkiye'nin Sıralaması, 2019-2023 ...	52
Tablo 5: Mevzuat ve Uygulamanın Sadeleştirilmesiyle İlgili Tedbirler	73
Tablo 6: Vergi, Teşvik ve Destekleme Sisteminin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler.....	75
Tablo 7: Yatırım Yerine Erişimin Kolaylaştırılmasıyla İlgili Tedbirler	77
Tablo 8: Tek Elden Başvuruyla İşlemlerin Kısaltılmasıyla İlgili Tedbirler.....	79
Tablo 9: Düzenleyici Öngörülebilirliğin Sağlanmasıyla İlgili Tedbirler	81
Tablo 10: Nitelikli İnsan Kaynağına Erişimin İyileştirilmesiyle İlgili Tedbirler.....	83
Tablo 11: İş ve Yatırım Ortamında Dönüşüm Sağlanmasıyla İlgili Tedbirler.....	87
Tablo 12: Değer Zincirlerinde Türkiye'nin Konumunun Güçlendirilmesiyle İlgili Tedbirler	94
Tablo 13: Altyapının Geliştirilmesiyle İlgili Tedbirler	96
Tablo 14: Yönetişimin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler	98
Tablo 15: Risk Yönetiminin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler	101
Tablo 16: İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesinin Doğrudan Katkı Sağlaması Beklenen SKA'lar	103

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Küresel UDY Girişleri	14
Şekil 2: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Gerçekleşen UDY Girişleri	16
Şekil 3: Gelişmekte Olan Ülkelerin Yatırım Destinasyonu Olarak Küresel UDY Stokundaki Payları.....	16
Şekil 4: Yatırımın Gerçekleştiği Coğrafyaya Göre Küresel UDY Stoku.....	17
Şekil 5: Yatırımın Gerçekleştiği Coğrafyaya Göre Yıllık Küresel UDY Girişleri	17
Şekil 6: Proje Türlerine Göre Küresel UDY	18
Şekil 7: Proje Türlerine Göre Çin'e Gerçekleşen UDY Girişleri.....	19
Şekil 8: Covid-19 Döneminde Sıfırdan Yatırım Duyurularında En Fazla Artışı Kaydeden İlk 15 Ülke	20
Şekil 9: Covid-19 Döneminde Sıfırdan Yatırım Duyurularında En Fazla Artışı Kaydeden İlk 5 Ülke	20
Şekil 10: Ülke Gelir Gruplarına Göre UDY Getiri Oranları	21
Şekil 11: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişleri	44
Şekil 12: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişleri ve Türkiye'nin Küresel UDY'den Aldığı Pay	45
Şekil 13: Seçili Ülkelerde UDY Stoku.....	45
Şekil 14: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişlerinin Dağılımı.....	46
Şekil 15: Yabancı Uyruklular Tarafından Gayrimenkul Edinimi Yoluyla Gerçekleşen UDY'nin Toplam UDY Girişlerindeki Payı	47
Şekil 16: Yatırım Sermayesi Şeklinde Türkiye'ye Gelen UDY'nin Sektörel Dağılımı	47
Şekil 17: Yatırım Sermayesi Şeklinde Türkiye'ye Gelen UDY'nin Kaynak Ülkelere Göre Coğrafi Dağılımı	48
Şekil 18: Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki Alt Endeks Sıralamaları.....	50
Şekil 19: Türkiye'nin Küresel Rekabetçilik Endeksi Bileşen Sıralaması	52

KISALTMALAR

5G	Beşinci Nesil Mobil Telekomünikasyon Hizmeti
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BEPS	Base Erosion and Profit Shifting (Vergi Matrahı Aşınması ve Kâr Aktarımı)
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BK	Birleşik Krallık
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EPIAŞ	Enerji Piyasaları İşletme A.Ş.
ETS	Emisyon Ticaret Sistemi
FIAS	Facility for Foreign Investment Advisory Service (Uluslararası Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Aracı)
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IoT	Internet of Things (Nesnelerin interneti)
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
M&A	Mergers & Acquisition (Sınır-Ötesi Birleşme ve Satın Alma)
MEYDİP	Mekânsal Yönetim ve Dijitalleşme Projesi Sistemi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NDC	Nationally Determined Contribution (Ulusal Katkı Beyanı)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
PISA	Programme for International Student Assessment (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amacı
SKDM	Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİM	Türkiye İhracatçıları Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜBİSAD	Bilişim Sanayicileri Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UDY	Uluslararası Doğrudan Yatırım
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
USGEP	Ulusal Geniş Bant Stratejisi ve Eylem Planı
Ür-Ge	Ürün Geliştirme
WIPO	World Intellectual Property Organization
YASED	Uluslararası Yatırımcılar Derneği
YOİKK	Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

KATILIMCI LİSTESİ

Başkan, Raportör ve Koordinatörler haricindeki katılımcılar; ada göre alfabetik olarak sıralanmıştır.)

BAŞKAN

Serkan VALANDOVA

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED)

RAPORTÖR

Nuri Barış TARTICI

Umay Plan Proje Danışmanlık

KOORDİNATÖRLER

Uğur GELİR

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Sevgi YALÇIN

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Sinem KÜÇÜK

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

ÜYELER

Açelya ŞAHİN

Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı

Ahmet KURNAZ

Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi

Ahmet Mete ÇAKMAKCI

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)

Ahmet Tuncay TEKSÖZ

PFİZER

Ali ERAY

ASELSANNET

Ali Taylan ÖZTAYLAN

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (28. Dönem Balıkesir Milletvekili)

Aslı Deniz HELVACIOĞLU

Boğaziçi Üniversitesi

Aslı Deniz ÖZELLİ

AmCham Türkiye (Amerikan Şirketler Derneği)

Atike Eda MANAV ÖZDEMİR

Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı

Ayça TEKİN KORU

Ted Üniversitesi

Ayşegül DÜŞÜNDERE

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED)

Başak BOZDEMİR

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Cihan KANLIGÖZ

Kişisel Verileri Koruma Kurumu

Ebru KUNT AKIN

AmCham Türkiye (Amerikan Şirketler Derneği)

Erdem KOÇOĞLU

Ankara Kalkınma Ajansı

Esra YILMAZ	Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
Fehime Canan ATLIHAN	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Funda İDE	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Gülşay BABADOĞAN TARAKCIOĞLU	Ticaret Bakanlığı
Hakan ARAZ	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi
Hakan İNAÇ	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
Hakkı KARATAŞ	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)
Hale ALTAN	ZAY Strateji
Handan ALANSAL	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Harun HAŞİMOĞLU	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
İlkay GÜLER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İskender Cem LEBLEBİCİ	Sistem Global Danışmanlık
İsmail ŞAHİN	Adalet Bakanlığı
Kadir SEVİM	Ticaret Bakanlığı
Kutlu ESER	Zafer Kalkınma Ajansı
Mehmet Evren YÜCEL	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)
Mehmet Onur PARTAL	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi
Meltem Yurdem DEMİR	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası
Merve ÖNAL	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Metin PEKTAŞ	Nazalı
Murat ALTIÖK	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Mustafa METİN	Bağımsız Katılımcı
Nazan ZER IRAK	Ticaret Bakanlığı
Onur BAYRAKTAR	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Özge ÇIRIKA	General Electric (GE Türkiye)
Özge DUMLUPINAR	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Seyhan URASOĞLU	Siemens
Tolga DURSUN	Turkcell
Uğur YAZICI	Adalet Bakanlığı
Utku UYGUR	Türkiye Varlık Fonu
Zergül ÖZBİLGİÇ	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

YÖNETİCİ ÖZETİ

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, girişimcilerin ve yatırımcıların iş yapma olanaklarını geliştirerek firmaların rekabet gücünü ve performansını artıran, daha fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) gerçekleştirilmesi için uygun koşulları oluşturan, bu suretle bir ülkenin ekonomik büyümesini destekleyen önemli bir politika alanıdır. İyi bir iş ve yatırım ortamı, firmaların faaliyet göstermek için gerekli kaynaklara, altyapıya, pazarlara ve devlet desteklerine erişimini sağlama, firmaların kuruluşu ve büyümesi için uygun ortam oluşturarak karşılaşılan maliyet ve riskleri azaltma imkânları sağlamaktadır. Firmaların yükselen performansı ve artan ulusal ve uluslararası yatırımlar ise ekonomik büyümeyi hızlandırmakta; istihdamın artmasına, ekonomide teknolojinin ve organizasyonel becerilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bu rapor, Türkiye'nin On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) hazırlık çalışmaları kapsamında oluşturulan İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Özel İhtisas Komisyonunun değerlendirmelerini ve politika önerilerini tutarlı bir şekilde özetlemek, bu suretle Kalkınma Planının hazırlık sürecine katkıda bulunmak üzere hazırlanmıştır. Bu raporun aynı zamanda, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda farkındalığı artırmaya, ulusal ve bölgesel düzeyde politika yapımcıları, iş dünyası temsilcilerini ve diğer ilgilenenleri bilgilendirmeye katkıda bulunacağı, Türkiye'de iş ve yatırım ortamıyla ilgili gelişen gündem konusunda öncelikli konuları ve politika alternatiflerini sunarak önemli bir kaynak teşkil edeceği değerlendirilmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı döneminde rekabetin artırılarak ülkemizin bir yatırım üssü haline dönüştürülebilmesi amacıyla Raporda aşağıdaki politikaların izlenmesi öngörülmektedir:

Yatırımlara yönelik işlemler sadeleştirilerek izin ve ruhsat alımı ile belge güncelleme işlemleri çevrimiçi platforma taşınacaktır. Uluslararası yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlar için farklı kurumlar nezdinde yürütülmesi gerekli idarî işlemlerin tek durak olarak Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi gözetiminde ilgili kurumlarla koordineli bir şekilde tamamlanması sağlanacak ve işlem maliyetleri azaltılacaktır.

Yatırım yeri tahsisleri kolaylaştırılarak planı sanayi arsa stokunun geliştirilmesi sağlanacak, yatırımcılara uygun yatırım yeri seçimi ve tahsisinde coğrafi bilgi sistemlerinin etkinliği artırılacaktır.

İş ve yatırım ortamını ilgilendiren düzenlemelerin özel kesimle istişare edilerek tasarlanması sağlanarak düzenleyici öngörülebilirlik artırılabilecektir. Yüksek teknoloji ürünleri ile inovatif ürün ve hizmetlerin gelişimine uygun ortam sağlamak ve kanıta dayalı düzenleme yapmayı sağlamak üzere düzenleyici kum havuzları oluşturulacaktır.

Yatırım teşvik ve destekleme sistemi farklı mekanizmaları içerecek şekilde dönüştürülecek ve yalın hale getirilecektir. OECD öncülüğündeki BEPS kapsamında çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki faaliyet ve vergilendirmesine ilişkin düzenlemeler gözetilerek, olumlu etkileri tamamlayıcı ve güçlendirici, olumsuz etkileri telafi edici tedbirler alınacaktır.

Yurtdışından dönüşü özendirici uygulamalar da değerlendirilerek Türkiye'nin nitelikli işgücü ve girişimciler için cazibesi artırılabilecektir. Bu kapsamda Start-Up Vize Programının hayata geçirilmesi için çalışmalar tamamlanacaktır.

Dijital dönüşümle ilgili ulusal standartlar belirlenecek; veri koruma, karşılıklı işlerlik, emniyet ve sürdürülebilirlik konularında uluslararası işbirliği ilkelerine dayanan düzenlemeler yapılacaktır. Fiber yatırımları kolaylaştırılacak, ortak altyapı şirketi kurulmasının önü açılacaktır. Bulut bilişim ve veri merkezi yatırımları artırılarak dijital dönüşümle ülkemizin rekabet gücü yükseltilecektir.

Yeşil dönüşüm ve yeşil mutabakatla ilgili sektörel değerlendirmeler yapılarak uygun dönüşüm stratejileri hayata geçirilecektir. İstanbul Finans Merkezi'nin küresel düzeyde güçlenen dijital ve yeşil dönüşüm süreçlerinde, Türkiye'ye fon çekmenin yanında, özellikle Ankara ve diğer büyük şehirlerde gelişen teknolojik, teknik ve kurumsal kapasiteden de yararlanarak diğer gelişmekte olan ülkelere fon kullandırılması, program ve proje geliştirilerek hayata geçirilmesi konularında etkinleştirilmesi sağlanacaktır.

İkili veya çok taraflı ticaret anlaşmaları, Türkiye'nin sanayi politikası, dönüşüm ihtiyaçları ve öncelikli değer zinciri stratejilerine göre gözden geçirilecek ve küresel düzeyde yeniden şekillenen ticaret ve yatırım akımlarına göre ölçek ekonomisinden en çok faydayı sağlayacak şekilde güncellenecektir.

Karar süreçlerinin doğru bir şekilde ilerlemesi ve bilgi asimetrisinin en aza indirilebilmesi için kamu kurumları tarafından elde edilen verilerin ortak bir platform üzerinden standartlara uygun olarak ve belirli süreklilikte kamuoyunun bilgisine ve kullanımına sunulması sağlanacaktır.

Türkiye'nin, ülkemizdeki ulusal ve uluslararası yatırımcıların diğer ülkelerde gerçekleştireceği UDY'leri yönlendirme ve kolaylaştırma yönündeki kapasitesi geliştirilecektir.

Küresel risklerin, hammadde ve doğal kaynaklar üzerinde rekabetin arttığı göz önünde bulundurularak Türkiye'de gerçekleştirilen üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere hammadde ve aramalı tedariki, kritik değer zincirleri için düzenlenecek stratejiler çerçevesinde etkinleştirilecektir.

Üretken sektörler ve üretim alanlarında afete karşı dayanıklılık başta KOBİ ve mikro ölçekli işletmeler gözetilerek stratejik boyutlarıyla geliştirilerek; sanayi, teknoloji ve Ar-Ge faaliyetleri, turizm ve tarımsal üretimi kapsayacak şekilde ulusal ve yerel afet dayanıklılık stratejileri oluşturulacaktır.

Konjonktürel finansal risklerin arttığı dönemler göz önünde bulundurularak firmaların finansman yönetiminin ve finansmana erişiminin kolaylaştırılması sağlanacaktır.

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınmada özel sektörün geliştirilmesine yönelik politikalar, kapitalist üretim biçimleri ve piyasa ekonomisi anlayışının ortaya çıkmasından bu yana önemli görülmüştür. Bununla birlikte, özellikle 1980'lerde ve 1990'larda, küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ekonomik serbestleşme ve reform programları birçok ülkede yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte, ticaret engellerinin azaltılması, yatırım teşviklerinin ve vergi reformlarının uygulanması gibi politikalar yaygın hale gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, ulusal ve uluslararası kalkınma gündemlerinde rekabet gücünün artırılması yönündeki politikalarla birlikte iş ve yatırım ortamının geliştirilmesi giderek ağırlık ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Ekonomik serbestleşme ve reform programları Türkiye'de de 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulmuştur. 1980'lerde başlayan ekonomik liberalizasyon döneminde, daha açık bir ticaret politikası, serbest kambiyo rejimine geçiş, özel kesim yatırımlarına ve uluslararası sermayeye yönelik teşvikler, özerk piyasa düzenleme ve denetleme mekanizmalarının oluşturulması, özelleştirme uygulamaları gibi yapısal tedbirler, Türkiye'nin iş ve yatırım ortamını dönüştürme konusunda sonraki yıllarda uygulamaya konulacak politikalar için zemin oluşturmuştur.

Türkiye'de iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik politikalar, 2000'li yıllarda rekabet gücünü artırmaya yönelik politikaların daha da ağırlık kazanmasına paralel olarak belirginleşmiş ve kurumsallaşmıştır. 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında Türkiye'de yaşanan bir dizi ekonomik ve mali krizi izleyen dönemde makroekonomik istikrar ve sektörel reform programlarıyla birlikte, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik politikalar da kapsamlı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile uyum ve üyelik perspektifi de güçlenmiştir. Politika belirleme ve koordinasyon mekanizmalarının etkili bir şekilde işlev görmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik kurumsal ve hukuki tedbirlerle birlikte olumlu sonuç alınmasında ve Türkiye'de iş ve yatırım ortamının giderek gelişmesinde etkili olmuştur. Reformlarla bürokrasiyi azaltma çabaları, özelleştirme programları, kamu desteklerinin çeşitlendirilmesi gibi tedbirler uluslararası yatırımların ve Türkiye'nin ihracat potansiyelinin artmasında etkili olmuş; iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik gayretler ekonomik büyüme sürecinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu süreçte, Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) platformu teşkil edilmiş, bu suretle kamu kesimi ve özel sektör arasında etkili bir işbirliği mekanizması oluşturulmuş, 2006 yılında Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı ve 2018 yılında bu Ajansın yerini almak üzere Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin kurulmasıyla birlikte yerli yatırımların ve UDY'lerin geliştirilmesi konusunda strateji belirleme, yatırımları kolaylaştırma ve destekleme, yatırım imkânlarını yurtiçi ve dışında tanıtmaya konularında kurumsal altyapı hayata geçirilmiştir.

2000'li yılların başından bugüne kadar iş ve yatırım ortamının gelişmesinde temel odak düzenleyici reformlar olmuştur. Bu alandaki reformlar finansmana erişim, işgücü verimliliği, vergilendirme, yolsuzluk, yatırım yerine erişim ve altyapı hizmetleri gibi alanları kapsamakla beraber, hukukun üstünlüğü, düzenleyici öngörülebilirlik ve belirlilik ile makroekonomik istikrarın iş yapma maliyetleri ve risk yönetimi üzerindeki etkileri nedeniyle kamu politika ve düzenlemelerine, devlet desteklerine, idari ve bürokratik işlemlerin maliyetlerinin azaltılmasına odaklanmıştır. Bu reformlara, yatırım destekleme ve tanıtım konusundaki gayretler eşlik etmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de küresel sosyoekonomik ve politik dinamikler, değişen pazar koşulları ve bunlarla birlikte değişen kalkınma gündemi nedeniyle, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi politikalarının sürekli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi önemlidir. Türkiye'nin de iş ve yatırım ortamını daha da geliştirmek için iş ve yatırım ortamına yönelik politikaların rekabetçilik, sürdürülebilirlik ve kapsayıcılık temelinde dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerle uyumlu bir şekilde güncellenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

On Birinci Kalkınma Planı döneminde dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler bu ihtiyacı daha da artırmıştır. Dünyada tek küresel ekonominin ikili veya çoklu ekonomik ve politik kutuplaşma eğilimleri göstermesi, Covid-19 pandemisi ile Rusya-Ukrayna savaşı ve diğer potansiyel gerilim ve çatışmaların etkisi, yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerinin ekonomide, sosyal yaşamda ve ulusal ve uluslararası politikalarda giderek önem kazanması, bu gelişmelerle birlikte küresel değer zincirlerinin yeniden yapılanma eğilimi iş yapma biçimlerinde, yatırım kararlarında, sermaye hareketlerinde, kamu politikalarında ve uluslararası ilişkilerde etkili olmaktadır. 2007-2008 finansal ve ekonomik krizinden sonra görülen toparlanma sürecinin küresel ekonomide sürdürülebilir bir büyüme sürecine dönüşmemesi, teknolojik gelişmelerin ekonomilerde verimlilik artışı ve büyüme getirmemesi de küresel gelişmelerle birlikte hem

ulusal hem uluslararası düzeyde yeni çözümler üretme, değişim ve dönüşüm arayışlarını derinleştirmiştir.

Söz konusu küresel eğilimler ve gelişmeler Türkiye’de de etkili olmaktadır. Türkiye Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve bunlara ilişkin tedbirlerin ekonomik ve sosyal etkilerini yakından yaşamaktadır. Ekonomideki yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm süreçlerinin Türkiye ekonomisi ve firmalar için gündeme getirdiği risklerin yönetilmesi kadar fırsatlardan yararlanılması, Türkiye’de dünyaya paralel şekilde etkisini gösteren ekonomik darboğazların aşılması, teknolojik gelişmenin hızlandırılması ve verimliliğin artırılması bakımından önemlidir. Dünyadaki gelişmelere ilave olarak, 2023 yılı Şubat ayında Türkiye’nin 11 ilinde etkili olan deprem felaketi ve bu felaketin özellikle depremden etkilenen illerdeki etkisi, her ne kadar planlı sanayi alanları ve büyük ölçekli firmalar üzerindeki etkisi görece sınırlı olsa da, deprem felaketini izleyen bir dizi sel felaketi de afetlere hazırlıklı olma ve dayanıklılık geliştirme konusunda duyarlılığı artırmıştır.

Yukarıda sayılan gelişmelerin işaret ettiği gibi iş ve yatırım ortamından beklentiler değişmektedir. Türkiye’nin küresel ve bölgesel ölçekte üretim, lojistik, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler gibi alanlarda cazibesini artıran bir merkez olma hedefleri, küresel ölçekte rekabetçi ve sürdürülebilir bir iş ve yatırım ortamı oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Hukukun üstünlüğünü, düzenleyici belirliliği ve öngörülebilirliği, makroekonomik istikrarı sağlamak, bu alanlardaki iyileşmeleri sürekli kılarak firmalar ve yatırımcılar üzerindeki maliyetleri ve yükü azaltmak, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için ön koşul ve temel gereklilik olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, yoğunlaşan ve çok boyutlu nitelik kazanan dönüşüm süreçlerine firmaların, işgücünün, iş dünyası kurumlarının uyumunu kolaylaştırmak, Türkiye’nin dönüşüm süreçlerine daha fazla katkıda bulunma potansiyeli bulunan UDY’leri çekmek, bu yönde kamu kesiminin düzenleme, denetleme, destekleme, insan kaynağı ve altyapı geliştirme ve koordinasyon sağlama işlevlerini gözden geçirerek yeniden kurgulamak, kamu kesimi-özel kesim işbirliğine ve koordinasyon mekanizmalarına bu öncelikleri dâhil etmek, On İkinci Kalkınma Planı dönemi için temel öncelikler olarak görülmektedir.

İş ve Yatırım Ortamının Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu, (i) literatür taraması ile dünya ve Türkiye için veri ve bilgilerin değerlendirilmesi suretiyle bir ön rapor hazırlanması, (ii) 2023 yılı Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilen iki Komisyon

toplantısında ön rapor içeriğinin, dünyadaki ve Türkiye'deki temel gelişmeler ve bunların Türkiye'ye yansımalarının, temel sorun ve fırsat alanları ile uygulanmasında yarar görülen politika ve tedbirlerin tartışmaya açılması, (iii) bu konularda Komisyon üyelerinden soru formları ve ön rapor ve politika önerileri için alınan yazılı görüşlerin tutarlı bir çerçevede özetlenmesi suretiyle hazırlanmıştır.

Giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde, dünyadaki durum ele alınmaktadır. Bu bölümde iş ve yatırım ortamını etkileyen dünyadaki temel gelişmeler ve eğilimler, son yıllarda yaygın etki gösteren Covid-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi gelişmelerle birlikte ele alınmakta, ekonomilerde dönüştürücü etki göstermeye başlayan yeşil ve dijital dönüşüm süreçleri değerlendirilmekte, UDY'lerde ve iş yapma ortamındaki gelişmeler özetlenmekte, iş ve yatırım ortamı bakımından önemli olabilecek politikalar ile Türkiye'nin başlıca uluslararası yükümlülüklerine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, Türkiye için durum değerlendirmesi yapılmakta, mevzuat ve kurumsal yapı özetlenmekte, politika çerçevesi paylaşılmakta, On Birinci Kalkınma Planı dönemindeki gelişmelerle birlikte, Türkiye'nin konumu göstere ve verilerle değerlendirilmekte, izleyen bölümde sunulacak politika önerilerine temel teşkil etmek üzere başlıca sorunlar ve fırsatlar özetlenmektedir.

Dördüncü bölümde, politika önerisi çerçevesini sunmak üzere iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda Türkiye için uzun ve kısa vadeli amaç ve hedefler ile bunların elde edilmesine yönelik strateji ve tedbir önerileri özetlenmektedir. Stratejiler ve tedbir önerileri, işlemlerin sadeleştirilmesi, düzenleyici öngörülebilirliğin sağlanması, nitelikli insan kaynağına erişimin kolaylaştırılması, yeşil ve dijital dönüşümün kolaylaştırılmasına yönelik olarak iş ve yatırım ortamında dönüşüm sağlanması, katma değeri yüksek değer zincirlerinde konumun güçlendirilmesi, altyapının geliştirilmesi ve yönetim ve risk yönetiminin etkinleştirilmesi önceliklerini içermektedir. Ayrıca, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik politikaların sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisi özetlenmekte, politika geliştirme süreçlerini destekleyici araştırma çalışması önerilerine yer verilmektedir.

Beşinci ve son bölümde, iş ve yatırım ortamındaki gelişmelerin kalkınma sürecine yapması beklenen katkılarla birlikte sonuç değerlendirmeleri paylaşılmaktadır.

2. DÜNYADA DURUM

2.1. Dünyadaki Genel Eğilimler

Ekonomik, sosyodemografik, teknolojik, siyasi ve çevresel bazı temel eğilimler, yurtiçi ve UDY ve iş yapma ortamındaki gelişmeleri etkilemektedir. Son beş yılda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha uzun bir geçmişe dayanan temel eğilimler devam etmiş, ekonominin örgütlenmesinde ve kalkınma gündeminde etkisini sürdürmüştür. Bunlardan başlıcalarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- **Yaşlanma** süreci gelişmiş ülkelerde devam etmektedir. Bununla birlikte, teknoloji ve gelişen sosyal örgütlenmeyle birlikte gelişmiş ülkelerin genç ve beceri sahibi işgücüne talebi artmaktadır. Bazı gelişmiş ülkelerde nüfus artışı, uzun vadede neredeyse tamamen uluslararası göç dinamiklerine bağlı kalabilir. Artan yaşlı nüfus ve uzayan hayatta kalma beklentileriyle birlikte; yaşlı bakımı, sağlık gibi yaşlılara yönelik temel ihtiyaçların yanında kentsel sistemlerin yaşlı dostu şeklinde dönüşmesi beklenmekte işgücü piyasası ve iş örgütlenmesi yaşlanma sürecinden etkilenmektedir.
- **Kentleşme** süreci dünyanın bazı bölgelerinde yavaşlayarak veya nitelik değiştirerek de olsa devam etmektedir. Afrika ve Doğu Asya'da kentleşme görece hızla sürerken kentleşme düzeyi hâlâ yüksek olan Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika'da birincil kent çevreleri ile ikincil ve orta ölçekli kentlerde büyümenin gerçekleşmesi beklenmektedir. Güney Asya'da kentlerin büyümesi kırdan kente göçten ziyade doğal nüfus artışıyla gerçekleşmektedir. Türkiye'de de farklı bölgelerde farklı şekillerde cereyan eden kentleşme sürecinin, çoğu kent için sayısal büyümeden ziyade niteliksel bir gelişme sürecine doğru evrildiğini söylemek mümkündür.
- **İnsan hareketliliği ve göç** eğilimleri artmaktadır. Söz konusu durum öğrenci ve nitelikli işgücü akımları bakımından geçerli olduğu gibi ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, afetler ve çevresel sorunlar nedeniyle yaşanan kitlesel göç hareketleri bakımından da geçerlidir. Covid-19 pandemisine alınan tedbirler nedeniyle insan hareketliliği ve uluslararası göç kısıtlanmış görünmekle birlikte, uzun vadede önemini koruyacağı veya artarak devam edeceği öngörülebilir.
- **Teknolojik gelişme** bir yandan buluşlarla diğer yandan buluşların ürünlere, üretim sistemlerine, çalışma biçimlerine ve sosyokültürel ilişkilere etkisiyle yaşamın her alanında dönüştürücü rol oynamaktadır. Son dönemde hızlanan bu süreç dijitalleşme

süreci olarak adlandırılmakta, büyük veriye dayalı bilgi sistemleri güçlenmekte, veri depolama, değerlendirme ve sistem entegrasyonu yeni organizasyon, üretim ve ilişki sistemleri imkânı sunmakta, internet ve sanal dünya derinleşerek yeniden şekillenmekte, insan yaşamına öğrenen makineler ve akıllı sistemler dâhil olmaktadır. Her ne kadar son birkaç yılda teknolojik gelişme ve sosyoekonomik yaşam üzerindeki etkisi yavaşlamış görünse de dijitalleşme, yeşil dönüşüm gibi süreçler ve sağlık, ulaşım, gıda ve ileri teknolojilerdeki gelişmelerle daha köklü dönüşümlerin söz konusu olabileceği görülmektedir.

- **Çevre** konusunda toplumsal hassasiyet artmakta, bu konudaki politik gündem, dönüşüm ihtiyacına odaklanmaktadır. Tüketici gruplarının iklim değişikliği, çölleşme, çevresel hassasiyetleri giderek artmakta, uluslararası kuruluşların ve ülkelerin çevre korumaya yönelik politikaları ve tedbirleri çeşitlenmekte ve yoğunlaşmakta, firmalar arasında çevreye duyarlı ürün ve teknoloji geliştirme, iş modellerini ve organizasyonlarını dönüştürme gibi yaklaşımlar, firma stratejilerinin parçası olarak daha da yaygınlaşmaktadır.

Çevreyle ilgili politikalar yeşil ekonomi ve yeşil büyüme gibi kapsamlı politika çerçevelerini ihtiva etmektedir. Bu politika çerçeveleriyle birlikte insanın doğa üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaya; üretim ve tüketim sistemleri ile kentsel ve kırsal yaşam biçimlerinin karbon etkisini azaltmaya ve enerji verimliliğini artırmaya, doğal kaynakların kullanımını ve korunmasını bütüncül yaklaşımlarla kontrol altında tutmaya, çevresel standartları ilerletmek suretiyle bir yandan çevreye duyarlı teknolojiler ve sistemler geliştirirken diğer yandan çevreye zararlı üretim ve tüketim pratiklerini piyasa ve gündelik yaşamın dışına itmeye yönelik tedbirler uygulamaya konulmaktadır.

- **Politik sistemler**, değişme dinamikleri sergilemektedir. Ancak uzun dönemli dönüşümün yönü belli olmayıp dönüşüm öncesi sancuların yaşandığı söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu, küreselleşme ve liberal ekonomi odaklı sistem, 2007-2008 küresel krizi izleyen ekonomik durgunluk döneminde giderek artacak şekilde ulusal ekonomi ve gelişme odaklı söylemlerle (özellikle son yıllarda Çin başta olmak üzere ekonomilerini geliştiren, Rusya gibi küresel ekonomi için önemli kaynakları haiz ve bununla birlikte politik nüfuzu olan bazı ülkelerin küresel politikada söz sahibi olmak istemesi, buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi gelişmiş ülkelerde de dâhil olmak üzere pek çok ülkede ulusal-milli çıkarlar ve mümkün

olduğunca kendine yeterli ekonomi söylemlerinin gelişmesi gibi) sorgulanmaktadır. Covid-19 pandemisi, pandeminin derinleşen olumsuz etkileri ve bu etkilerin ülkelerde farklı seviyelerde etki göstermesi, söz konusu yaklaşımları belirli ölçüde desteklemiştir. Bu anlamda, bir yanda ulusal ekonomi ve gelişme odaklı söylemler yaygınlaşarak uzun vadede ticaret engelleri artmıştır. Diğer yanda ise uluslararası yönetim sistemi, tek kutuplu yapının siyasi ve sosyoekonomik sorunlara çözüm üretme kapasitesi bakımından sorgulanmaktadır.

Rusya-Ukrayna savaşı ve savaşla birlikte görülmeye başlanan bloklaşma dinamikleri ve riskler, bir yandan iş çevreleri bakımından belirsizlik algısını artırırken diğer yandan uluslararası kuruluşlar ve düzenlemelerin işlevini, yönetim ve finansman mekanizmalarını sorgular hale getirmekte, yeni koordinasyon ihtiyaçlarını ve düzenleme arayışlarını gündeme getirmektedir.

Bu eğilimler, hem yeni işletmelerin hem de UDY'ler de dâhil olmak üzere yeni yatırımları veya firmaların büyüme veya dönüşme yönündeki stratejileri üzerinde etkili olabilmektedir. Bu etkiler, firmaların aşağıda özetlenen tercih ve davranışlarında gerçekleşebilmektedir:

- Firma veya tesis kurma ve piyasaya giriş kararlarında,
- İşgücü taleplerinde (nitelikli-niteliksiz veya genç-tecrübeli işgücü gibi),
- Hedef kitle tercihleri ve buna yönelik ürün geliştirmelerinde (genç-yaşlı müşteri kitleleri, gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler ve bunların büyüyen kentsel piyasaları gibi)
- Ürünlerin ve hizmetlerin niteliklerinde (yaşlı veya kadın dostu ürün ve hizmetler, çevresel ve sosyal normlara uygun şekilde üretilmiş ürünler gibi),
- İş organizasyonları ve çalışma süreçlerinde (değer/tedarik zincirlerinin bütünleşmesi, teknolojik araçlarla bütünleşmenin güçlenmesi ve yalınlaşma, kısa dönemli ve/veya uzaktan çalışmanın yaygınlaşması gibi),
- Yer seçimi tercihlerinde (bilgiye ve yenilikçi kapasiteye yakınlık, nitelikli-niteliksiz işgücüne yakınlık, piyasaya yakınlık, ekonomik, sosyal, politik ve çevresel risklerden kaçınma ve istikrar arayışı gibi).

Bu genel eğilimlerle birlikte, son yıllarda gerçekleşen Covid-19 pandemisi ile Rusya-Ukrayna savaşının gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli etkileri olmuştur. Bu gelişmeler,

yukarıda açıklanan genel eğilimlerle birlikte ekonomi ve üretim örgütlenmesindeki değişimleri değerlendirmekte uygun bir çerçeve sunmaktadır.

2019 yılı sonlarında Çin’de başlayan, 2020 yılının ilk çeyreğinde tüm dünyada etkili olmaya başlayan Covid-19 pandemisi, halk sağlığı, ekonomi ve sosyal yaşam üzerinde hem doğrudan hem de alınan tedbirler nedeniyle dolaylı şekilde etkili olmaktadır. Covid-19 pandemisi pek çok ülkede önemli sayıda kişinin ölümüne veya ağır rahatsızlık geçirmesine neden olmuştur. Buna ilave olarak salgın, daha önce görülmemiş ölçüde psikososyal etki göstermiş, bireysel ve toplumsal düzeyde kaygıya yol açmış; bununla birlikte hastalıklar, ekolojik riskler ve toplumsal dayanışma konusunda farkındalığın artmasına katkıda bulunmuştur. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2023 yılı Mayıs ayında pandeminin olağanüstü hal durumu kaldırılmış olmakla birlikte, Covid-19’un ve salgın hastalıkların hâlâ bir tehdit olarak varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir.¹

Pandeminin yayılmasını yavaşlatmak ve insan sağlığını korumak üzere alınan bazı tedbirler, iş hayatı ve toplumsal yaşam üzerinde temel etkiler göstermiştir. Örneğin, işyerlerinin, ticaret alanlarının kapatılması veya kullanımına sınır getirilmesi, sosyal mesafe uygulamaları ve ulaşım üzerine getirilen engellerle birlikte uzaktan çalışma pandemi sürecinde yaygın olarak denenmiş, e-ticaret gelişmiş ve yaygınlaşmış, bunlara yönelik dijital teknolojiler ve firmaların iş organizasyonları gelişmiştir. Bu çerçevede uzaktan çalışmanın önümüzdeki dönemde pandemi öncesine göre daha yaygın şekilde iş hayatında yer alması, e-ticaretin daha fazla ağırlık kazanması, dijital teknolojiler ve buna bağlı olarak iş modellerindeki gelişmelerin hızlanması beklenebilir.

Benzer şekilde pandemi sürecinde yaşanan risklerin ve alınan tedbirlerin halk sağlığı, kentsel yaşam, ulaşım ve lojistik gibi alanlarda bir yandan teknolojik gelişmenin getirdiği dönüşüm eğilimlerini destekleyici ve yaygınlaştırıcı, diğer yandan riskleri daha görünür kılarak afet, salgın hastalık ve diğer risklere daha dayanıklı ürün ve sistemlerin geliştirilmesini tetikleyeceği düşünülmektedir.

¹ Birleşmiş Milletler, 2023.

Covid-19 pandemisi ve oluşturduğu sosyoekonomik koşullar, ekonomide yeni kazanan ve kaybeden sektörlerin oluşmasına, bazı dijital teknolojilerin gelişmesine ve günlük yaşamda yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Küresel ekonomi ve ulusal ekonomiler, Covid-19 pandemisinden önemli ölçüde etkilenmiş, 2020 yılında yüzde 2,8 daralmıştır. Ülkelerin ekonomiyi canlı tutma yönündeki müdahalelerinin de etkisiyle 2021 yılında bir toparlanma yaşanmış ve küresel ekonomi yüzde 6,3 büyüme kaydetmiştir. Dünya ekonomisi 2022 yılında yüzde 3,4 büyürken büyüme hızının 2023 yılında yüzde 2,8 düzeyine doğru yavaşlaması beklenmektedir.²

Covid-19'un ulusal ekonomilerde oluşturduğu kısa vadeli riskler (ekonomik aktivitenin zayıflaması, daralma ve işsizlik gibi), yoğun kamu müdahaleleriyle atlatılmaya çalışılmıştır. Pandemi ve alınan tedbirlerin ülke ekonomileri üzerindeki etkisinin farklılaştığı, gelişmekte olan ülkelerin daha zorlu koşullarla karşı karşıya kalabildiği görülmektedir. Bununla birlikte, küresel ekonomi genel olarak enflasyon ve fiyat istikrarsızlığıyla karşılaşmış, alınan yoğun tedbirler kamu kesiminin mali yükünü artırmış, hanehalklarının ve firmaların bütçeleri bozulmuş, ertelenen borçlar finansal kesimde belirsizliği artırmıştır. 2022 yılından itibaren gelişmiş ülkelerin uygulamaya koymaya başladığı enflasyonla mücadele politikaları bu ülkelerdeki büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerin politikaları, küresel talep, fon kaynakları, faiz oranları ve kurlar üzerindeki etkileri bakımından gelişmekte olan ülkelerin göz önünde bulundurması ve belirsizlik ortamında yönetmesi gereken konular olarak önem kazanmıştır. Bu yönüyle Covid-19 pandemisinin makroekonomik istikrarı bozduğu, istikrar sağlanmasının zaman alabileceği, istikrarın yeniden sağlanamaması durumunda ise uzun vadede daha yapısal sorunlara neden olabileceği görülmektedir.

Rusya-Ukrayna savaşı, pandemiye hemen takip edecek şekilde ekonomik toparlanmayı yavaşlattığı gibi, küresel ölçekte enerji ve gıda ürünleri fiyatlarının ve arzıyla ilgili belirsizliklerin artmasına neden olmuştur.

Covid-19 koşulları ve belirli ölçüde Rusya-Ukrayna savaşının oluşturduğu risklere ve belirsizliklere karşın uzun vadede ekonomik güç dengelerinin gelişmekte olan ülkeler lehine gelişmeye devam etmesi beklenmektedir. Mevcut zorlu küresel ekonomi koşullarında daha iyi performans sergileyen, makroekonomik istikrarı sağlayarak dönüşen, küresel düzeyde fırsatları lehine çevirebilen gelişmekte olan ülkelerin diğerlerinden ayrışacağı düşünülebilir. Her ne

² IMF, 2023.

kadar artan işgücü maliyetleri, yükselen ancak kırılganlaşan emlak piyasası, finansal sistemin gelişmekte olan ülkelerdeki riskli borç stoku ve pandemi nedeniyle artan risk algısı gibi nedenlerle Çin'in büyüme hızının yavaşlayacağı veya ekonomik cazibesini yitirmeye başlayacağı yönünde görüşler olsa da Çin'in büyümeye devam etmesi, ekonomik ve politik gücünü artırması beklenmektedir.

Teknolojik gelişme ve dijitalleşmenin hızı ve sosyoekonomik refaha dönüşmesi konusunda pandemi öncesi birkaç yıldan başlamak üzere bir durgunluk dönemi yaşanmaktadır.³ Her ne kadar hem kamu kesiminin hem özel kesimin Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) ve yenilik yatırımları, bilimsel makale sayısı, fikri ve sınai mülkiyet hakkı başvuruları, risk sermayesi işlemleri özellikle pandemi döneminde artsa da yoğunlaşan yatırımların ve faaliyetlerin sürdürülüp sürdürülemeyeceği henüz belli değildir.⁴

Bu gelişmelere rağmen, teknolojik ilerleme, teknolojinin yaygınlaşması ve sosyoekonomik etkisi görece bir duraklama evresi yaşamaktadır. Kritik teknoloji alanlarında teknolojik gelişme göstergeleri, teknolojinin kapasitesi, hızı veya maliyet azaltıcı çözümler üretme yönünden, uzun vadeli eğilimlerinin gerisindedir. Teknoloji adaptasyonu ise ürünlere dönüşmekle birlikte ürün piyasalarında (elektrikli taşıtlarda olduğu gibi) hızlı şekilde yaygınlaşmamaktadır. Aynı zamanda, Covid-19 pandemisi ve diğer küresel olumsuzluklarla birlikte toplam faktör verimliliği tarihinin en düşük seviyelerindedir. Bu durum yenilik odaklı gelişme konusunda iyimser ve kötümser yaklaşımların tartışmalarına konu olurken World Intellectual Property Organization (WIPO) (2022) iyimser yaklaşımın iki temel yenilik dalgasıyla yeniden ekonomik ve sosyal gelişmenin tetiklenebileceğini belirtmektedir:

- Dijital dönem yenilik dalgası: hizmetler dâhil tüm sektörlerde verimlilik etkisi doğurmaya ve pek çok temel bilim dalında gelişmeyi tetiklemeye aday süper bilgisayarlar, ileri hesaplama, yapay zekâ ve otomasyon üzerine kurulu yenilik dalgası,
- Derin bilimsel yenilik dalgası: sağlık, gıda, çevre ve hareketlilik konularında devrim niteliğinde yenilikleri tetikleyen biyoteknoloji, nanoteknoloji, yeni malzemeler ve diğer bilimlere üzerine kurulu yenilik dalgası.

Teknoloji konusundaki iyimser yaklaşımla, teknolojik gelişme ve dijitalleşmenin teknolojik ilerlemenin ötesinde, üretim sistemlerini ve yaşam kurgusunu radikal bir şekilde

³ World Economic Forum, 2020.

⁴ WIPO, 2022.

dönüştürecek, eski teknolojileri, becerileri ve bazı işkollarını atıl bırakabilecek potansiyeli olduğu düşünülebilir.

Teknolojik gelişme ve dijital dönüşümle birlikte, köklü dönüştürücü etki göstermesi beklenen diğer bir alan yeşil dönüşümdür. Ekonomi politikalarını, hedefleri ve ekonomik faaliyetleri çevre ve iklim gündemini göz önünde tutarak gerçekleştirmek ve yatırımcılar ile işletmelerin küresel ısınmayı sınırlandıran bir senaryo ile uyumlu faaliyet göstermelerini teşvik etmek amacıyla küresel düzeyde yoğunlaşan politika ve faaliyetler dikkat çekmektedir. Söz konusu faaliyetlerin giderek yoğunlaşan ölçüde üretimi, firmaların iş organizasyonlarını, uluslararası ekonomik ilişkiler de dâhil olmak üzere ticaret ve yatırımlarını, işgücü niteliği ve becerileri etkileyerek kapsamlı ve dönüştürücü bir nitelik kazanması beklenmektedir.

AB, 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı ile 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefini ortaya koyarken; aynı zamanda ekonomisinin ve sanayisinin dönüşümünü gerektiren yeni bir büyüme stratejisi benimseyeceğini ve tüm politikalarını iklim değişikliği ekseninde yeniden şekillendireceğini açıklamıştır. İklim değişikliği ile mücadele alanında diğer ülkelerdeki politikalar da ivme kazanmıştır. Bu çerçevede, 2020 yılında Güney Kore, Japonya ve Çin gibi uluslararası ticaretin önde gelen diğer aktörlerinin de ekonomilerinin yeşil dönüşümüne yönelik hedeflerini açıklamaya başladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, İsveç, Norveç, Kanada, Şili, Güney Afrika gibi ülkeler de net sıfır emisyon hedeflerini beyan eden ülkeler arasında yer almıştır.⁵

AB gibi diğer uluslararası kuruluşlar da çevre ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında benzer programları uygulamaya koyma ve iklim değişikliğiyle mücadele ve yeşil dönüşüm yönündeki etkilerini artırma eğilimindedir. Buna ilaveten, artan sayıda uluslararası firma ve yatırımcının da yeşil dönüşüm yol haritalarını belirleyerek düşük karbonlu, yeşil ekonomiye geçişe ivme kazandırmayı hedefledikleri görülmektedir. Bu girişimler arasında, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında pek çok büyük ölçekli firmaların, finans kurumlarının, yatırımcıların, şehirlerin ve eğitim kurumlarının katılım sağladığı Sıfır Emisyon Yarışı⁶ ve yine büyük ölçekli firmaların dâhil olduğu Yenilenebilir Enerji 100 (RE100) Girişimi⁷ yer

⁵ Ticaret Bakanlığı, 2021.

⁶ Sıfır Emisyon Yarışı hakkında daha fazla bilgi için: <https://unfccc.int/climate-action/race-to-zero-campaign>.

⁷ Yenilenebilir Enerji 100 (RE 100) Girişimi hakkında daha fazla bilgi için: <https://www.there100.org/about-us>.

almaktadır.⁸ Bu ve benzeri girişimler, iş ve yatırım dünyasında yeni katılımlarla yaygınlaşma eğilimi sergilemektedir.

Bu genel gelişmeler ve özellikle Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilediği küresel değer zincirlerinin önümüzdeki dönemde önemini kaybedip etmeyeceği, köklü bir yeniden yapılanma evresine girip girmeyeceği önemli tartışma konuları arasındadır. Bir görüşe göre, Covid-19 salgınının yıkıcı sonuçları, hem üretim hem de hizmet sektörlerini derinden etkilemektedir. Özellikle çok uluslu şirketlerin egemen olduğu imalat sektörlerindeki UDY projeleri için etkinin daha derin olacağı beklenmektedir. Covid-19'la anılan zorlu ve belirsizlikler barındıran dönemin, operasyonlarını küresel tedarik zincirlerine dayalı olarak yürüten çok uluslu şirketlerin egemen olduğu sektörleri daha yüksek seviyede etkilemesi beklenmektedir. Covid-19'dan en çok etkilenen sektörlerin başında otomotiv, elektrikli ürünler, metal ve metal ürünleri ile kimya ve plastik sektörleri gelirken hizmet sektörlerinin fiziki yer ve varlıklara düşük bağımlılığı nedeniyle sanayi sektörleri kadar etkilenmemesi beklenmektedir.⁹ Bu yöndeki beklentilerin, son yıllarda pek çok ülkede görülen ulusal ekonomi söylemleri, kendine yeterlilik veya stratejik üretimi yurtiçinde gerçekleştirme politikaları, Rusya-Ukrayna savaşı ve dünyanın farklı bölgelerinde görülen siyasi ve ekonomik gerilimler ile ticaret engelleri de dâhil olmak üzere ülkeler arasında yaptırım tedbirlerinin yaygınlaşması ve kalıcılaşması yönündeki risklerle güçlenmesi söz konusu olabilecektir.

Bu etkiler, tedarik zincirlerindeki kısıalma ve bölgeselleşme yönündeki eğilimi hızlandırmıştır. Değer zincirlerinin yeniden kurgulanmasında yakın ülkelere tedarik (*near-shoring*) veya yakın ülkelere yatırım, dost ülkelere tedarik (*friend-shoring* veya *ally-shoring*) veya dost ülkelere yatırım gibi söylemler gündeme gelmeye başlamıştır.

Yatırımcıların yeni yatırım kararları veya hâlihazırda kurulu buldukları ülkede yatırımlarını artırma ve çeşitlendirme kararlarında, tedarik zincirlerinin optimizasyonu temel karar kriterlerinden biri haline gelmiştir. Şirketlerin küresel tedarik zinciri başarı değerlendirmeleri Covid-19 ile değişmiştir. Lojistik yakınlık, teslimat hızı, işbirliği, kalite, güvenilirlik, esneklik ve tedarikçi riski faktörleri daha önemli hale gelmiş, maliyetin önemi görece azalmıştır. Küresel tedarik zincirlerinin yeniden kurgulandığı bu süreçte ülkelerin yerel

⁸ Ticaret Bakanlığı, 2021.

⁹ Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023).

tedarikçilerin kalitesi ve çeşitliliği ile ulaştırma ve lojistik altyapısının, UDY kararlarında belirleyici olması beklenmektedir.¹⁰

Diğer bir görüşe göre ise, küresel değer zincirleri yaşam döngülerinde normal karşılanabilecek sorunları yaşamakta olup bu sorunları aşma kapasitesine sahiptir. Değer zincirleri, belirli aralıklarla pandemi koşullarının yanında mali krizler, işgücü veya ulaşım ile ilgili sorunlar veya diğer nedenlerle aksaklık dönemi yaşayabilmektedir. Bununla birlikte lider firmaların tedarik zincirlerini operasyonel tedbirler ve daha iyi risk yönetimi, tedarikçi çeşitlendirme veya kritik girdiler bakımından stok tutma gibi alternatiflerle (maliyetin yükselmesi pahasına da olsa) etkin ve rekabetçi tutma yoluna gidebilecektir.¹¹ Bu yaklaşıma göre, küresel değer zincirlerinin yapısında çok radikal dönüşüm beklenmemektedir.

ÖİK toplantılarında, Komisyon üyeleri arasında küresel değer zincirlerindeki gelişmelerin yapısal değişiklik getirebileceği yönündeki görüş ve beklentiler daha fazla ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin küresel gelişmeleri ve değer zincirlerindeki dinamikleri yakından izleyerek, ekonominin dönüşümünü ve kalkınma sürecini kolaylaştıran fırsatlardan yararlanmak üzere esnek, pragmatik ve siyasi kutuplaşma eğilimlerini dengeleyici bir politika izlemesinde fayda olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.

Bu bölümde açıklandığı gibi, küresel eğilimler ve son dönem gelişmelerinin oluşturduğu koşullar ve dinamikler, politik ve yönetsel alanda da ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yapısal ve işlevsel yönleriyle sorgulanmasına neden olmaktadır. Ülkelerin ve uluslararası kuruluşların

- Makroekonomik istikrarın sağlanması,
- Küresel sorunlara cevap verebilecek uluslararası yönetim ve koordinasyon mekanizmaları ile buna eşlik edecek finansman ve maliyet paylaşım mekanizmalarının geliştirilmesi,
- Mevcut sorunların çözülmesi kadar belirsizleşen geleceğe adapte olma ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi

konularındaki kapasiteleri ve performansları tartışılır hale gelmiştir.

Bugün gelinen noktada, rekabet gündemine dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm gibi köklü değişim süreçleri eklenirken, küresel ve ulusal düzeyde yönetim mekanizmalarının da

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023).

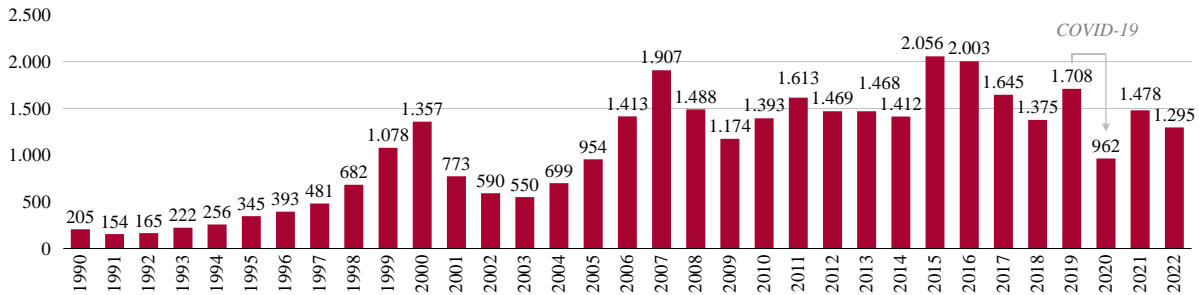
¹¹ Dünya Bankası, 2022.

dönüşmesi beklenmektedir. Bu yaklaşımla birlikte, iş ve yatırım ortamıyla ilgili politikaların ve alınacak tedbirlerin bu alanlarla uyumlu olacak şekilde kurgulanması önem taşımaktadır. Bu yaklaşımla, iş ve yatırım ortamı konusundaki tartışmalar, girişimci ve yatırımcının iş ve işlemlerini kolaylaştırmanın ötesinde yapısal dönüşümlerde girişimci ve yatırımcıya nasıl destekleyici ve kolaylaştırıcı bir ortam sağlanabileceği ve dönüşüm yönünde koordinasyonun nasıl iyileştirilebileceği konularını kapsamaktadır.

2.2. Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Gelişmeler

1990’lardan 2000’e kadar olan dönem, uluslararası ticaretin ve uluslararası yatırımların ivme kazandığı, yıllık UDY akışlarının, 150-200 milyar dolar bandından 1,4 trilyon dolara doğru yükseliş eğilimi gösterdiği bir dönem olarak öne çıkmıştı. 2001’de gelişmiş ülkelerdeki ekonomik daralma ile ciddi bir düşüş yaşayan küresel UDY akışları, 2007’ye kadarki dönemde yeniden eski seviyelerine dönüş eğilimindeydi. 2007-2008 küresel finans krizini takip eden 10 yıllık süreçte ise küresel UDY hacmi geçmişteki performansına kıyasla durağan bir görünüm sergilemiş; 2015-2016 yıllarındaki yükselişin dışında kalan yıllarda, yıllık 1,2 ila 1,7 trilyon dolar arasında dalgalanmıştı (bkz. Şekil 1). Pandeminin başladığı 2020 yılında küresel UDY girişleri yüzde 44 oranında düşerek 2019 yılındaki 1,7 trilyon dolar düzeyinden 962 milyar dolar seviyelerine gerilemişti. Bu çerçevede, 2020’de küresel UDY akışları, 2007-2008 küresel krizini izleyen 2009 yılındaki düzeyinin de altına gelmişti. Covid-19’un getirdiği belirsizlikle birlikte 2020’de 1 trilyon doların altına düşen küresel UDY hacmi, 2021 ve 2022’de sırasıyla 1,5 trilyon dolar ve 1,3 trilyon dolar ile Covid-19 öncesi döneme yakınsamış durumdadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Küresel UDY Girişleri, milyar dolar, 1990-2022

Kaynak: UNCTAD, 2023¹².

¹² UNCTAD, 2023.

Pandemiyle mücadele döneminde işyerlerinin kapatılması gibi tedbirler ve genel olarak Covid-19'un beraberinde getirdiği belirsizlikler, mevcut yatırım projelerini yavaşlatmış, yatırımcı firmaların yeni projelerini gözden geçirmelerine neden olmuştur. Covid-19 sonrası dönemde ise pandemi dönemine kıyasla tedarik zincirlerindeki baskılar hafiflerken devam eden jeopolitik belirsizlikler küresel UDY iştahını aşağı yönde etkilemiştir. Nitekim 2021 yılında UDY'ler hızlı bir toparlanma yaşayarak 1,5 trilyon dolara yaklaşmış olsa da özellikle Rusya-Ukrayna savaşı ve savaşın Covid-19'la birleşen etkileri (finansal kriz, enerji ve gıda ürünleri fiyatlarındaki artış ve bunların getirdiği belirsizlikler) nedeniyle 2022 yılında bu ivme sürdürülememiştir. 2022 yılında UDY girişleri bir önceki seneye kıyasla yüzde 12 azalırken bu azalışta, Lüksemburg'dan büyük ölçekli bir çokuluslu şirketin sermayesini geri çekmesi de etkili olmuştur.¹³ Ukrayna'daki savaş, savaşı takip eden dönemde artan gıda ve enerji fiyatlarına ek olarak aynı dönemde birçok gelişmiş ekonomide genişlemeci para politikalarından çıkışın beraberinde getirdiği artan faiz oranları, finansal belirsizlikler, gelişmiş ekonomilerin birçoğundaki durgunluk beklentileri, küresel yatırım iştahını etkileyen diğer faktörler arasında sıralanmıştır.¹⁴ Bu etkenler sadece küresel UDY iştahını etkilemeyip aynı zamanda genel olarak yatırım iştahını da etkilemiştir. Nitekim aynı dönemde UDY akışlarına benzer şekilde yerel yatırımları da içeren gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)'ya oranında da düşüşler gözlemlenmiştir.¹⁵

Covid-19 sonrası dönemde gerçekleşen toparlanmanın, gelişmiş ve gelişmekte ülkelerde farklılaştığı gözlemlenmiştir. 2018'de ilk defa 19 milyar dolarlık bir farkla, gelişmekte olan ülkelere gerçekleşen UDY girişleri, gelişmiş ülkelere gerçekleşen UDY girişini geçmiştir. 2020'de Covid-19 ile birlikteki süreçte ise bu fark ciddi bir oranda belirginleşmeye başlamıştır (bkz. Şekil 2). Güncel istatistikler, 2022 yılında gerçekleşen küresel UDY akışlarının yüzde 71'inin gelişmekte olan ülkelere, yüzde 29'unun gelişmiş ülkelere yönlendiğini göstermektedir. Yıllık hareketlere ek olarak yatırım stoku tahminleri incelendiğinde de 2008 dönemi sonrasındaki yatay seyre kıyasla, 2022 sonu itibarıyla gelişmekte olan ülkelerin UDY stokunun yüzde 34'üne ev sahipliği yaptığı görülmektedir (bkz.

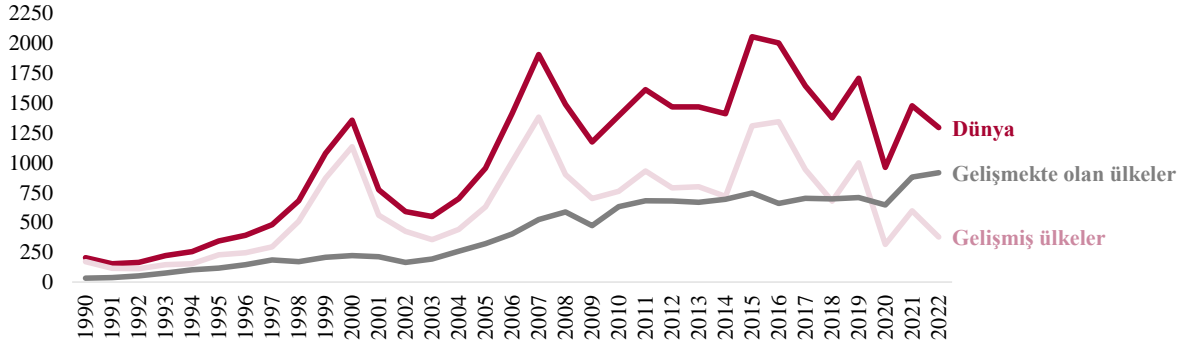
¹³ OECD, 2023a.

¹⁴ YASED, 2023a.

¹⁵ OECD, 2023b.

Şekil 3). Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerin Covid-19 sonrasında yatırım yeri olarak göreceli cazibelerini artırdığı değerlendirilebilir.

Şekil 2: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Gerçekleşen UDY Girişleri, milyar dolar, 1990-2022

Kaynak: UNCTAD, 2023.

Şekil 3: Gelişmekte Olan Ülkelerin Yatırım Destinasyonu Olarak Küresel UDY Stokundaki Payları, %, 1990-2022

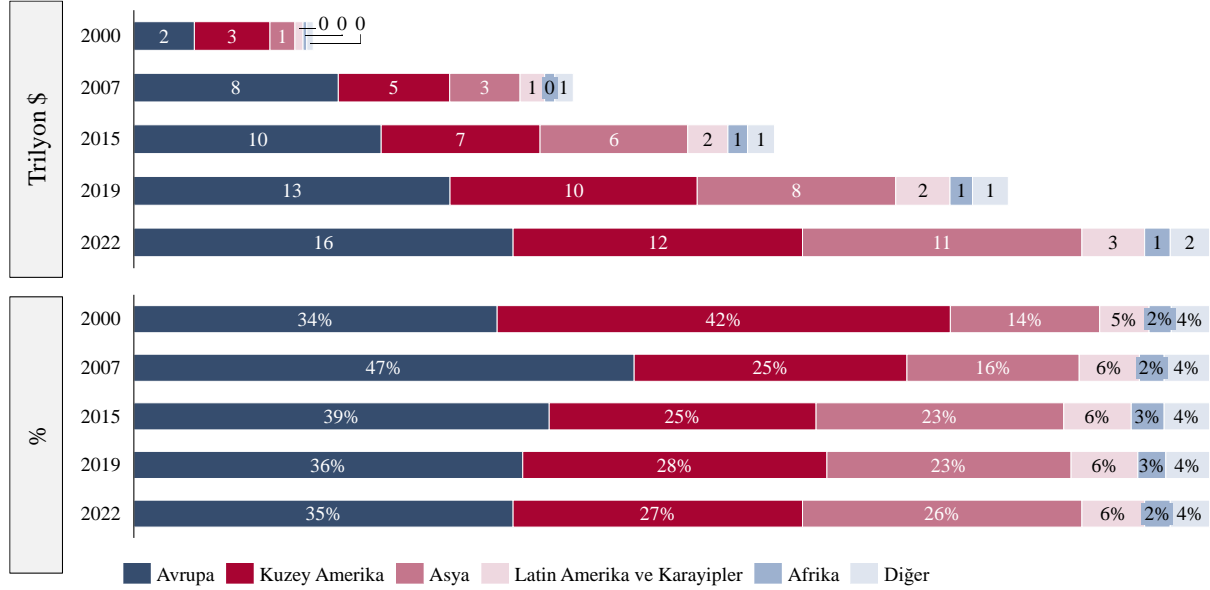

Kaynak: UNCTAD, 2023.

Covid-19 ile birlikte uluslararası yatırımların tüketim merkezlerine coğrafi olarak yaklaşması ya da müttefik ülkelere yönelmesi gibi farklı motivasyonlarla “bölgelleşmesi” beklenmekteydi. Daha uzun vadeli bir perspektifle incelendiğinde ise 2008’e kadar olan UDY’lerin hızlı yükseliş döneminde, Avrupa’nın yatırım çekmeye devam ettiği ancak bu tarihten itibaren Avrupa’nın toplam UDY stoku içerisindeki payında bir azalış olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 4 ve Şekil 5). Aynı dönemde Asya ülkelerinin UDY çekim noktası olmaya başladığı, 2007’de UDY stokunun sadece yüzde 16’sına ev sahipliği yapan bölgenin 2022’de toplam stokun yüzde 26’sına ev sahipliği yaptığı tespit edilmektedir. Bir başka açıdan

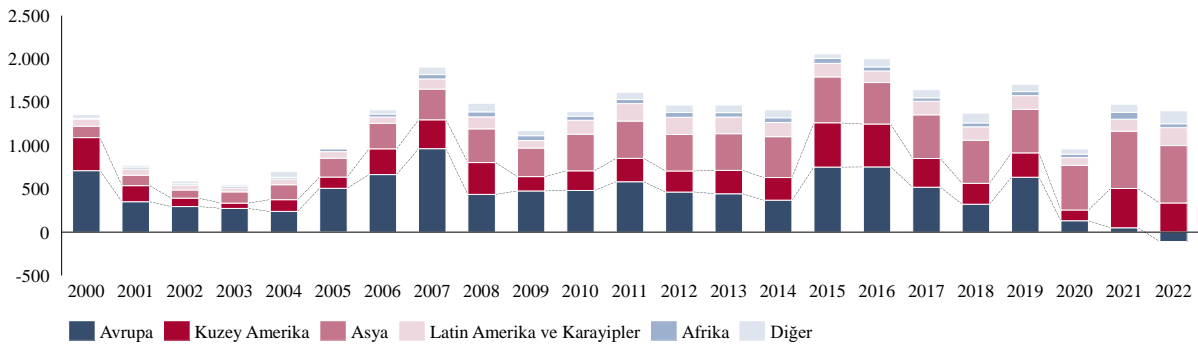
bakılacak olursa, bugün gelinen noktada Asya ülkeleri neredeyse Kuzey Amerika'nın ev sahipliği yaptığı UDY kadar UDY barındırmaktadır. Covid-19 öncesi ve sonrası dönemler değerlendirildiğinde ise bölgesel pay açısından Asya ülkelerinin payında bir azalış yerine artış tespit edilmektedir (bkz. Şekil 4 **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** ve Şekil 5).

Şekil 4: Yatırımın Gerçekleştiği Coğrafyaya Göre Küresel UDY Stoku, trilyon dolar ve %, 2000, 2007, 2015, 2019 ve 2022

Kaynak: UNCTAD, 2023.

Şekil 5: Yatırımın Gerçekleştiği Coğrafyaya Göre Yıllık Küresel UDY Girişleri, milyar dolar, 2000-2022

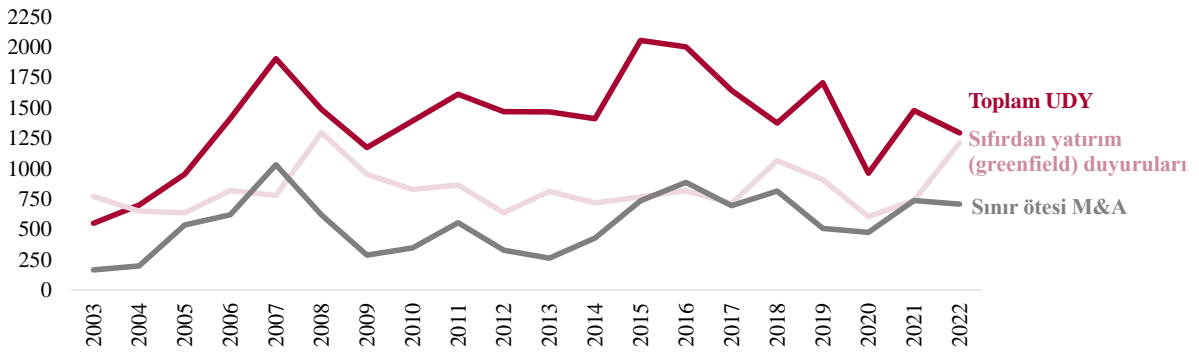
Kaynak: UNCTAD, 2023.

Uzun vadede Asya ülkelerindeki UDY artışının önemli bir nedeni olarak Çin, Singapur ve Hong Kong'daki yatırımlar dikkat çekmektedir. Bugün dünya genelindeki toplam UDY

stokunun yüzde 9'u Çin'de bulunmaktadır. Çin'in Asya'daki yüzde 33'lük payını takiben Singapur yüzde 21, Hong Kong yüzde 18'lik paylar almaktadır. Toplamda bu üç ülke, Asya'daki UDY'lerin yüzde 72'sine ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte bölgesel ağırlıklar yerine doğrudan ülkeler kıyaslandığında, ABD, küresel UDY stokundan aldığı yüzde 24'lük pay ile halen dünya genelinde en çok uluslararası yatırıma ev sahipliği yapan ülkedir. ABD en fazla UDY çeken ülke iken aynı zamanda en fazla UDY gerçekleştiren ülke de olmaya devam etmektedir. UDY çekiminde ABD'yi Çin izlerken Çin'den sonra Birleşik Krallık (BK) ve Hollanda'nın listelendiği görülmektedir.

UDY akımları gerçekleşme şekillerine göre üç kategori altında sınıflandırılmaktadır: sıfırdan yatırım (greenfield), sınır-ötesi birleşme ve satın alma (Mergers & Acquisition - M&A) ve uluslararası proje finansman anlaşmaları. Covid-19'un en ciddi sonuçlarını doğurduğu 2020 yılında M&A akışlarından ziyade sıfırdan yatırım girişlerinde daralma yaşandığı tespit edilmektedir. 2021 yılında ise M&A'lerdeki hızlı artışın toplam UDY'deki toparlanmaya önemli bir katkı sunduğu görülmektedir. 2022 yılında her ne kadar toplam UDY akışları bir önceki seneye göre daralsa da üretken kapasitenin artışında önemli bir bileşen olan sıfırdan yatırımlardaki artış, 2023 yılı için beklentilerin daha olumlu olmasına neden olmaktadır (bkz. Şekil 6).

Şekil 6: Proje Türlerine Göre Küresel UDY, milyar dolar, 2003-2022¹⁶

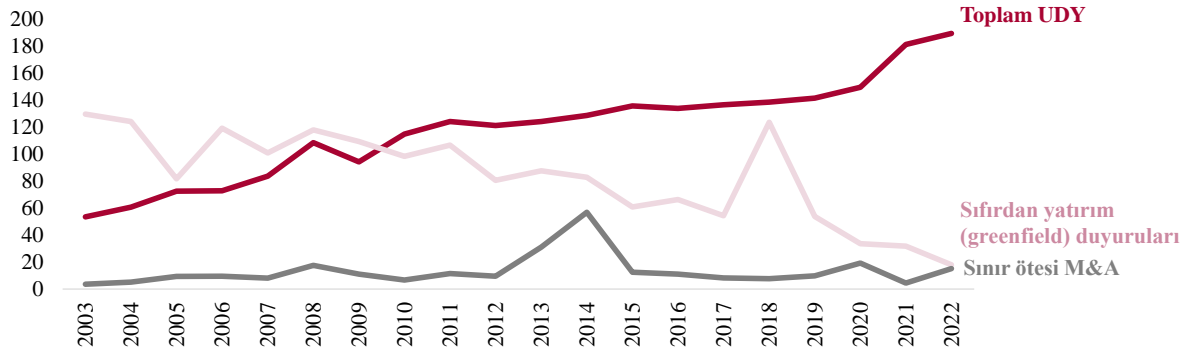

Kaynak: UNCTAD, 2023.

¹⁶ Toplam UDY hacmi, mevcut uluslararası veri sınıflamaları çerçevesinde, sıfırdan yatırım (greenfield), sınır-ötesi birleşme ve satın alma (Mergers & Acquisition - M&A) ve uluslararası proje finansman anlaşmalarının hacmen toplamından oluşmamakta olup bu seriler tanımlamaları gereği "birbirleriyle toplanabilir" özellikte değildir.

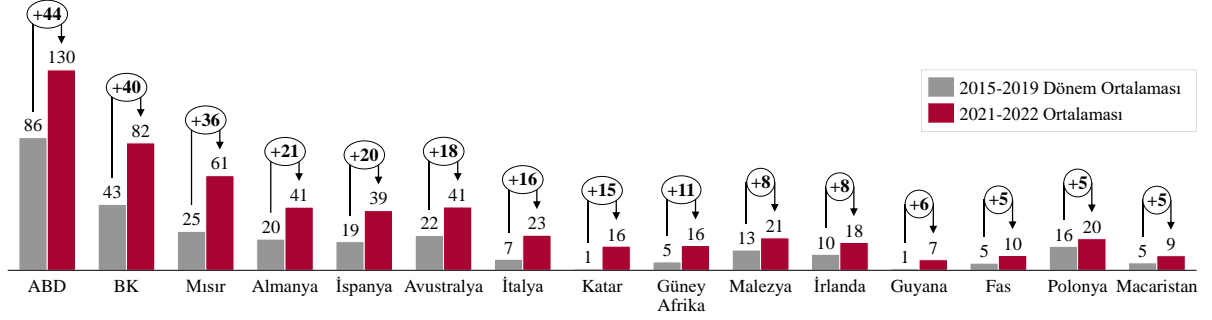
Covid-19 sonrasında Çin'e gerçekleştirilen toplam UDY girişlerinde bir artış görülse de sıfırdan yatırımların bölgeselleşme eğilimlerinin de bir sonucu olarak başka coğrafyalara yöneldiği tespit edilmektedir. Covid-19 döneminde bölgeselleşme ile ilgili trendler daha fazla konuşulsa dahi 2021 ve 2022 yıllarında Çin'e gerçekleşen toplam UDY girişlerinin hacmen artışta olduğu görülmektedir. Diğer yandan her ne kadar UDY girişleri artsa da Çin'e gerçekleşen sıfırdan yeni yatırım girişlerinde ciddi düşüşler gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu düşüşün sadece Covid-19 etkisi olmayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Çin'e gerçekleştirilen sıfırdan yeni yatırım girişlerinin geçmiş yıllarda da düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir. Örneğin 2019 yılı, Çin açısından o güne kadarki en düşük sıfırdan yatırımın gerçekleştiği yıl olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 ile birlikte sıfırdan yatırım girişlerinde rekor düşüşlerin devam ettiği görülmektedir (bkz. Şekil 7). Covid-19 öncesi ve sonrası dönemde sıfırdan yatırımlarda en fazla artışı kaydeden ülkeler listelendiğinde, ABD ve BK'yı takiben dönem ortalamasında kaydedilen 36 milyar dolarlık artışla Mısır öne çıkmaktadır. Mısır haricinde en fazla artışın yaşandığı diğer gelişmekte olan ülkelerin ise Güney Afrika, Malezya, Guyana ve Fas olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 8). Mısır'daki artışın 2021 yılından ziyade 2022 yılında gerçekleşen yüksek seviyelerle ilişkili olduğu tespit edilmektedir (bkz. Şekil 9).

Şekil 7: Proje Türlerine Göre Çin'e Gerçekleşen UDY Girişleri, milyar dolar, 2003-2022

Kaynak: UNCTAD, 2023.

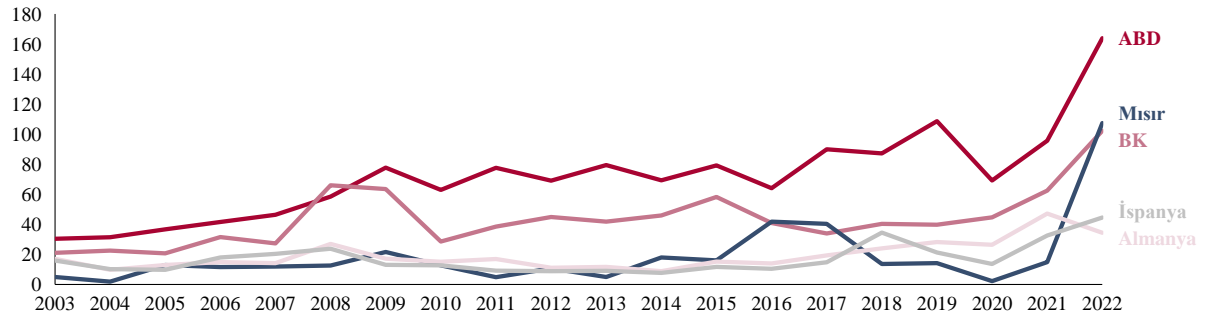
Şekil 8: Covid-19 Döneminde Sıfırdan Yatırım Duyurularında En Fazla Artışı Kaydeden İlk 15 Ülke, milyar dolar, 2015-2019 ortalaması ve 2021-2022 ortalaması

Kaynak: UNCTAD, 2023.

Not: 2021-2022 ortalaması ile 2015-2019 dönem ortalamasının arasındaki farkın en yüksek olduğu ilk 15 ülke görselleştirilmiştir.

Şekil 9: Covid-19 Döneminde Sıfırdan Yatırım Duyurularında En Fazla Artışı Kaydeden İlk 5 Ülke, milyar dolar, milyar \$, 2003-2022

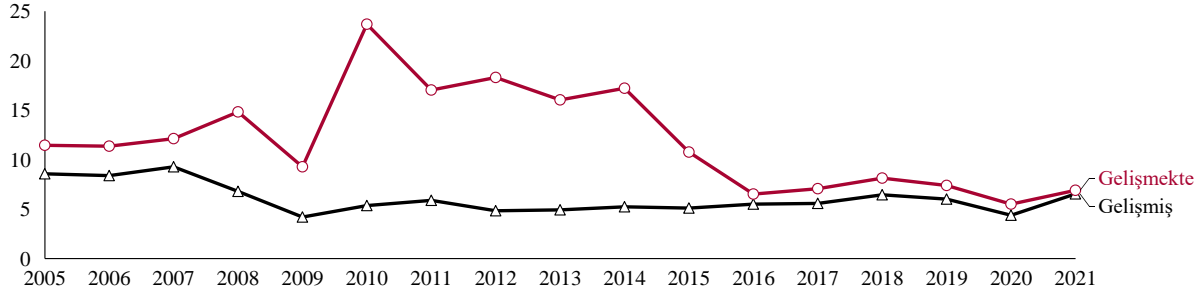
Kaynak: UNCTAD, 2023.

Not: 2021-2022 ortalaması ile 2015-2019 dönem ortalamasının arasındaki farkın en yüksek olduğu ilk 5 ülke görselleştirilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki UDY getiri oranının gelişmiş ülkelere yakınsaması, UDY çekmekteki rekabet unsurlarını değiştirmeye başlamıştır. Küresel kriz dönemleri hariç tutulduğunda genellikle gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen UDY'lerin gelişmiş ülkelere kıyasla getiri oranlarının 10 puan daha yüksek olabildiği gözlemlenmiştir. Diğer yandan yakın geçmişte gelişmekte olan ülkelerdeki getiri oranının gelişmiş ülkelere yakınsadığı görülmektedir (bkz. Şekil 10). Bu durum da gelişmekte olan bir ülkeye yatırım yaparken kârlılık motivasyonunun eskisi kadar güçlü bir motivasyon olmayabileceğine işaret etmektedir. Benzer bir analizde, 2015 yılından itibaren Çin haricindeki gelişmekte olan

ülkelerdeki UDY'lerin getiri oranlarının küresel ortalamaların altında kalarak gelişmiş ülkelere kıyasla daha dar bir marj sağladığı belirtilmektedir.¹⁷

Şekil 10: Ülke Gelir Gruplarına Göre UDY Getiri Oranları, %, 2005-2021

Kaynak: YASED, 2023b.

2022 yılında, en fazla sıfırdan yatırım projesinin gerçekleştiği sektörler; enerji ve gaz tedariki, elektronik ve elektrikli ekipmanlar, bilgi ve iletişim olarak sıralanmıştır. Yıl boyunca duyurulan en büyük 10 projenin üçü yarı iletkenlerle ilgiliyken beş proje de yenilenebilir enerji alanında gerçekleşmiştir. Son yıllarda yenilenebilir enerjideki hızlı yükseliş devam etse de 2022'de Rusya-Ukrayna savaşını takip eden dönemde fosil yakıtlara sınırlı bir yatırım artışı kaydedilmiştir. Bu artışla birlikte, fosil yakıt yatırımları yenilenebilir enerjiyi geçmese de sıfırdan yatırımın en fazla gerçekleştiği ilk üç sektör arasına yeniden girmiştir. Yenilenebilir enerji alanında ise 2022'de özellikle rüzgâr ve hidrojen projelerine yapılan yatırımlar ön plana çıkmıştır. Yarı iletken endüstrisi, çip üreticilerinin büyük kapasite artış projeleriyle büyümeye devam etmiştir. Ulaştırma sektöründe ise elektrifikasyon yatırımları kapsamında batarya projelerine önemli yatırımlar yapılmıştır.¹⁸

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla (SKA) ilgili sektörlerin genel olarak son yıllarda küresel UDY akımlarında öne çıktığı gözlemlenmektedir. 2015'teki Paris Anlaşması'ndan bu yana yenilenebilir enerjiye yönelik ciddi bir artış olduğu tespit edilmektedir. 2019'da ilk defa yenilenebilir enerji alanında gerçekleşen sıfırdan yatırımların fosil yakıtlar için gerçekleştirilen yatırımları geçtiği tespit edilmiştir. Genel olarak ise SKA ile ilgili sıfırdan yatırımlar ve uluslararası proje finansmanının 2015 yılında 290 milyar dolar değerinde olduğu hesaplanırken bu yatırımların 2022 yılında 471 milyar dolara yükseldiği tahmin edilmektedir. SKA'larla ilişkilendirilen altyapı ve telekomünikasyon projeleri yüzde 26 büyürken, su, sanitasyon ve

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023).

¹⁸ UNCTAD, 2023.

hijyen alanında yüzde 20'lik bir artış yaşandığı görülmektedir. Yenilenebilir enerji ise 2015 ile 2022 yılları arasında yüzde 21'lik artış performansı ile en fazla artışın gerçekleştiği SKA'larla ilişkili sektör olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede uluslararası proje finansmanı, yenilenebilir enerji sektöründeki toplam proje finansmanı değerlerinin yüzde 55'ini oluştururken bu istatistik UDY'nin yeşil dönüşümü kolaylaştırmada oynadığı rolü doğrulamaktadır.¹⁹

Çok uluslu şirketlerin son beş yıldaki davranışları da farklı eğilimler sergilemektedir. UNCTAD'ın veri tabanındaki en büyük 100 dijital çok uluslu şirketin satışları, geleneksel sektörlerdeki en büyük 100 şirkete göre 5 kat daha hızlı büyüme kaydetmiştir. Bunda pandemi dönemi koşulları da etkili olmuştur. Yatırım davranışları bakımından ise, en büyük 100 çok uluslu şirket sıfırdan yatırımlara daha fazla ağırlık verirken dijital çok uluslu şirketler birleşme ve devralmalarla yatırımlarını gerçekleştirmiştir. Dijital şirketler, uluslararası piyasalara erişmek için diğerlerine göre fiziksel varlıklara daha az yatırım yapma ihtiyacı duymaktadır. Son olarak Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ) ölçeğindeki çok uluslu şirketler ise doğrudan uluslararası yatırımlarda giderek gerilemekte olup son beş yılda bu şirketlerin sıfırdan yatırım projelerindeki payı yüzde 5,7'den yüzde 1,3'e gerilemiştir.²⁰

Covid-19 pandemisiyle birlikte, UDY'ler konusunda kamu düzenlemeleri artış sergilemiştir. 2020 yılında ülkeler tarafından UDY'lerle ilgili uygulamaya geçirilen politika tedbirlerinde artış yaşanmıştır. İlave düzenleme veya kısıtlama getiren politika tedbirlerinde önceki yıllara göre büyük bir artış yaşanmış, bu tedbirleri özellikle gelişmiş ülkeler uygulamaya koymuştur. Yatırımları serbestleştiren, destekleyen veya kolaylaştıran tedbirlerde ise görece daha düşük bir artış yaşanmış olup bu tedbirlerin çoğu gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmıştır.²¹

2021 yılındaki toparlanmaya paralel olarak kamu düzenlemelerinde azalma görülse de bazı gelişmiş ülkelerin stratejik gördükleri firmaların devralınmasını engelleyici düzenlemeler gibi kısıtlayıcı tedbirlere başvurduğu görülmüştür. Aynı zamanda, UDY'leri inceleme ve eleme mekanizması (*screening mechanism*) uygulamaya koyan ülke sayısı veya mevcut uygulamalarını sıkılaştıran ülke sayısı artmıştır.²² Bu eğilim 2022 yılında da sürerken 2022 yılında UDY inceleme mekanizmasına sahip ülkelerin 2022 yılındaki UDY stokunun yüzde

¹⁹ UNCTAD, 2023.

²⁰ UNCTAD, 2022.

²¹ UNCTAD, 2021.

²² UNCTAD, 2022.

68'ini oluşturduğu hesaplanmaktadır. Aynı yıl içerisinde, düzenleyici veya politik kaygılar nedeniyle onaylanmayan M&A anlaşmalarının sayısı da bir önceki seneye kıyasla üçte bir oranında artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde yatırımların kolaylaştırılması girişimlerinde ise yenilenebilir enerji ve iklimle ilgili yatırım teşvikleri öne çıkmıştır.²³

Özetle, küresel UDY pazarını şekillendiren yakın zamanlı eğilimler arasında, dijitalleşme ve UDY varlıklarında hafifleme, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği, korumacı politikaların öne çıktığı görülmektedir. Uluslararası yatırımları şekillendiren bu uzun soluklu eğilimlere ek olarak, 2020 yılında Covid-19 ile birlikte bölgeselleşme eğilimleri daha fazla gündeme gelmiş bulunmaktadır.

2.3. İş ve Yatırım Ortamında Gelişmeler

Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeks çalışmaları, ilgili veri düzensizliklerini takiben askıya alınmış olup en güncel rapor Covid-19 öncesi dönemi yansıtmaktadır. Bununla birlikte, Covid-19 öncesi Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020 Raporuna göre, her ne kadar gelişmekte olan ekonomiler iş yapma kolaylığı bakımından gelişmiş ülkelerle farkı kapatma eğilimindeyse de arada halen önemli bir fark bulunduğu tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere bazıları, hakların korunması ve hukuk gibi farklı alanlarda sağladıkları kalıcı iyileştirmelerle gelişmiş ülkeleri yakalama imkânı bulabilmektedir. En fazla yol kat eden ve iş ortamını iyileştiren ülkeler, iş başlatma/kurma, inşaat izni işlemleri ve uluslararası ticaret gibi konulara yoğunlaşmıştır. En yüksek skorları alan ülkeler ise mevzuat koşullarını yerine getirmekte elektronik sistemlerin ve çevrimiçi platformların kullanılması gibi yöntemler izlemiştir. Ülke gruplarına göre en az reform yapılan alan ise firma kapanmaları ve iflas olmuştur.

Dünya Ekonomi Forumu tarafından yayınlanan ve ülkelerin küresel rekabetçilik durumlarını ortaya koyan Küresel Rekabetçilik Raporu, 2020 yılında farkı bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Rapor, 2020 yılında ülkeler arası rekabet gücü sıralaması yapmamış, ülkelerin Covid-19 krizini atlatabilmek için daha üretken, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik sistemleri nasıl inşa edebileceğini incelemiştir. Rapor hangi ülkelerin toparlanma ve gelecekteki ekonomik dönüşüm için en iyi şekilde hazırlandığını öngörmeye çalışmaktadır.

²³ UNCTAD, 2023.

Raporun bulgularına göre; gelişmiş dijital ekonomilere, güçlü sosyal güvenlik ağlarına ve sağlam sağlık sistemlerine sahip ülkeler, Covid-19 krizini daha etkili bir şekilde yönetmiştir. Ancak, ülkelerin Covid-19 sürecinde yoğun kamu müdahaleleri nedeniyle ülke sıralaması gerçekleştirilmemiştir.

Covid-19'un gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iş yaşamındaki etkisi farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde özel sektör liderleri kriz sırasında pazar konsantrasyonun arttığını, hizmet sektöründe rekabetin, şirketler arasındaki işbirliğinin ve dijital ekonomiye geçişte nitelikli işçiye erişimin azaldığını bildirmişlerdir. Bununla birlikte özel sektör liderleri kamu kesiminin değişime olumlu tepkisini, artan şirket içi işbirliklerini ve girişim sermayelerinin erişebilirliğini olumlu olarak değerlendirmişlerdir.

Gelişmekte olan ekonomilerde ise özel sektör liderleri, suç ve şiddet oranlarında artış nedeniyle iş maliyetlerinde yükselme ve yargı bağımsızlığında düşüş görüldüğünü; bunlara bağlı olarak rekabetin azaldığını ve artan pazar konsantrasyonu ve politikacılara duyulan güvenin durgunlaştığını kaydetmişlerdir. Benzer bir şekilde hükümetin değişime tepkisi, şirketler arası işbirliği ve risk sermayesi mevcudiyeti konusunda olumlu görüşler ifade etmişlerdir. Ayrıca, dijital işgücü piyasası nedeniyle kolaylaşan yetenekleri çekme kapasitesinde bir artışa dikkat çekmişlerdir.

Rapor, aynı zamanda, dönüşümü dört alanda değerlendirmektedir:

- Çalışma ortamının dönüşmesi,
- Beşeri sermayenin dönüşmesi,
- Dönüşen pazarlar,
- Yenilik ekosisteminin dönüşmesi.

Raporun değerlendirmelerine göre, bilgi ve veri gönderen ülkelerin hiçbirinin söz konusu dönüşümleri yönetebilmek konusunda tam anlamıyla hazır olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, gelişmiş ve yüksek gelirli ülkelerin ve Çin'in diğer ülkelere kıyasla belirli alanlarda daha hazırlıklı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Rapordaki bazı temel bulgular aşağıda özetlenmektedir:

- **Dijital altyapı yatırımları:** Daha yeşil ve daha kapsayıcı bir ekonomiye geçiş, dijital ağların genişletilmesi de dâhil olmak üzere altyapıya yapılan önemli

yatırımlarla desteklenmelidir. Danimarka, Estonya, Finlandiya ve Hollanda şu anda bunu yapmaya en iyi şekilde hazırlanmıştır.

- **Yeşil ekonomi:** Ekonomiyi yeşillendirmek için enerji altyapısının, ulaşım ağlarının ve hem kamu hem de özel sektör taahhütlerinin iyileştirilmesi, çevre koruma konusunda çok taraflı anlaşmaların genişletilmesi ve bunlara saygı duyulması gerekmektedir. Danimarka, Estonya, Finlandiya ve Hollanda, ekonomik dönüşümü altyapı yoluyla yönlendirmek için en iyi şekilde hazırlanmıştır. Daha az hazırlıklı ülkeler arasında Rusya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika bulunmaktadır.
- **Uzun vadeli yatırımlar:** Finansal kaynakları reel ekonomide uzun vadeli yatırımlara yönlendirmeye yönelik teşviklerin artırılması istikrarı güçlendirebilir ve kapsayıcılığı genişletebilir. Finlandiya, İsveç, Yeni Zelanda ve Avusturya diğer gelişmiş ekonomilerden nispeten daha hazırken, şu anda dünyanın en büyük finans merkezi olan ABD en az hazır olan ülkeler arasındadır.
- **Kademeli vergilendirme:** Daha fazla kademeli vergilendirme sistemlerine geçiş, ekonomik dönüşümün temel bir itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ölçüye göre, nispeten dengeli ve kademeli vergi yapıları sayesinde Güney Kore, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika en yüksek puanı almaktadır.
- **Genişletilmiş kamu hizmetleri:** Geleceğe hazır eğitim, çalışma yasaları ve gelir desteği sosyal koruma tabanını genişletmek için daha iyi entegre edilmelidir. Yeni güvenlik ağı modelleriyle uygun işçi korumasını birleştirmiş Almanya, Danimarka, İsviçre ve BK diğerlerine nispeten daha hazırlıklıdır. Güney Afrika, Hindistan, Yunanistan ve Türkiye daha az hazırlıklıdır.
- **Yarının piyasaları için teşvikler:** Araştırma, yenilikçilik ve buluş alanlarındaki uzun vadeli yatırımları teşvik etmek ve genişletmek “yarının pazarlarını” yaratabilir ve büyümeyi sağlayabilir. Finlandiya, Japonya, ABD, Güney Kore ve İsveç “yarının pazarlarını” yaratmak için daha hazırlıklı olarak öne çıkarken Yunanistan, Meksika, Türkiye ve Slovakya daha az hazırlıklıdır.

2.4. Uluslararası Yükümlülükler

Türkiye'nin taraf veya tabii olduğu çok taraflı veya ikili uluslararası anlaşmalar veya düzenlemeler kapsamındaki yükümlülükleri, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesi bakımından

kritik önem taşıyabilmektedir. Bu kapsamda öncelikli görülen anlaşma veya düzenlemeler, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesi bakış açısıyla aşağıda özetlenmektedir.

2.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (Gündem 2030) ve (SKA)

2015 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde, “Dünyamızı Değiştirmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (Gündem 2030)” belgesi kabul edilmiştir. Gündem 2030, 2030 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere farklı konu ve sektörleri içeren 17 SKA ve 169 hedefi içermektedir.

BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum tarafından SKA’ların uygulaması uluslararası düzeyde takip edilmekte ve gözden geçirilmektedir. Ülkeler, söz konusu Forumda, 2030 Gündemini uygulamaya yönelik çalışmalarını, elde ettikleri sonuçları ve kazandıkları tecrübeleri içeren Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporlarını sunmaktadır. Yüksek Düzeyli Siyasi Forum, her yıl BM Ekonomik ve Sosyal Konsey himayesinde bakanlar düzeyinde; 4 yılda bir ise BM Genel Kurulu çatısı altında devlet başkanları seviyesinde toplanmaktadır.²⁴ Türkiye için ulusal düzeyde gerçekleştirilerek kamuoyu ile paylaşılan son takip gözden geçirme raporları ise 2019 Türkiye SKA 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu²⁵ ile 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumu için hazırlanan 2018-2020 SKA Türkiye Gelişmeleri Raporudur.²⁶

Ulusal Gözden Geçirme Raporu’na (2019) göre yoksullukla mücadele (SKA 1), sağlıklı ve kaliteli yaşam (SKA 3), erişilebilir su ve atıksu hizmetleri ile sürdürülebilir su yönetimi (SKA 6), karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim (SKA 7), dayanıklı altyapılar, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme ve yenilikçilik (SKA 9) ve kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir şehirler ve insan yerleşimlerine (SKA 11) yönelik amaçlarda önemli gelişmeler kaydedildiği, diğer SKA’larda ise sağlanan ilerlemenin bir adım ileriye taşınması ihtiyacı vurgulanmaktadır.

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda ÖİK tarafından önerilen tedbirlerin birçoğu SKA’larla ilişkili olup iş ve yatırım ortamında sağlanacak gelişmelerin asıl olarak insana yakışır iş ve ekonomik büyüme (SKA 8) ve sanayi, yenilik ve altyapı (SKA 9) amaçlarına hizmet ettiği, bununla birlikte pek çok SKA ile karşılıklı etkileşimde olduğu değerlendirilmektedir.

²⁴ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020.

²⁵ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b.

²⁶ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020.

Bu bakış açısıyla, iş ve yatırım ortamında sağlanacak gelişmeler SKA'ların gerçekleştirilmesine katkı sağlarken, farklı SKA hedeflerinde ilerlemenin de iş ve yatırım ortamında iyileşmeye, firmaların, girişimcilerin ve değer zincirlerinin performansında artışa, ekonomide dönüşüm süreçlerinde ivmelenmeye ve Türkiye'nin uluslararası yatırım ve finansman akımları içindeki payını artırmaya destek olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin 2030 Gündemini sahiplenmesi, bu yönde SKA'ları ulusal kalkınma ve sektörel gelişme planlama süreçlerine bütünleştirmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi bakımından çok olumlu gelişmelerdir. Bu yaklaşımın On İkinci Kalkınma Planı hazırlıklarında ve uygulamasında da güçlendirilerek sürdürülmesi önemli görülmektedir.

Türkiye'de SKA'lar konusundaki ilerlemeyi en son 2020 yılında değerlendirilerek kamuoyuyla paylaşılmıştır. SKA'lar konusunda kamuoyunun, ulusal ve uluslararası düzeydeki paydaşların ve iş dünyasının bilgilendirilmesi ihtiyacı duyulmaktadır. Söz konusu gözden geçirme ve değerlendirme, aynı zamanda Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve 2023 deprem felaketlerinin SKA hedeflerine ulaşma yönündeki gayretleri ne şekilde etkilediğinin anlaşılması için de gereklidir.

2.4.2. BEPS Konusunda Kapsayıcı Çerçeve

Çok uluslu şirketlerin, ülkeler arasındaki vergi düzenlemesi ve vergilendirme uygulamaları farklarından yararlanarak ülkeler arasında kâr aktarması ve vergiden kaçınması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi geliri kaybına, ulusal mevzuata tabi yerel firmalar aleyhine rekabetin bozulmasına ve çok uluslu şirketlerin vergiden kaçındığını gözlemleyen vergi mükelleflerinin vergi düzenlemelerine gönüllü uyumunda zayıflamaya neden olmaktadır.

Buna karşılık olarak, OECD ve G20 bünyesinde geliştirilen Vergi Matrahı Aşınması ve Kâr Aktarımı (BEPS) Konusunda Kapsayıcı Çerçeve, dijitalleşme sürecinde ortaya çıkan vergilendirme güçlükleriyle mücadele, uluslararası şirketlerin kontrol altına alınması, ülke bazlı raporlama, veri analizi ve bilgi paylaşımı, zararlı vergilendirme uygulamalarının ve ülkeler arasındaki vergilendirme uyumsuzluklarının azaltılması gibi birbirini tamamlayıcı 15 eylem içermektedir. Bu eylemlerin uygulamaya konulmasıyla ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği yerle uyumlu, daha adil uluslararası vergilendirme çözümlerinin ve sistemlerinin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kapsayıcı Çerçeveye Türkiye’de dâhil olmak üzere 135’ten fazla ülke ve vergilendirme otoritesi dâhil olmuştur. Kapsayıcı Çerçeve uygulamasının iki bileşen kapsamında uygulamaya geçirilmesi öngörülmektedir²⁷:

- Birinci Bileşen: Vergilendirme haklarının ülkeler arasındaki adil dağılımına yönelik çözümler geliştirilmesi,
- İkinci Bileşen: Çok uluslu şirket kârlarının belirlenecek bir asgari oranda vergilendirilmesine yönelik bir sistem geliştirilmesi.

Kapsayıcı Çerçeve eylemleri ile bileşenler kapsamındaki vergilendirme uygulamalarının ölçek, kârlılık gibi kriterler kapsamında kalan çok uluslu şirketlere uygulanması öngörülmektedir. Bu uygulamaların çok uluslu şirketlerin yatırım, tedarik, üretim ve pazarlama gibi faaliyetleriyle ilgili kararlarını, davranışlarını ve yer seçimi tercihlerini etkilemesi beklenmektedir. Bunlara bağlı olarak uluslararası yatırım akımları ile yerli şirketlerin, KOBİ’lerin ve girişimcilerin de bu çok uluslu şirketlerin davranışından etkileneceği göz önünde bulundurularak, Kapsayıcı Çerçeve kapsamındaki çalışmalarda Türkiye’nin aktif olarak yer alması, gelişmeleri yakından takip ederek Türkiye’nin de gerekli tedbirleri alması önemli görülmektedir.

2.4.3. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı

İklim değişikliği ile mücadele kapsamında, Türkiye Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sürecine katılmış, Çerçeve Sözleşme 2015 yılında Taraflar Konferansında Paris Anlaşması ile kabul edilmiş, Türkiye Paris Anlaşmasını 2016 tarihinde 175 ülke temsilcisiyle birlikte imzalamış ve Anlaşma 2021 yılında onaylanarak 10 Kasım 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin 2053 yılı karbon-nötr hedefi açıklanmıştır.

AB, 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı ile 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefini ortaya koyarken; aynı zamanda ekonomisinin ve sanayisinin dönüşümünü gerektiren yeni bir büyüme stratejisi benimseyeceğini ve tüm politikalarını iklim değişikliği ekseninde yeniden şekillendireceğini açıklamıştır. Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamındaki

²⁷ OECD, 2022.

ilgili eylemler, enerji, ulaşım, sanayi, finans, inşaat, tarım dâhil AB ekonomisini yeniden şekillendirecek ve her geçen yıl ivme kazanacak bir dönüşümün temellerini teşkil etmektedir.

Yeşil Mutabakatla gelen temel mekanizmalardan bir tanesi olan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), uluslararası ticareti ve yatırımları önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. AB Emisyon Ticaret Sistemine paralel şekilde yürütülecek bu mekanizma ile Avrupa Komisyonu, Yeşil Mutabakat çerçevesinde karbon salınımını azaltırken “karbon kaçağını”²⁸ engellemek ve AB ekonomisinin rekabet gücünün karbon azaltma taahhütleri nedeniyle zarar görmesini engellemek üzere, SKDM önerisini onaylanmak üzere sunmuştur. Bu düzenlemeye göre, (i) AB’deki ithalatçılar, ithal ettikleri ürünün AB karbon fiyatlandırma kurallarına karşılık gelen fiyatları üzerinden karbon sertifikası alacak, buna karşılık AB dışındaki ihracatçı üreticinin üçüncü ülkede üretimde kullandığı karbona ödediği fiyatı belgeleyebilmesi durumunda, AB’deki ithalatçı bu maliyeti mahsup edebilecektir; (ii) mekanizma kademeli olarak uygulamaya konulacak, 2023 yılında izleme sistemi uygulamaya konurken, ithalatçılar karbon düzenleme ödemelerine 2026 yılında başlayacaktır; (iii) başlangıçta karbon kaçağı riski yüksek olan demir ve çelik, çimento, gübre, alüminyum ve elektrik üretimi gibi sınırlı sayıda sektörde uygulanacak, sonrasında diğer sektörlerle yaygınlaştırılacaktır.²⁹ Bu tedbirin dışında, yeşil ve döngüsel ekonomi, yeşil finansman ve diğer sektörel ve yatay tedbirler de ekonomik yapı, firma ve üretim yapısı, uluslararası proje finansmanı gibi konuları etkileme potansiyeli olan bileşenlerdir.

Yeşil dönüşüm süreci, Türkiye’nin son yıllarda Paris Anlaşmasını kabul etmesi ve Avrupa Yeşil Mutabakatındaki gelişmelerle hız kazanmıştır. Türkiye, 2015 yılında, 2030 yılı itibarıyla gerçekleşmesi öngörülen “niyet edilen ulusal katkı beyanını” karbon salınımında yüzde 21’e varan artıştan azaltım olarak açıklamış, bu hedefi 2022 yılında yüzde 41’e yükseltmiştir. Ayrıca Türkiye, 2053 yılında Sıfır Net Emisyon hedeflemektedir. Söz konusu taahhüt ve hedeflerle birlikte, Türkiye’nin iklim politikasında yeni bir dönem başlarken, bu sürecin yatırım, üretim ve istihdam politikalarında ve uluslararası ticaret alanında da etkili olması, ekonomide ve sosyal yaşamda köklü değişimlere yol açması beklenmektedir.

²⁸ Karbon kaçağı, firmaların ve üretimin, karbon salınım taahhüdü ve çevre standartları yüksek ülkelerden (veya AB’den) daha düşük düzeyli standartlardan yararlanmak üzere üçüncü ülkelere kayması veya piyasada yerli ürünlerin (veya AB ürünlerinin) daha karbon yoğun ithal ürünlerle ikame edilmesi sonucunda, karbon emisyonlarının taahhüt veren ülkede azalırken başka ülkelerde artması anlamında kullanılmaktadır.

²⁹ Avrupa Komisyonu, 2021.

2.5. Örnek Uluslararası Uygulamalar

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesiyle ilgili örnek uluslararası uygulamalar, konunun çok sektörlü niteliği gereğince farklı alanları kapsamaktadır. Aşağıda sayılan örneklerin, Türkiye için politika belirleme ve uygulama süreçlerinin iyileştirilmesi sürecinde gerek yaklaşım gerekse uygulama mekanizmaları bakımından yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu örneklerin Türkiye'nin koşulları ve kalkınma öncelikleri göz önünde tutularak değerlendirilmesi, ülkeye en uygun yaklaşım ve mekanizmaların bu suretle geliştirilmesi önemli görülmektedir.

2.5.1. OECD Politika Araçları: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Niteliği

OECD tarafından ülkelerin UDY'ler açısından kapsayıcı ve SKA'ya katkısını artırmaları yönünde destek sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.³⁰ Son yıllarda ise bir kılavuz niteliğinde gelişmekte olan ülkelere yönelik kalkınma işbirliklerinde uygulamaya konulması söz konusudur.³¹

Politika araçları değerlendirmesi, temel olarak Türkiye bakımından da öncelikli yenilik ve verimliliğin artırılması, becerilerin ve iş imkânlarının iyileştirilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve karbon yükünün azaltılması hedeflerine UDY'lerin katkısını artırmaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Politika araçları, UDY'lerin bu dört alanda etkisinin değerlendirilmesi, politika ve kurumsal reform alanlarının belirlenmesi ve uluslararası işbirliği imkânlarının geliştirilmesine yönelik araçlar sunmaktadır.

Politika araçlarının içeriği kadar yaklaşımı da önemli görülmektedir. UDY'lerin sadece nicelik olarak artırılması değil nitelik olarak da iyileştirilmesi gerektiği düşünüldüğünde, Türkiye bakımından politika araçlarının ülke koşullarına ve politikalarına uyarlanarak aşağıdaki amaçlarla kullanılabilmesi değerlendirilmektedir:

- UDY'lerin kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma önceliklerine ne ölçüde katkıda bulunduğu değerlendirilmesi,
- UDY'lerin değer zincirlerinin güçlenmesine ve gelişmesine katkısının artırılması,

³⁰ OECD, 2021.

³¹ OECD, 2022.

- Ekonominin dönüşüm ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek yatırımları çekmek ve bu amaçla iş ve yatırım ortamını iyileştirmek üzere stratejilerin netleştirilmesi,
- Öncelikli alanların ve yatırımların belirlenmesi, buna göre yatırım ortamını geliştirici tedbirler ile yatırım tanıtım ve destek faaliyetlerinin önceliklendirilmesi.

2.5.2. AB Yeşil Dönüşüm Reform Desteği

AB, Yeşil Mutabakatı bir ekonomik dönüşüm ve büyüme stratejisi olarak benimserken, üye ülkelerin yeşil dönüşüme ve Yeşil Mutabakat hedeflerine yönelik reformları kurgulama ve uygulamaya geçirmeleri için teknik destek sağlamaktadır. Bu reform desteği hem merkezi hem de yerel yönetimlerin süreçlerini ve koordinasyon mekanizmalarını oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.³²

Avrupa Komisyonu Yapısal Reform Destekleri Genel Müdürlüğü 2017 yılından bu yana iş imkânlarının artırılması ve sürdürülebilir kalkınma konusunda üye ülkelere reform desteği sağlamaktadır. Program kapsamında 2017-2020 arasında yer alan projelerin bütçesi 220 milyon euroyu aşmıştır.³³

Yapısal reform destekleri, Yeşil Mutabakatın kapsamına uygun olarak aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

- **İklim eylemi ve salınımların azaltılması:** İklim değişikliğiyle mücadele, temiz, erişilebilir ve güvenli enerji, binalar ve enerji verimliliği, sürdürülebilir ve akıllı ulaşım,
- **Çevre ve dögüsel ekonomi:** Atıklar ve dögüsel ekonomi, gıda sistemleri, ekosistemler ve biyoçeşitlilik, hava ve su kirliliği,
- **Beceriler ve eğitim:** Sosyal yönden adil dönüşüm için eğitim reformları ve yeniden beceri kazandırma (*reskilling*) ile mesleki eğitim,
- **Yeşil maliye** (kamu kesimi ve özel kesim mali konuları dâhil): Yeşil finansman ve yatırımlar, yeşil bütçeleme ve çevresel vergilendirme, yeşil ihale,
- **Adil dönüşüm:** İklim-nötr bir ekonomiye dönüşümle ilgili sosyoekonomik güçlükler,
- **Araştırma ve yenilik:** İş ve bilim dünyası arasında işbirliği, KOBİ'lerin yenilikçi performansı ve Ar-Ge,

³² Avrupa Komisyonu. Reform Support-Green Transition.

³³ Avrupa Komisyonu Yapısal Reform Destekleri Genel Müdürlüğü, 2020.

- **Yönetişim ve kapasite geliştirme:** Yatay öncelik.

Söz konusu reform destekleri programı, Türkiye için Yeşil Mutabakata uyum sağlanmasının ötesinde önemli görülmektedir. Ekonominin yeşil dönüşüm sürecinin farklı sektörleri, özel kesimi, sosyal grupları ve farklı kurumsal yapıları etkileyeceği, aynı zamanda başarılı ve adil bir dönüşüm süreci için farklı kesimlerin ve kurumların bilgi edinme, koordinasyon içinde hareket etme ve kapasite geliştirme ihtiyacı duyacağı düşünüldüğünde, reform desteği programının temel stratejileri, öncelik alanları ve eylemleri, kurumsal yapılanması ve kapasite geliştirme ihtiyacı, zaman ve mali kaynak yönetimi gibi unsurlarıyla bir yönetim çerçevesi olarak düşünülmesi daha uygun bir yaklaşım olmaktadır.

Türkiye’de de farklı kurumları, mahalli idareleri, üniversiteleri, özel kesimi ve sivil toplum kuruluşlarını dönüşüm süreci içine dâhil ederek dönüşümün ortak bir zeminde yürütülmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

2.5.3. Almanya Tedarik Zincirleri Kanunu

2023 yılı başında uygulamaya konulan Almanya Tedarik Zincirleri Kanunu, insan haklarını ve çevreyi daha iyi bir şekilde korumayı amaçlamaktadır.

Uygulamaya 3000 kişiden fazla istihdamı olan firmalar ile merkezi yönetimi, ana faaliyet yeri, yönetsel merkezi veya şubesi Almanya’da bulunan işletmeleri kapsamak üzere giren Kanun, 2024 yılından itibaren 1000 kişiden fazla istihdamı bulunan firmaları kapsayacaktır.

Her ne kadar Kanunun bağlayıcı hükümlerinin insan haklarını ve çevreyi koruma konusunda firmalara tam bir sorumluluk ve yükümlülük vermediği yönünde görüşler olsa da Tedarik Zincirleri Kanunu, Almanya’da veya Almanya’yla iş yapmak isteyen firmaları insan hakları ve çevrenin korunması yönünden tedarik zincirlerindeki durumu “makul bir gayretle” tespit etmeye ve düzeltmeye yönlendirmektedir. Yasal çerçevenin zamanla tedarik zincirlerini daha sıkı bir şekilde düzenleyecek şekilde ilerlemesi durumunda ise insan hakları ihlallerinin ve çevreye zarar veren faaliyetlerin birer rekabet unsuru olmaktan çıkabileceği öngörülmektedir.

Tedarik zincirlerinde durum tespiti yapılması yönünde bir AB direktifi yayımlanması önerilerinin de 2023 yılında gündeme gelmesiyle, Almanya’nın Tedarik Zincirleri Kanunu’nun

uluslararası gündemde daha fazla yer alarak bu yöndeki düzenlemelere deneyim aktarma potansiyelini artırmaktadır.

Söz konusu kanunun ve AB'deki gelişmelerin Türkiye'de yakından izlenmesi, hem önemli ticari ve ekonomik ilişkilerimizin bulunduğu AB ve Almanya ile ilişkilerin sürdürülebilirliği hem de Türkiye'deki dönüşümün sağlıklı ve zamanlı bir şekilde yapılması bakımından önemli görülmektedir.

2.5.4. Düzenleyici Kum Havuzları

Düzenleyici kum havuzları, firmaların yeni ve yenilikçi ürünlerini, hizmetlerini ve iş modellerini, düzenleyici otoritenin gözetiminde belirli bir sürede test edip deneyimlerine imkân sağlayan düzenleyici araçlar olarak tanımlanabilir. Düzenleyici kum havuzları, firmalar için gerçek koşullarda yeniliklerini deneyimleme imkânı sağlayarak özel kesimin öğrenme sürecine katkıda bulunurken, kurumlar için de firmaları yenilikçi faaliyetlerinde yönlendirici ve destekleyici hukuki, kurumsal ve düzenleyici çerçeveyi en iyi şekilde kurgulama fırsatı vermektedir.³⁴

İlk uygulamaları ABD'de 2010'lu yılların başında yürürlüğe konulan, Birleşik Krallık'ta Mali Yürütme Otoritesi (*Financial Conduct Authority*) tarafından 2016 yılında adlandırılarak popülerleşen düzenleyici kum havuzları, Dünyada özellikle finans teknolojilerinde yaygınlaşmıştır.³⁵ Düzenleyici kum havuzları, Japonya, Norveç, Avustralya, Hindistan ve bazı Körfez ülkelerinde uygulamaya konulmuştur. Düzenleyici kum havuzları, blokzincir, yapay zekâ, nesnelerin interneti gibi teknolojilerin mali hizmetler, sağlık ve ulaştırma gibi alanlardaki uygulamalarını kapsayabilmektedir.

Dünya Bankası (2020)'na göre, düzenleyici kum havuzları şu yararları sağlamaktadır:

- Yenilikçi alanlardaki düzenlemeler için kanıt temeli oluşturma,
- Firmalar için piyasaya girişi kolaylaştırma,
- Ortaklıkları ve işbirliklerini geliştirme,
- Rekabeti artırma,
- Mali kapsayıcılığı güçlendirme,
- Finansal teknoloji piyasalarını geliştirme,

³⁴ Medaga and Van de Pol (2022).

³⁵ Dünya Bankası, 2020.

- Düzenleyici kurumlarda kapasite geliştirme.

Türkiye’de düzenleyici kurum havuzlarının özellikle teknoloji ve yenilikçi ürün gelişiminin yanında, düzenleyici ereve, yeni firma ve ürünler için piyasaya girişi kolaylaştırma ve rekabeti artırma yönünden yararlı sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

3. TÜRKİYE’DE DURUM

3.1. Kapsam ve Mevzuat

Türkiye’nin talebi üzerine, “Türkiye Yatırımların Önündeki İdari Engeller Raporu” Uluslararası Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Aracı (Facility for Foreign Investment Advisory Service - FIAS) tarafından 2001 yılında hazırlanmıştır. Bu raporda FIAS, Türkiye’de iş yapmanın kolaylaştırılması ve UDY’lerin hızlandırılması, bu yönde iş ve yatırım ortamının sürdürülebilir biçimde iyileştirilmesi için yönetim, izleme ve değerlendirme konusundaki önerilerini de içeren bir çerçeve sunmuştur. FIAS Raporundaki bulguların ve önerilerin de katkısıyla hazırlanarak 2001 yılında Bakanlar Kurulu Prensipl Kararı ile kabul edilen “Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı” kapsamında, YOİKK Platformu oluşturulmuştur.³⁶

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte YOİKK Platformunun kuruluşu ile çalışma usul ve esasları 818 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile düzenlenmiştir. Bu karara göre YOİKK, yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik çalışmaların koordinasyonunu ve izlenmesini yürütmek, özel sektör yatırımlarıyla ilgili düzenlemeleri rasyonel hale getirmek, yatırım ortamının rekabet gücünü artırıcı tedbirleri belirleyerek politika önerisi getirmek, işletme dönemi de dâhil olmak üzere yatırımın her aşamasında ulusal ve uluslararası yatırımcının karşılaştığı yapısal, yasal, idari ve bürokratik sorunları belirleyerek bunlara çözüm üretmek, özel sektör faaliyetlerini güçlendirerek sürdürülebilir iş ve istihdam imkânlarının oluşturulmasını ve ihracat odaklı üretimin artırılmasını desteklemek, kamu kurum ve kuruluşları ile çeşitli platformların gündeminde bulunan yatırım ortamıyla ilgili konuların kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde ele alınmasını sağlamak üzere kurulmuştur.

YOİKK’in kuruluşu ve yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin gayretler, ilk dönemlerde FIAS Raporunun bulguları da göz önünde bulundurularak ağırlıklı olarak iş maliyetlerini artıran idari engellerin azaltılmasına yönelmiştir. Bununla birlikte, iş ve yatırım ortamına ilişkin faaliyetler, bir yandan dünyadaki gelişmeler diğer yandan Türkiye’nin kalkınma politikaları çerçevesinde evrilmeye ve çeşitlenmeye devam etmiştir. Bugün gelinen noktada, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesine ilişkin gündemin küresel ekonomik ve siyasi gelişmeler de göz önünde bulundurularak ekonominin yeşil ve dijital dönüşüm süreçleri ve

³⁶ Kalkınma Bakanlığı, 2018.

küresel değer zincirlerinin yeniden yapılanması süreçlerinde azami yararı sağlamak üzere yeniden ele alınması ihtiyacı doğmaktadır.

İş ve yatırım ortamını geliştirmek, özel sektörün gelişmesi ve yüksek performans sergilemesi için uygun ve destekleyici bir ortam oluşturmak şeklinde tarif edildiğinde, geniş bir kapsam sergilemektedir. Bu bakış açısıyla, Türkiye'nin kalkınma politikaları ve dünyadaki gelişmeler ve eğilimler bir arada değerlendirildiğinde, aşağıdaki konuların önümüzdeki dönemde iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında ele alınması gerektiği görülmektedir:

- (i) Sağlıklı bir iş ve yatırım ortamı için ön koşullar olan makroekonomik istikrarın sağlanması, hukukun üstünlüğünün, hukuki ve idari öngörülebilirliğin güçlendirilmesi, iş kurma, geliştirme ve yatırım süreçlerini kolaylaştırıcı ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasına teknolojik, idari ve hukuki gelişmeler ve imkânlardan yararlanarak devam edilmesi,
- (ii) Girişimcilerin, firmaların ve yatırımcıların başarısını destekleyici bir ortam oluşturulması, bu yönde yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerini kolaylaştırıcı, değer zincirleri ve sanayi kümelerini güçlendirici tedbirler alınması.

Bu perspektifle bakıldığında, iş ve yatırım ortamına ilişkin mevzuatın farklı konuları kapsadığı görülmektedir. Bu kapsamda, bazı temel konulardaki düzenlemeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 818 sayılı Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı,
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin kuruluşu ve görevlerini de düzenleyen 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,
- 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu,
- Ticaret, İcra İflas ve Vergi Kanunları ile bu kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanunlar (örneğin 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 7103 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun),
- 7099 Sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,

- Yatırımlarda devlet yardımları, KOBİ ve girişimcilik destekleri ile çeşitli sektörlerde sağlanan devlet yardımlarına ilişkin kanun ve kararnameler,
- Rekabet ve piyasa düzenlemesine ilişkin kanunlar (örneğin 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, elektrik piyasası ve yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amacıyla kullanılması hakkında kanunlar, Elektronik Haberleşme Kanunu),
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile kişisel verilerin korunması hakkında kanunlar,
- Çevre ve iklim değişikliği ile ilgili kanun ve mevzuat.

İş ve yatırım ortamı bakımından önemli görülen düzenleme kalitesi konusunda ise temel mevzuat, 5210 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı eki Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'tir.

3.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda faaliyette bulunan başlıca kurum ve kuruluşlar ile görev ve faaliyetleri aşağıda özetlenmektedir.

3.2.1. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu Platformu

YOİKK Platformu, 818 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, YOİKK, Yönlendirme Komitesi, teknik komiteler ve Sekreteryadan teşkil edilmiştir.

YOİKK, Cumhurbaşkanlığı Yardımcısının başkanlığında, Cumhurbaşkanının belirlediği bakanlar ile Strateji ve Bütçe Başkanı, Yatırım Ofisi Başkanı ve TOBB, TİM, TÜSİAD, YASED, MÜSİAD ve DEİK Başkanlarından oluşmaktadır. Burada sayılanlar dışında kalan sivil toplum kuruluşlarının YOİKK üyesi olma talepleri, asgari 20 yıl kurumsal faaliyetleri bulunmak kaydıyla ulusal veya uluslararası yatırımcıları temsil etme kabiliyet ve kapasiteleri çerçevesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanınca değerlendirilerek olumlu bulunanlar Cumhurbaşkanının onayına sunulmaktadır.

Yönlendirme Komitesi, Cumhurbaşkanının belirlediği bakan yardımcılarını ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı Başkan Yardımcısı, Yatırım Ofisi Başkanlığı Başkan Yardımcısı, TÜBİTAK Başkanı ve TOBB, TİM, TÜSİAD, YASED, MÜSİAD ve DEİK Genel Sekreterlerinden oluşmakta olup toplantılarını en az üç ayda bir gerçekleştirmektedir.

Teknik komiteler, yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin belirlenen konulardaki teknik çalışmaları yapmak, sorunları ve çözüm önerilerini belirleyerek eylem planları oluşturmak üzere YOİKK kararı ile oluşturulmaktadır. Komitelere, komitenin çalışma alanıyla ilgili Bakan Yardımcısı veya onun belirleyeceği karar alma yetkisini haiz bir üst düzey yönetici başkanlık ederken komitelere YOİKK üyesi kurum ve kuruluşlar ile alanında uzman kamu kurumu temsilcileri, akademisyenler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri katılmaktadır.

Bu yapı içinde YOİKK temel kararları alma, kararların uygulanmasında koordinasyonu sağlama ve uygulamayı izleme, teknik komitelerin iş programlarını belirleme gibi işlevleri yürütürken Yönlendirme Komitesi teknik komiteleri yönlendirme ve çalışmalarını değerlendirme, komiteler arasında koordinasyonu sağlama, komite çalışmaları hakkında YOİKK’i bilgilendirme gibi işlevleri üstlenmektedir.

YOİKK platformu bünyesinde bugüne kadar farklı teknik komiteler faaliyet göstermiştir. Bu komiteler arasında şirket işlemleri ve kurumsal yönetim, istihdam, Girdi Tedarik Stratejisi ve sektörel lisanslar, yatırım yeri, çevre ve imar izinleri, vergi ve teşvikler, dış ticaret ve gümrükler, fikri-sınai mülkiyet hakları ve Ar-Ge, yatırım ortamı mevzuatı ve hukuksal süreçler, finansmana erişim ve altyapı teknik komiteleri bulunmaktadır.

3.2.2. Yatırım Danışma Konseyi

2004 yılında kurulan Yatırım Danışma Konseyi ise Türkiye’nin bir yatırım yeri olarak cazibesinin artırılması, yatırımların kolaylaştırılması, kamu kesimi-özel kesim işbirliğinin güçlendirilmesi ve bu yöndeki gayretlere uluslararası bir perspektif kazandırılması amacıyla 2004 yılında Türkiye ve Dünya Bankası işbirliğiyle, dünyanın önde gelen çok uluslu şirket yöneticilerinin katılımıyla oluşturulmuştur.

3.2.3. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte 2018 yılında 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2006 yılında kurulan Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın yerini almıştır.

Türkiye’nin ekonomik kalkınmasında ihtiyaç duyulan yatırımların artırılması için Türkiye’de yatırım yapılmasını özendirmeye yönelik çalışmalar yapan Yatırım Ofisi, yatırım ortamı tanıtım faaliyetleri kapsamında kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektör kuruluşları

arasında koordinasyonu sağlama, yatırımcıların karşılaşılabilecekleri engel ve sorunları tespit ederek sorunların çözümü konusunda ilgili merciler nezdinde girişimde bulunma, yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin reform sürecine katkı sağlama, bu kapsamda öneriler geliştirme, ulusal düzeyde yatırım destek ve tanıtım stratejisini belirleyerek uygulanmasını takip etme görevlerini yerine getirmektedir.

Dünya genelinde faaliyet gösteren Yatırım Ofisi; ABD, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Fransa, Güney Kore, İngiltere, İspanya, İtalya, Japonya, Katar, Malezya, Singapur ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yerleşik yerel danışman ağıyla yatırımcılara hizmet sunmaktadır.

3.2.4. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Bakanlık, Türkiye’de sanayi ve teknolojinin gelişmesi, ekonomide verimliliğin sağlanması, ilgili olarak politika önerileri geliştirmek, sanayi ürünlerine yönelik idari ve teknik düzenlemeleri hazırlamak ve uygulanmasını sağlamak, sanayi işletmelerinin sicilini tutmak, sanayi işletmelerinin verimliliğini artırmak, geliştirmek ve temiz üretim projelerini desteklemek, bilim, teknoloji ve yenilikçilik politikalarının belirlenmesi çalışmalarını yürütmek, sanayiye yönelik araştırma, geliştirme ve yenilikçilik program ve projelerini, bu kapsamda yapılacak faaliyet ve yatırımları desteklemek, teşvik tedbirleri almak ve uygulamak, bu konularda düzenleme ve denetlemeler yapmak, planlı sanayi alanları olarak nitelenen organize sanayi bölgesi, endüstri bölgesi, teknoloji geliştirme bölgesi, serbest bölge ve sanayi siteleri için uygun alanları belirlemek ve bu alanların geliştirilmesine ilişkin görevleri yapmak, sanayi ürünlerinin ürün güvenliği ve teknik mevzuatına uygunluğuna yönelik piyasa gözetimi ve denetimi yapmak, risk analizleri yapmak, sanayi ürünlerinin denetimine ilişkin usul ve esasları belirlemek, yatırım teşviklerinin ülke ekonomisi yararına etkin bir şekilde düzenlenmesini temin amacıyla ihtiyaç duyulan mevzuatı hazırlanmasına yönelik çalışmalar yapmak, makroekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yapmak, kalkınma ajanslarının koordinasyonunu sağlamak, bilişim sektörünün rekabet gücünü artırmak için gerekli çalışmaları yapmak yönündeki faaliyetleri yürütmektedir.

Diğer taraftan, Bakanlık bünyesinde bulunan Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yasal ve idari yapısal reform çalışmalarının kurumlar arasındaki koordinasyonunu Yatırım Ofisi ile birlikte sağlamak ve

YOİKK ve Yönlendirme Komitesi sekretarya hizmetlerini Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisiyle müştereken yürütme görevlerini yürütmektedir.

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda teşkil edilen ve faaliyet gösteren bu kurum ve kuruluşların yanında, politika alanının gereği olarak çok sayıda kamu ve özel kesim kurumu iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi yönündeki faaliyetlere katılmaktadır.

YOİKK bünyesinde Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, yukarıdaki kurumlara ek olarak yer alan kurum ve kuruluşlar aşağıda sayılmaktadır:

- Adalet Bakanlığı,
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı,
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,
- Hazine ve Maliye Bakanlığı,
- Ticaret Bakanlığı,
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı,
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı,
- Özel kesim kuruluşları: DEİK, MÜSİAD, TİM, TOBB, TUSİAD, YASED.

Bu kurum ve kuruluşlara ek olarak, YOİKK bünyesinde oluşturulan teknik komitelere konusuna göre ilave kurum ve kuruluşlar ile üniversite ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri davet edilebilmektedir.

3.3. Ulusal Politikalar

On Birinci Kalkınma Planında, iş ve yatırım ortamı reformları ile kamu politikaları ve düzenlemelerinde şeffaflık, istikrar, güvenilirlik ve öngörülebilirlik sağlanarak piyasalarda rekabetçi ortamın geliştirilmesi, etkin teşvik programları uygulanarak üretim yapısının güçlendirilmesi, ekonomide teknolojik dönüşümü sağlayacak UDY'lerin artırılarak Türkiye'nin bölgesel üretim merkezi haline getirilmesi amaçlanmıştır.

İş ve yatırım ortamının geliştirilmesine ilişkin On Birinci Kalkınma Planı hedefleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: On Birinci Kalkınma Planı İş ve Yatırım Ortamı Hedefleri

	2018	2023
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	43	30
Uluslararası Doğrudan Yatırımlar İçinde Türkiye'nin Payı (%)	1,00	1,50
Planlı Sanayi Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı (%)	0,15	0,20

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021- 2023), 22 Haziran 2021 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle yürürlüğe girmiştir. Strateji belgesiyle, ekonomi için öncelikli olarak ihtiyaç duyulan nitelikli yatırım profilleri tanımlanmış ve bu yatırımları ülkemize kazandırmak için temel hedef ve stratejiler belirlenmiştir. Türkiye UDY Stratejisinin temel hedefi, On Birinci Kalkınma Planına uyumlu olarak, ülkemizin küresel UDY pastasından aldığı payı nitelikli UDY profilleri özelindeki performansını artırarak yüzde 1,5’e çıkarmak olarak belirlenmiştir. Bu temel hedefe yönelik 11 alt strateji ve 72 eylem tasarlanmıştır. Sekiz ana sektörde yatırımlara ilişkin izin, onay ve lisans işlemlerini içeren bürokratik süreçlerin her birine ilişkin süre, maliyet, gerekli bilgi/belge, başvuru merciiyle ilgili bilgilerin yer aldığı Yatırım Süreç Kılavuzları çalışması tamamlanmış olup YOİKK üyesi özel sektör temsilcilerinden mevzuat ve işlemlerin sadeleştirilmesi yönünde önerileri alınmıştır.

3.4. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi

On Birinci Kalkınma Planında ortaya konulan hedefler bakımından gerçekleştirmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- İş Yapma Kolaylığı endeksi bakımından Türkiye, 2023 yılında 30. sıraya yükselmeyi hedeflemiş, 2020 yılı İş Yapma Kolaylığı Raporuna göre (2019 yılı gerçekleştirmeleri baz alınarak) 33. sıraya kadar yükselmiştir. Dünya Bankası’nın İş Yapma Kolaylığı Rapor çalışmalarını 2020 yılı itibarıyla durdurması nedeniyle daha güncel bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.
- UDY’ler içinde Türkiye’nin payı, 2022 yılı sonu itibarıyla yüzde 1,0 düzeyinde gerçekleşmiş olup Türkiye’nin 2023 hedeflerine ulaşabilmesi için kısa vadede UDY çekme konusunda önemli atılımlar yapması gerekmektedir.
- Planlı sanayi alanlarının ülke yüzölçümüne oranı ise 2022 yılı Programına göre 2021 yılında yüzde 0,17 düzeyinde gerçekleşmiş olup 2022 yılı gerçekleşmesinin yüzde 0,18 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı yıllık programlarına göre iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda kaydedilen bazı temel gerçekleştirmeler ise aşağıda özetlenmektedir:

3.4.1. 2023 Yılı Gerçekleşmeleri (2024 Yılı Programı)

- 2023 yılı çalışma döneminde YOİKK; kişisel verilerin korunması, mevzuatın iyileştirilmesi, risk yönetiminin geliştirilmesi, uluslararası endekslerde ilerleme, veri politikası oluşturulması, yatırım imkânlarının iyileştirilmesi, yatırım süreçlerinin dijitalleştirilmesi, yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi ve yeşil dönüşümün hızlandırılması başlıklı öncelikli dönüşüm alanları altında 42 eyleme ilişkin çalışmalar yürütmektedir.
- Yatırım Süreçleri Kılavuzları dijital ortamda birleştirilerek şirketlerin kuruluş aşamasından faaliyete geçene kadar tamamlanması gereken tüm bürokratik işlemler ile izin, onay, ruhsat ve lisans süreçlerini içeren Yatırım Süreçleri Kılavuzu hazırlanmış ve www.invest.gov.tr internet adresi üzerinden erişime açılmıştır.
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından Yatırım Yeri Seçim Simülasyonu çalışması tamamlanmış olup çalışma ile uluslararası doğrudan yatırımlarda rakip ülkelerle kıyaslama yapılarak Türkiye'nin sektör, faaliyet ve yatırım karar kriteri özelinde karşılaştırmalı konumu ortaya konulmuştur.

3.4.2. 2022 Yılı Gerçekleşmeleri (2023 Yılı Programı)

- 2022 YOİKK çalışma döneminde kamu ve özel sektör önerileri doğrultusunda “İklim Değişikliği ve Yeşil Ekonomi”, “Dijital Dönüşüm”, “İstihdam Yatırım Süreçleri”, “Küresel Rekabet Gücü” temaları altında 19 eylem üzerinde çalışmalar yapılmıştır.
- Sekiz ana sektörde yatırımlara ilişkin izin, onay ve lisans süreçlerini içeren bürokratik süreçlerin her birine ilişkin süre, maliyet, gerekli bilgi/belge, başvuru mercii ile ilgili bilgilerin yer aldığı “Sektörel Yatırım Süreçleri Kılavuzları” güncellenmiştir.
- Yatırım Ofisi tarafından yürütülen Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi Projesi çalışmaları tamamlanmış, hazırlanan Rapor YOİKK'e sunulmuştur.

3.4.3. 2021 Yılı Gerçekleşmeleri (2022 Yılı Programı)

- İş Ortamı Raporunda Türkiye'nin sıralamasının iyileştirilmesine dönük 2019-2020 YOİKK Eylem Planı kapsamında 7263 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 28/01/2021 tarihinde kabul

edilmiş ve çeşitli ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Söz konusu Kanun kapsamında imza sirküleri, şirket kuruluşu, taşınır rehni, teknoloji geliştirme bölgeleri ve Ar-Ge teşviklerinde değişiklikler yapılmıştır.

- 2021 YOİKK çalışma dönemi için kamu ve özel sektör önerileri doğrultusunda 19 eylem belirlenerek altı adet çalışma grubu kurulmuştur. Eylemlerin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda, ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği halinde Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) Stratejisi (2021- 2023) yürürlüğe girmiştir.
- Sekiz ana sektörde yatırımlara ilişkin izin, onay ve lisans işlemlerini içeren bürokratik süreçlerin her birine ilişkin süre, maliyet, gerekli bilgi/belge, başvuru merciiyle ilgili bilgilerin yer aldığı Yatırım Süreç Kılavuzları çalışması tamamlanmış olup YOİKK üyesi özel sektör temsilcilerinden sadeleştirme önerileri toplanmıştır.

3.4.4. 2020 Yılı Gerçekleşmeleri (2021 Yılı Programı)

- 2019-2020 YOİKK Eylem Planında yer alan eylemlerin tamamlanması amacıyla kanun değişikliği önerileri Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne iletilmiş ve çeşitli ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. YOİKK Eylem Planı kapsamında hazırlanan kanun teklifi TBMM gündeminde olup söz konusu teklifte imza sirküleri, şirket kuruluşu, taşınır rehni, teknoloji geliştirme bölgeleri ve Ar-Ge teşviklerinde değişiklikler öngörülmektedir

3.4.5. 2019 Yılı Gerçekleşmeleri (2020 Yılı Programı)

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin ardından yeniden yapılandırılan YOİKK'in çalışma usul ve esasları 818 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda YOİKK çalışmalarının Cumhurbaşkanlığı Yardımcısı başkanlığında yürütülmesi kararlaştırılmıştır.
- YOİKK, 2019-2020 dönemini kapsayan Eylem Planını 2019 yılı Ağustos ayında tamamlamıştır. Eylem Planında aşağıdaki sekiz farklı çalışma grubunun gözetiminde otuz beş eyleme yer verilmiştir:
 - o Çalışma Hayatı,
 - o Finansman ve Teşvikler,

- Yatırım Yeri, Çevre ve İmar İzinleri,
- Ar-Ge, Katma Değerli Üretim ve Sertifikasyon,
- Ticaret,
- Enerji ve Madencilik,
- Yatırım Ortamı Çerçeve Konular,
- Altyapı.

3.5. Temel Göstergeler ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu

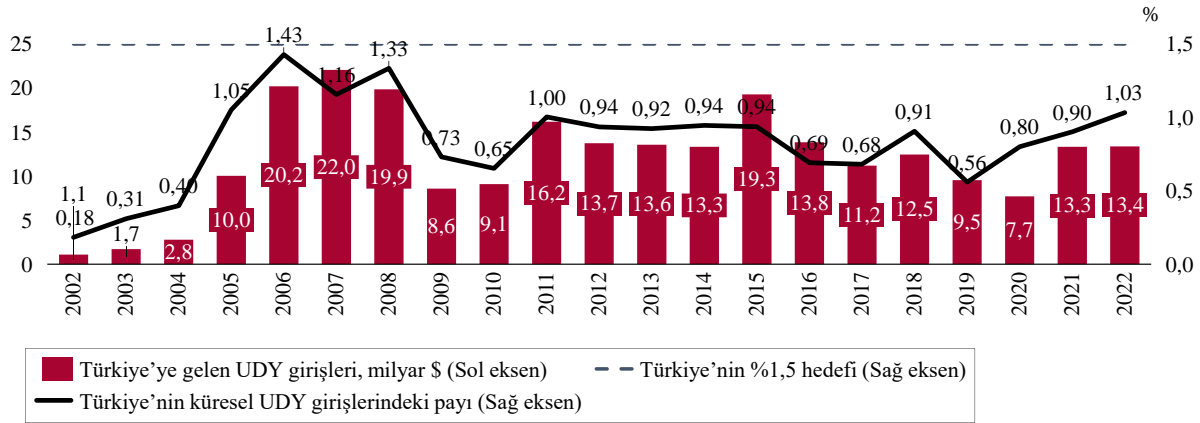
Türkiye'ye gelen UDY girişleri 2000'li yıllarda artışa geçerken 2005 sonrasında 10 ila 20 milyar dolar arasında dalgalı bir seyir izlemektedir. 2007'de 22 milyar dolar ile kendi rekorunu kıran UDY girişleri, 2007-2008 finansal krizi ve 2020 Covid-19 dönemlerinde düşüşler göstermiştir. 2015 sonrası dönemde, 10 milyar dolar bandında bir seyir izlenmeye başlamış durumda olup 2022 yılı özelinde 13,4 milyar dolar değerinde bir UDY girişi kaydedilmiştir (bkz. Şekil 11). Türkiye'nin küresel UDY akışlarından aldığı pay incelendiğinde ise bu payın 2006'da yüzde 1,43 ile maksimuma ulaştığı 2009 sonrası dönemde yüzde 0,6 ile yüzde 1,0 arasında seyrettiği görülmektedir. 2020'de her ne kadar dünyaya benzer bir şekilde Türkiye'ye gerçekleşen UDY girişlerinde düşüş olsa da Türkiye'deki düşüş dünyaya kıyasla daha sınırlı olduğu için Covid-19 döneminde Türkiye UDY girişlerindeki payını 2019'daki yüzde 0,56'lık payından 2020'de yüzde 0,8'e, sonrasında yüzde 0,9'a, 2022'de yüzde 1,0'a yükseltmiştir (bkz. Şekil 12). Diğer yandan, Türkiye'nin potansiyeliyle orantılı olarak küresel UDY pazarından yüzde 1,5'lik pay alma hedefine ulaşması için halen ciddi artışlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 11: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişleri, milyar \$, 1984-2022

Kaynak: TCMB, 2023.

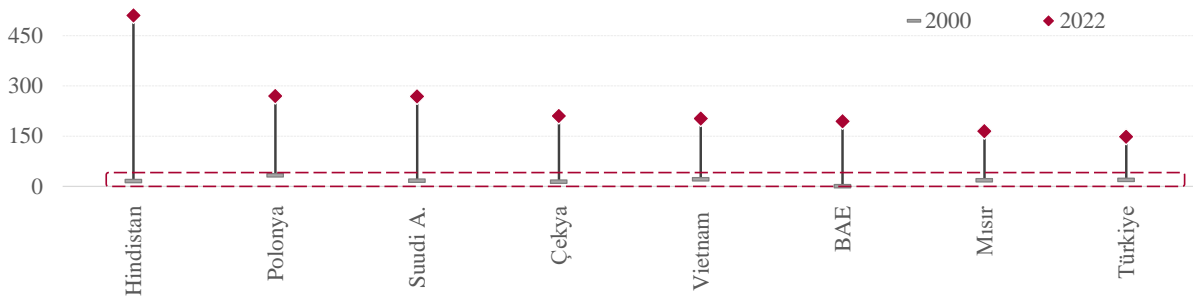
Şekil 12: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişleri ve Türkiye'nin Küresel UDY'den Aldığı Pay, 2002-2022

Kaynak: TCMB, 2023, UNCTAD, 2023.

2000'ler sonrasında UDY cazibesini artıracak önemli adımlar atılmış olmakla birlikte Türkiye'nin, mevcut uluslararası yatırımlarda büyümeyi teşvik ederek ve yeni yatırım fırsatlarını güvence altına alarak daha fazla UDY'ye ev sahipliği yapma potansiyeline sahip olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim 2002'den bu yana, Türkiye'ye 257 milyar doların üzerinde bir UDY girişi gerçekleşmiş olsa da Türkiye'nin potansiyelinin altında kaldığı tespit edilmektedir. Potansiyel gelişim alanının ne kadar büyük olabileceğini somutlaştırmak üzere Türkiye'de UDY girişlerinin ivme kazanmaya başladığı dönemin başında Türkiye ile benzer performansa sahip ülkelerdeki mevcut durum göz önünde bulundurulabilir. 2000 yılında Türkiye'nin UDY stoku, 18 milyar dolar düzeyinde olup aynı yılda Türkiye ile benzer UDY stokuna sahip ülkelerin mevcut pozisyonu değerlendirildiğinde örneğin Hindistan'ın 2022 sonu itibarıyla 510 milyar dolar değerinde bir UDY stokunu geçtiği görülmektedir (bkz. Şekil 13).

Şekil 13: Seçili Ülkelerde UDY Stoku, milyar \$, 2000 ve 2022

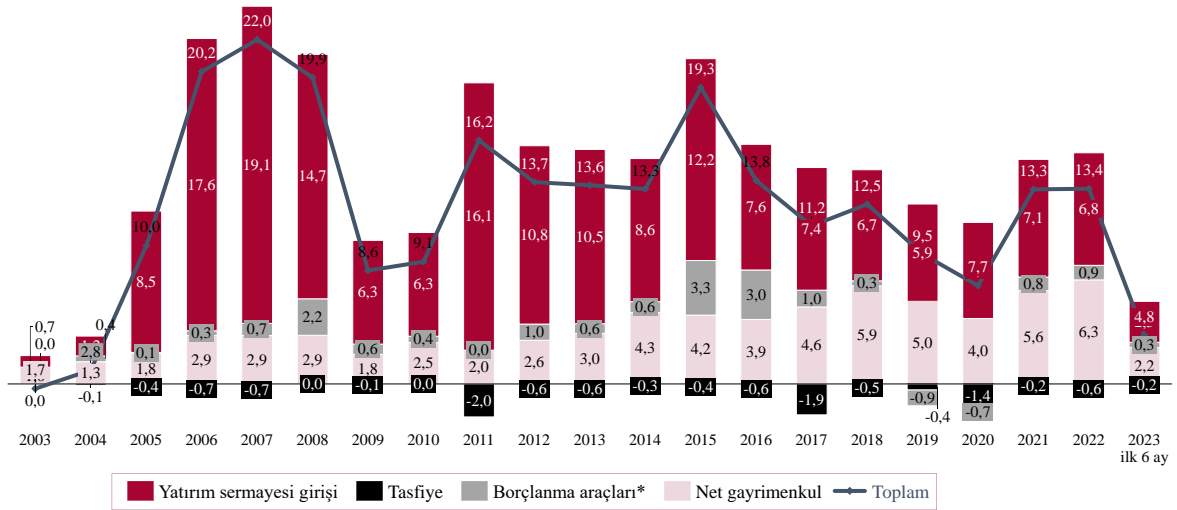

Kaynak: UNCTAD, 2023.

Not: 2000 yılında Türkiye'nin UDY stoku, 18 milyar dolar düzeyinde olup görseldeki diğer yedi ülkenin ortalama UDY stokuna eş değerdi.

2022 yılında Türkiye'ye gelen uluslararası yatırımların kompozisyonuna bakıldığında, 2022'nin toplamında Türkiye, yatırım sermayesi girişleriyle 6,8 milyar dolar, yabancı uyruklulara gayrimenkul satışı yoluyla 6,3 milyar dolar, borçlanma araçları vasıtasıyla 0,9 milyar dolar değerinde UDY girişi kaydetmiş bulunmaktadır. Yatırım tasfiyelerinin 0,6 milyar dolar değerinde aşağı yönde etkilemesiyle, 2022'deki toplam UDY girişi, 13,4 milyar dolar olarak kaydedilmiştir (bkz. Şekil 14). Yabancı uyruklular tarafından gayrimenkul edinimi yoluyla gerçekleşen UDY, 2022 yılındaki toplam UDY girişlerinin yüzde 46,9'unu oluşturmaktadır (bkz. Şekil 15). Bu oran, son yıllardaki en yüksek oranlardan biri olarak tespit edilmektedir. Nitekim yabancıların net gayrimenkul alımlarının son yıllarda Türkiye'ye gelen UDY girişlerinin neredeyse yarısını oluşturmaya başladığı görülmektedir. Bu yatırımların üretkenliğe katkı açısından yatırım sermayelerinden farklı olması nedeniyle de Türkiye'nin nitelikli UDY ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

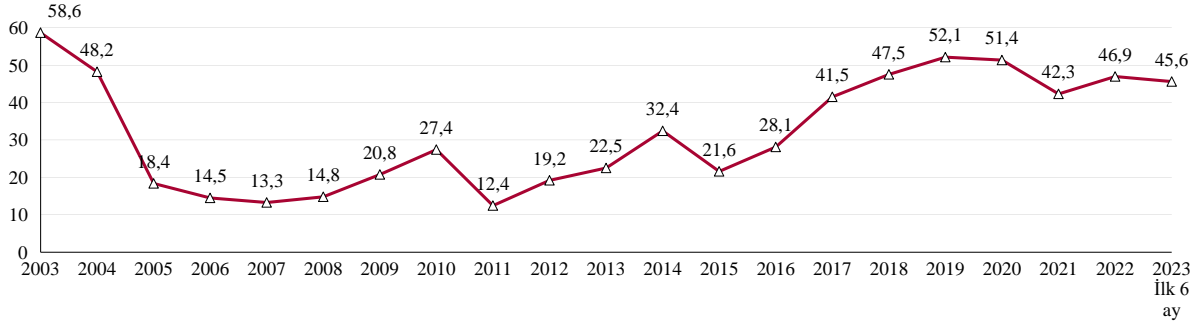
Şekil 14: Türkiye'ye Gerçekleşen UDY Girişlerinin Dağılımı, milyar \$, 2003-2023 ilk 6 ay

Kaynak: TCMB, 2023.

Not: Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunumda tüm borçlanma hareketleri "Diğer sermaye (net)" olarak kategorize edilirken doğrudan yatırım ilişkisi içerisinde olan finansal kuruluşlar arasındaki tüm borç işlemleri doğrudan yatırım işlemlerinden çıkarılarak, portföy ya da diğer yatırım olarak yeniden sınıflandırılmaktadır. "Net yükümlülük oluşumu" altında tanımlanan sermaye tasfiyeleri, "tasfiye" olarak kısaltılmıştır.

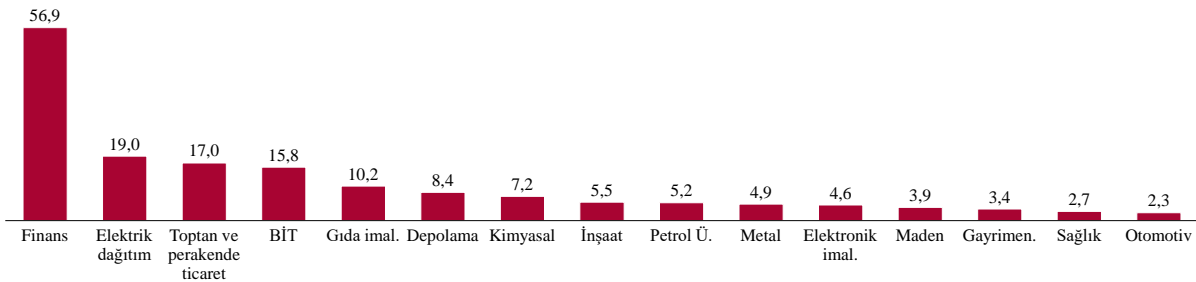
Şekil 15: Yabancı Uyruklular Tarafından Gayrimenkul Edinimi Yoluyla Gerçekleşen UDY'nin Toplam UDY Girişlerindeki payı, %, 2003-2023 ilk 6 ay

Kaynak: TCMB, 2023.

Tarihsel olarak, Türkiye'ye gelen yatırım sermayesi girişlerinde en yüksek payı hizmetler sektörü özellikle de finans ve sigorta sektörleri almaktadır. Finans sektörünü, elektrik dağıtım, toptan ve perakende ticaret, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), gıda imalatı, depolama, kimyasal ürünlerin imalatı, inşaat, petrol ürünleri, metal, elektronik ürünlerin imalatı, madencilik, gayrimenkul, sağlık ve otomotiv sektörleri takip etmektedir (bkz. Şekil 16). 2022 yılında dünya genelinde en fazla hacimde uluslararası sıfırdan yatırım çeken sektörler, rüzgar ve hidrojen projeleri ağırlıklı olmak üzere yenilenebilir enerji ve çip üretimi ile yarı iletkenler olurken Türkiye'ye gelen yatırım sermayesi girişlerinde de enerji her ne kadar payını artırsa da küresel eğilimlere kıyasla bu yeni teknolojilerdeki artışlar daha yavaş gerçekleşmektedir.

Şekil 16: Yatırım Sermayesi Şeklinde Türkiye'ye Gelen UDY'nin Sektörel Dağılımı, en çok yatırım alan ilk 15 sektör, milyar \$, 2002-2023 ilk 6 ay kümülatif

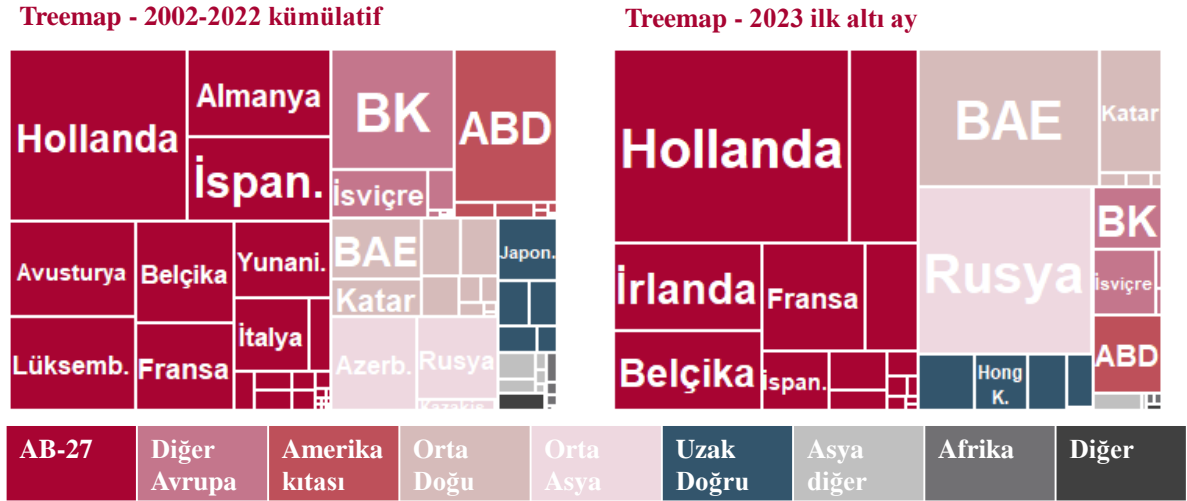

Kaynak: TCMB, 2023.

2002'den günümüze Türkiye'ye gelen yatırım sermayesi girişlerinin yüzde 59'u, AB-27 ülkeleri kaynaklıdır. Yüzde 15,6'lık payı ile Hollanda öne çıkarken, Hollanda'yı yüzde 6,3

ile Almanya, yüzde 6,2 ile İspanya, yüzde 6,0 ile Avusturya, yüzde 5,9 ile Lüksemburg, yüzde 5,0 ile Belçika takip etmektedir. Geçmişten bu yana AB üyesi olmayan diğer Avrupa ülkeleri, AB-27'den sonra Türkiye'ye en fazla yatırım yapan ikinci bölge olurken 2002 yılından itibaren 2023 yılının ilk 6 ayına kadar olan süreçte bu bölge Türkiye'ye gelen yatırımların yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Spesifik olarak BK'dan gelen yatırımlar Türkiye'ye gelen yatırım sermayesi girişlerinin yüzde 7,4'ünü oluştururken yüzde 2,4 ile İsviçre Türkiye'ye en çok yatırım yapan ikinci diğer Avrupa ülkesi olarak sıralanmaktadır. Bölgelere ek olarak ülkeler bazında değerlendirildiğinde, sıralanan ülkelere ek olarak ABD yüzde 7,9 ile Türkiye'ye en çok yatırım yapan ikinci ülke olurken, Azerbaycan yüzde 4,0 ile 10'uncu sırada yer almaktadır.

Şekil 17: Yatırım Sermayesi Şeklinde Türkiye'ye Gelen UDY'nin Kaynak Ülkelere Göre Coğrafi Dağılımı, 2002-2022 kümülatif ve 2023 ilk 6 ay

Kaynak: TCMB, 2023.

Türkiye'nin iş ve yatırım ortamındaki gelişmeler, 2000'li yılların ortalarından bu yana, ağırlıklı olarak Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi ve buna ilişkin raporlar çerçevesinde izlenmekte ve yönlendirilmektedir. Bu çerçevede gerek kalkınma planları ile iş ve yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik diğer politika metinlerinde, gerekse YOİKK tarafından yürütülen çalışmalarda Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki konumu temel referans olarak alınmıştır. Bununla birlikte Dünya Bankası, söz konusu çalışmayı sonlandırmış olup 2020 yılı İş Yapma Kolaylığı Raporu, serinin son raporu olmuştur.

Türkiye, söz konusu endeks verilerine göre, zaman içinde dalgalı bir performans göstermekle birlikte, sıralamasını yükseltmiş, 2010 yılında 60'ıncı sıradayken, 2019'da 43, 2020'de 33'üncü sıraya yükselmiştir.

Söz konusu ilerlemenin kaydedilmesine etkili olan ve İş Yapma Kolaylığı Raporlarında kaydedilen gelişmeler, aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 2: İş Yapma Kolaylığı Raporlarında Türkiye'nin Gerçekleştirdiği Temel İlerlemeler

2020 Yılı Raporu	Tapu Kaydı <ul style="list-style-type: none">- Mülkiyet devir ve kayıt maliyetinin azaltılması- Vergi değerlendirme sürecinin hızlandırılması Vergi Ödeme <ul style="list-style-type: none">- Ek düzenlemesiyle bazı sermaye yatırımlarına katma değer vergisi istisnası getirilmesi
2019 Yılı Raporu	İşe Başlama <ul style="list-style-type: none">- Asgari ödenmiş sermaye koşulunun ve şirket belgeleri ve resmi kayıtların noter onay zorunluluğunun kaldırılması İnşaat İzinleri <ul style="list-style-type: none">- Ön başvuru koşullarının çevrim içi yayımlanması- Mimari proje onayıyla ilgili mesleki yeterlilik koşullarını yükselterek inşaat kontrollerinin kalitesinin artırılması Kredi Temini <ul style="list-style-type: none">- Alacakların güvence altına alınmasında teminat yanında teminatın ürünlerinin, hasılatının ve ikamesinin de dâhil edilmesi- Telekomünikasyon firmalarından veri raporlanmasıyla kredi bilgilendirme sisteminin güçlendirilmesi Vergi Ödeme <ul style="list-style-type: none">- Çevrimiçi portal uygulamasıyla vergi bildirim ve ödemelerinin basitleştirilmesi Dış Ticaret <ul style="list-style-type: none">- İhracat ve ithalat parasal ve zaman maliyetlerinin azaltılması: Tek Pencere Sisteminin işlevinin artırılması, risk yönetimi sisteminin güçlendirilmesi ve gümrük müşavirlik hizmeti maliyetlerinin düşürülmesi
2018 Yılı Raporu	Tapu Kayıtları <ul style="list-style-type: none">- Mülkiyet devri maliyetlerinin düşürülmesi Kredi Temini <ul style="list-style-type: none">- Teminat kayıtlarının iyileştirilmesi ve teminatın mahkeme dışında icrasının mümkün kılınması- Kişisel Verilerin Korunmasına dair düzenlemeyle kredi raporlama sisteminin iyileştirilmesi

Kaynak: Dünya Bankası, Doing Business Archive and Reports.

2016-2020 döneminde İş Yapma Kolaylığı Endeksi bileşenleri itibarıyla Türkiye, geçmiş yıllar için revize edilen skora göre, hemen hemen her alanda iyileşme kaydetmiş olup skor açısından en büyük iyileşmeyi krediye erişimde, işe başlama prosedürlerinde ve vergi

ödemedeki kaydetmiş durumdadır (bkz. Tablo 3). Raporun güncel sayısı 2020 yılı performansına göre, Türkiye'nin endeks geneli sıralaması ve alt endekslerdeki sıralamaları kıyaslandığında, uyuşmazlıkların çözümü açık ara farkla en fazla gelişime ihtiyaç duyulan alan olarak öne çıkmaktadır. İşe başlama işlemleri, inşaat izinleri, dış ticaret, elektriğe erişim ve krediye erişim ise 2020 yılı raporuna göre Türkiye'nin iş yapma ortamını iyileştirmek için gelişime açık öncelikli alanları arasında listelenebilmektedir (bkz. Şekil 18).

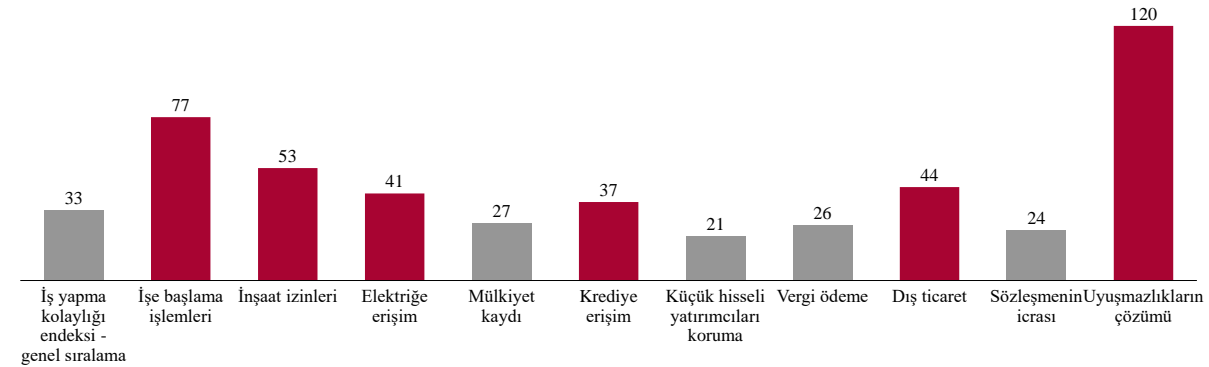
Tablo 3: Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki Alt Endeks Puanları, 2016-2020

	İşe başlama işlemleri	İnşaat izinleri	Elektriğe erişim	Mülkiyet kaydı	Krediye erişim	Küçük hisseli yatırımcıları koruma	Vergi ödeme	Dış ticaret	Sözleşmenin icrası	Uyuşmazlıkların çözümü
2016	79,2	68,4	80,6	78,5	45,0	76,0	72,6	87,9	68,1	35,1
2017	81,0	68,7	80,6	78,5	45,0	76,0	73,0	87,9	68,1	35,0
2018	81,9	69,6	81,0	81,5	55,0	76,0	73,1	87,9	69,9	33,3
2019	88,2	73,4	81,2	79,9	75,0	76,0	74,8	91,4	71,8	40,7
2020	88,8	73,8	84,5	81,6	75,0	76,0	86,7	95,5	71,4	38,5

Kaynak: Dünya Bankası, Doing Business Archive and Reports.

Not: Her sütun kendi içerisindeki değerlere göre renklendirilmiş olup kırmızıdan yeşile doğru endeks puanlarında iyileşme kaydedilmektedir.

Şekil 18: Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki Alt Endeks Sıralamaları, 2020

Kaynak: Dünya Bankası, Doing Business Archive and Reports.

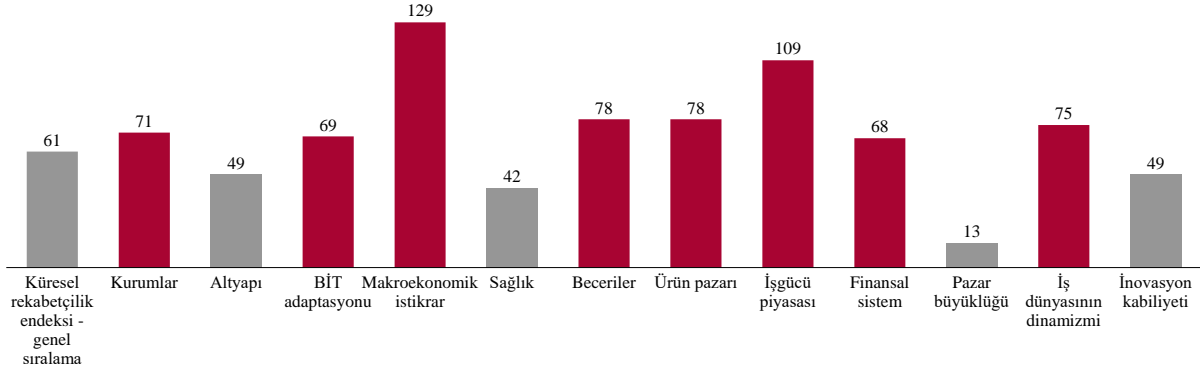
İş ve yatırım ortamının değerlendirilebilmesi bakımından kullanılacak diğer göstergeler, Dünya Ekonomi Forumu Küresel Rekabetçilik Endeksi ve WIPO Küresel İnovasyon Endeksidir. Bu endekslere ilişkin grafik ve tablolar aşağıda değerlendirmeye sunulmaktadır.

Endekslerin değerlendirilmesinden Türkiye'nin mukayeseli konumunun dalgalı bir seyir izlediği söylenebilmektedir. Bununla birlikte;

- **Dünya Ekonomi Forumu Küresel Rekabetçilik Endeksinde (2019)**³⁷ Türkiye'nin en iyi en iyi konumda olduğu bileşenler pazar büyüklüğü, sağlık ve inovasyon kabiliyeti ile altyapı olurken daha alt sıralarda yer aldığı bileşenler makroekonomik istikrar, işgücü piyasası ve beceriler ile ürün pazarıdır. Bu bileşenlerin haricinde Türkiye iş dünyasının dinamizmi, kurumlar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin adaptasyonu ve finansal bileşenlerinde de genel sıralamasının gerisinde yer almaktadır (bkz. Şekil 19).
- **WIPO Küresel İnovasyon Endeksinde (2022)** ise Türkiye genel sıralamada 37'nciliğe yükselirken, kurumlar bileşeninde 101'inci sırada olup en düşük derecesini yapmaktadır. Türkiye'nin genel sıralamasına kıyasla benzer ya da daha güçlü bir performans gösterdiği diğer alanlar piyasa sofistikasyonu (37'nci) ve yaratıcı çıktılar (15'inci) bileşenleridir. Türkiye, insan kaynakları ve araştırma bileşeninde 41'inci, altyapı bileşeninde 48'inci, iş gelişmişliği ile bilgi ve teknoloji çıktıları bileşenlerinde 47'nci olmuştur.
- **IMD Dünya Rekabetçilik Sıralaması (2023)** çalışması diğer çalışmalara kıyasla daha sınırlı sayıda bir ülke setini ele alsa da güncel verileri içermesinden dolayı ayrıca incelenmiştir. 2023 rapor sonuçlarına göre, Türkiye bir önceki seneye kıyasla 5 sıra ilerleme göstererek 63 ülke arasında 47'nci sırada yer almıştır. Covid-19 öncesi dönem olarak 2019'da 51'inci sırada olan Türkiye için genel sıralamada bir iyileşme yakalanmış durumdadır. Bununla birlikte, 2023 performansı kendi içerisinde kıyaslandığında, Türkiye'nin en zayıf performans gösterdiği alan olan kamu verimliliğinde 2019'a göre bir sıralama kaybı görülmektedir. Altyapı Türkiye'nin 48'inci olduğu bir başka gelişim alanı olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin Covid-19 döneminde sıralamasındaki iyileşmede rol oynayan alanlardan biri ise ekonomik performans alt endeksidir. Aynı dönemde iş verimliliğinde de Türkiye 4 basamak yükselme göstermiştir (bkz. Tablo 4).

³⁷ Dünya Ekonomi Forumu tarafından yayınlanan ve ülkelerin küresel rekabetçilik durumlarını ortaya koyan Küresel Rekabetçilik Raporu, en güncel sayısı olan 2020 raporunda farkı bir yaklaşımla paylaşılmıştır. Rapor, 2020 yılında ülkeler arası rekabet gücü sıralaması yapmamış, ülkelerin Covid-19 krizini atlatabilmek için daha üretken, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik sistemleri nasıl inşa edebileceğini incelemiştir. Bu çerçevede sıralamalara ait en güncel sıralama veri olarak 2019 sonuçları paylaşılmıştır.

Şekil 19: Türkiye'nin Küresel Rekabetçilik Endeksi Bileşen Sıralaması, 2019

Kaynak: Dünya Ekonomi Forumu, 2019.

Tablo 4: IMD Dünya Rekabetçilik Sıralamasına Göre Türkiye'nin Sıralaması, 2019-2023

	2019	2020	2021	2022	2023
IMD Dünya Rekabetçilik Genel Sıralaması	51	46	51	52	47
Ekonomik performans	51	57	46	37	43
Kamu verimliliği	55	51	60	58	57
İş verimliliği	48	36	46	55	44
Altyapı	46	43	46	50	48

Kaynak: IMD, 2023.

Not: Tüm satır ve sütun değerleri eş zamanlı kıyaslanırken hücre içerisindeki değerlere göre renklendirilmiştir. Kırmızıdan yeşile doğru endeks veya alt endeks sıralamasında iyileşme kaydedilmektedir.

İş ve yatırım ortamıyla ilgili göstergelerin genel değerlendirmesinden, Türkiye'nin bölgesinde üretim ve yatırım üssü olma niteliği kazanma yolunda genel bir iyileşme sağlamanın gerekli olduğu düşünülmeyle birlikte özellikle aşağıdaki konularda önemli adımlar atması gerektiği düşünülmektedir:

- Kurumların işleyişi, öngörülebilirliği ve güven (hukukun üstünlüğü, kamu düzenlemelerinin öngörülebilir olması ve kamu kurumlarına duyulan güven)
- Makroekonomik istikrar ve finansal derinlik
- İnsan kaynakları, beceriler ve işgücü piyasaları
- Nitelikli altyapıya erişim

3.6. Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Yansımaları

2000'li yılların başında finansal krizler yaşayan Türkiye'de iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, bir yandan ekonominin istikrara kavuşturulması ve güçlendirilmesinde önemli bir alan olarak görülmüş, diğer yandan krizler sonrasında ülkeler arasında yoğunlaşan rekabet gündemi içerisinde bu yöndeki gayretler yoğunlaştırılmış ve çeşitlendirilmiştir. 2000'li yılların ortalarına kadar iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik temel yönetim çerçevesi YOİKK, Yatırım Danışma Konseyi ve Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansının (günümüzde Ajansın işlevlerini Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi Başkanlığı yürütmektedir) kurulmasıyla geliştirilmiştir.

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda ilerleme kaydeden Türkiye aynı zamanda yüksek hızlı bir büyüme süreci yaşamış, bu büyüme sürecinde istihdam ve gelir artışı geniş toplumsal kesimlerin refahının artmasına kaynak teşkil etmiştir. Türkiye'nin yaşadığı büyüme sürecinde uluslararası yatırımların artması, küresel değer zincirleriyle bütünleşme ve Türkiye'de özel kesimin performansı etkili olmuştur.

2007-2008 küresel krizi ve izleyen dönemde küresel ekonomide artan riskler ve düşen büyüme oranlarına rağmen Türkiye ekonomik büyüme sürecine daha düşük oranlı da olsa devam etmiş, 2013-2015 yılları arasında dünyanın 16'ncı büyük ekonomisi seviyesine kadar yükselmiştir.

Covid-19 pandemi sürecine Türkiye, önceki dönemlere göre daha düşük büyüme hızı, buna karşılık daha yüksek işsizlik oranlarıyla girmiştir. On Birinci Kalkınma Planı döneminde yıllık büyüme hızı 2019 yılında yüzde 0,9'lara kadar düşmüş, işsizlik kalıcı olacak şekilde çift haneli rakamlara ulaşmıştır.

Covid-19 pandemi döneminde halk sağlığını korumaya yönelik tedbirlerinin yanı sıra oluşan ekonomik risklere karşı istihdamı, ekonomik canlılığı ve firmaların ekonomik aktivitesini korumaya yönelik kısa vadeli ekonomik tedbirler, Türkiye ekonomisine Covid-19 pandemi sürecinde yıllık pozitif ekonomik büyüme imkânı sağlamış, işsizlik genel olarak 2019 yılı seviyelerinde tutulmuştur.

Ancak uzayan Covid-19 pandemi sürecinde alınan tedbirlerin kamu maliyesine yükü, düşük faiz odaklı para politikaları ve bozulan hanehalkı ve özel kesim bütçe dengelerinin oluşturduğu riskler, buna karşılık küresel piyasalardaki durgunluk, Rusya-Ukrayna savaşının getirdiği belirsizlik ve ürün fiyatlarındaki artışlar gibi olumsuz etkiler ve gelişmiş ülkelerin

enflasyonla mücadele programlarına bağı olarak tedricen küresel likiditenin daralmasıyla birlikte, Türkiye’de yüksek oranlı kur artışları ve enflasyon yaşanmaya başlamıştır.

Bu çerçevede, On Birinci Kalkınma Planı döneminde konjonktürel dalgalanmayla başladığı düşünölen düşük büyüme ve işsizlik oranlarının kısa vadede yükselmesi, 2020 yılında Covid-19 pandemisi, 2022 yılında ise Rusya-Ukrayna savaşının getirdiğı olumsuz etkilerle birlikte Türkiye ekonomisinde yapısal riskleri gündeme getirmiştir.

Yine On Birinci Plan Döneminde, 2007-2008 küresel krizin sonrasında pek çok ölkede zemin bulmaya başlayan ulusal ekonomi politikası ağırlıklı söylemler, özellikle Covid-19 pandemi sürecinde ve sonrasında Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte küresel risklerin sağlık, siyasi ve ekonomik istikrar, iklim değışikliğı ve doğal afetler gibi unsurlarıyla görünür olması sonucunda gündemde daha fazla kalmıştır.

Bu risklerle birlikte, Türkiye’de ekonomik canlılığın belirli ölçüde sürmesi, Türkiye’nin genç nüfusu ve üretim yeteneğı, Rusya-Ukrayna savaşında üstlenilen tarafsız ve arabulucu tutum, Türkiye’nin yeni küresel ve bölgesel ekonomik koşullarda fırsatlardan yararlanabilmesi için de uygun bir ortam oluşturmuştur.

Türkiye ekonomisi bu gelişmelerle birlikte değerlendirildiğine, UDY girişlerinin artırılması, ekonominin artan kaynak ihtiyacının karşılanması yanında, ulusal özel kesim yatırımlarıyla birlikte ekonomik kapasiteyi, istihdamı, ihracatı ve teknoloji düzeyini yükseltmek bakımından önemli görölmektedir. Bu çerçevede, İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi ÖİK çalışmalarının ayrıca önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi perspektifiyle Türkiye için (i) teknolojik gelişme ve dijitalleşme sürecinin, (ii) yeşil ekonomik dönüşümün, (iii) küresel değer zincirlerindeki gelişmeler ve gelecek öngörülerinin, (iv) Türkiye’nin insan kaynakları durumunun değerlendirilmesinin ayrıca önemli olduğu düşünölmektedir.

3.6.1. Teknolojik Gelişme ve Dijitalleşme Süreci

Türkiye, dijital teknolojilerdeki dönüşüm sürecini sürdürmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin hem ekonomik rekabet gücünü yükseltebilmesi hem de dijitalleşme süreciyle birlikte yeniden şekillenen sosyal ve kültürel çevreye uyum sağlayabilmesi bakımından iyileştirme kaydedilmesi gereken alanlar bulunmaktadır.

Türkiye’de dijital dönüşümün genel durumu konusunda Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) tarafından hazırlanan Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Endeksi Raporlarının fikir verebileceği düşünülmektedir. Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Endeksi Raporları, Türkiye’nin dijital dönüşüm performansının zaman içinde ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmesi amacıyla hazırlanmaktadır.

Çalışmaya Türkiye ile birlikte gelişme düzeyleri ve büyüklükleri farklı 19 ülke dâhil edilmiştir: ABD, Almanya, Brezilya, Çin, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İtalya, Japonya, Meksika, Polonya, Singapur ve Yunanistan.

Dijital dönüşüm endeksi, dört bileşen altında gruplanmış on boyuttan oluşmakta olup Türkiye’nin bu bileşenlerdeki performansı izlendiğinde, görece performansı düşük olan altyapı, ekonominin dijitalleşmesi, yasal zemin ve işleyiş, yenilik ve yatırım ortamı ile beceriler konularındaki temel bulgular aşağıda özetlenmektedir:

- **Ekonominin dijitalleşmesi** konusunda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin hızlı ve etkili bir şekilde firmaların iş modelleri ve organizasyon modelleri üzerinde etkili olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bilgi yoğun faaliyetlerde istihdam oranı ve tam zamanlı telekomünikasyon çalışanı sayısı görece olarak oldukça düşük seviyelerde kalmakta, kişi başına bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki patent başvuru sayısı düşük gerçekleşmekte, bunlara bağlı olarak bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetleri ihracatı, dijital ortamda teslim edilebilir hizmetlerin ve tasarım ürünlerinin ağırlığı da Türkiye’nin genel performansının gerisinde bulunmaktadır.
- **Yasal zemin ve işleyiş** bağlamında Türkiye, hemen tüm göstergeler bakımından ortalama bir performans kaydetmekte, bununla birlikte hemen tüm göstergeler Türkiye’nin genel performansının daha altında puan almaktadır. Bu alanda, anlaşmazlıkların çözümünde yasal sistemin etkinliği, kamu kurumlarıyla yaşanan anlaşmazlıklarda yasal sistemin tarafsızlığı ve kanunların uygulanmasında etkinlik sağlanması ve fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili hususları saymak mümkündür.
- **Yenilik ve yatırım ortamı** konusunda, şirket kurma kolaylığı ve yeni teknolojilere erişim Türkiye’nin dijitalleşme sürecini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Ancak,

Ar-Ge harcaması, risk sermayesine erişim ve üniversite-sanayi işbirliği gibi yenilikçi faaliyetler için gerekli olan mali ve çevresel koşullarda diğer ülkelere kıyasla yetersizlikler görüldüğü söylenebilir. Yenilik ve yatırım ortamının geliştirilmesinde ileri teknolojilerin kamu kesimi tarafından tedarik edilmesi ve rekabeti yoğunlaştırmak üzere piyasa düzenleme işlevinin iyileştirilmesi dijitalleşme sürecinde Türkiye'ye önemli ölçüde katkıda bulunma potansiyeli bulunan alanlardır.

- **Beceriler** konusunda, talep yönünde bilgi ve iletişim teknolojileri becerisi bulunan işgücüne ihtiyaç hızla artarken eğitimin özellikle fen, matematik, teknoloji konularında beceri geliştirme yetkinliğinin yükseltilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmaya göre, daha rekabetçi bir ekonomi ve toplumun dijitalleşmesi konusunda genel olarak bileşenin çoğu boyutu bakımından gelişme ihtiyacı bulunmakla birlikte, altyapı, ekonominin dijitalleşmesi, yasal zemin ve işleyiş, yenilik ve yatırım ortamı ile beceriler konularında daha köklü çözümlere ihtiyaç olduğu düşünülebilir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan Dijital Türkiye Yol Haritası belgesinde, ihracat, istihdam ve katma değer potansiyeli dikkate alınarak Türkiye için getirisi yüksek olacak sektörlerden başlamak üzere dijital dönüşümde öncelikli sektörler belirlenmiştir. Bu kapsamda kimya ve ilaç, motorlu kara taşıtları, makine ve teçhizat, gıda ve yarı iletkenler ve elektronik sektörleri, odaklanılacak sektörler olarak öne çıkmıştır. Bunlardaki ağırlıklı temalar ise dijitalleşme, teknoloji ve Ar-Ge yoğunluğu, dış pazar odağı, yurtiçi üretim ve yerleşme önceliği, işgücü niteliğinin geliştirilmesi, ölçek ekonomileriyle verimlilik artışı olarak belirlenmiştir.

Günümüzde yenilikçi teknolojilerin üretim yapısına entegre edilmesi rekabetçiliğin ve verimliliğin artışı için önem taşımaktadır. Bu doğrultuda On Birinci Kalkınma Planında belirlenen öncelikli sektörler ve gelişme alanlarında teknolojik ilerlemenin sağlanması için ihtiyaç duyulan yatay teknoloji alanları ve dünyadaki teknoloji eğilimleri dikkate alınarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro-nano-opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, siber güvenlik, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat kritik teknoloji alanları olarak belirlenmiştir. Kaynak tahsisinde söz konusu teknolojilere odaklanılmasına, bu alanlarda insan gücü, altyapı ve özel sektör kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerek dijital dönüşüm ve yenilikçi kapasite gerek ekonominin verimliliğinin artırılması yönünden temel konulardan birisi de piyasadaki rekabet koşullarıdır. 2012 yılına kadar istikrarlı ve görece iyileşme eğilimi sergileyen Türkiye imalat sanayiinde iş dinamizmi ve rekabet koşulları (piyasaya firma girişleri, karlılık, istihdam, ücretlerin cirodaki payı, verimlilik gibi faktörler), bu yıldan sonra düşme eğilimine girmiştir. Rekabetin azaldığını gösteren piyasalarda yoğunlaşma oranı artmış, yeni iş kurma eğilimleri ve genç firmaların aktiviteleri azalmıştır. Bu eğilimlerde finansal kaynaklara ve küresel likiditeye erişim güçlükleri etkili olmuştur. Bununla birlikte, piyasadadan çıkan, görece orta ölçekli ve daha verimli firmaların yerine, piyasaya yeni giren firmalar görece daha düşük ölçekli ve daha düşük verimlilik düzeylerine sahip olmaktadır. Kriz dönemlerinde finansmana erişim güçlüklerinin daha verimli orta ölçekli firmaların yerini kamu kesimi tarafından desteklenen daha küçük ölçekli ve düşük verimli firmaların aldığını söylemek mümkündür. Bu dinamiklerin, piyasadaki rekabetin ve ekonomi düzeyinde verimliliğin artırılmasının yanında değer zincirlerinin etkinleştirilmesi ve yenilikçi kapasitenin geliştirilmesi bakımından olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, rekabeti sağlayıcı ve piyasa düzenleyici kamu işlevlerinin iyileştirilmesinin, kamu desteklerinin amaca yönelik odaklı yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

3.6.2. Ekonominin Yeşil Dönüşümü

Yeşil dönüşüm süreci, Türkiye'nin son yıllarda Paris Anlaşması'nı kabul etmesi ve Yeşil Mutabakat'a taraf olmasıyla hız kazanmıştır. Türkiye, 2015 yılında, 2030 yılı itibarıyla gerçekleşmesi öngörülen "niyet edilen ulusal katkı beyanını" karbon salınımında yüzde 21'e varan artıştan azaltım olarak açıklamış, bu hedefi 2022 yılında yüzde 41'e yükseltmiştir. Ayrıca Türkiye, 2053 yılında Net Sıfır Emisyon hedeflemektedir. Söz konusu taahhüt ve hedeflerle birlikte, Türkiye'nin iklim politikasında yeni bir dönem başlarken, bu sürecin yatırım, üretim ve istihdam politikalarında ve uluslararası ticaret alanında da etkili olması, ekonomide ve sosyal yaşamda köklü değişimlere yol açması beklenmektedir.

Fosil kaynaklara bağımlı enerji üretimi yapısından yenilenebilir enerji sistemlerine geçişin karbon salınımını azaltmada en önemli adımlardan biri olacağı öngörülmektedir. Bu geçişle birlikte, karbon salınımının azaltılması gibi çevresel etkilerin yanında, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesiyle arz güvenliğinin artması, elektrik sisteminin doğal afetler ve jeopolitik riskler gibi dışsal etkenlere karşı daha dayanıklı

hale gelmesi, yeni enerji sisteminin eskisine göre hem enerji üreten sektörlerde hem de diğer değer zincirlerinde ekonomik faaliyetin gelişmesine daha iyi katkı yapması beklenmektedir.³⁸ Bu çerçevede, sadece enerji sistemlerindeki dönüşümün dahi değer zincirleri de dâhil üretim yapısı, teknolojik gelişme, istihdam ve beceriler üzerinde dönüştürücü etki yapacağını söylemek mümkündür. Benzer yaklaşımların, enerji gibi tüm sektörleri yakından ilgilendiren ulaştırma alanında da gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Türkiye'nin iklim değişikliği ve çevre konularındaki hedef ve taahhütlerinin, üretim, tüketim, ticaret ve yatırım alanlarında en az enerji alanındaki dönüşüm kadar etkili olması beklenmektedir. AB'nin Yeşil Mutabakat çerçevesinde, sanayiden finansmana, enerjiden ulaştırmaya kadar çeşitli alanlardaki politikalarını yeniden şekillendirmesi ve pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin bu yöndeki politikaları hayata geçirme gayreti, Türkiye için de dünyadaki gelişmelerle uyumlu ve dış ticaret ile bağlantılı olarak diğer politika alanlarını kapsamlı şekilde gözetilen bir Yeşil Mutabakat Eylem Planı hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bu suretle Türkiye, Gümrük Birliği başta olmak üzere AB ile ilişkilerin olumsuz etkilerini bertaraf etmek ve 1980 sonrasında kademeli olarak gelişme kaydettiği ihracata dayalı büyüme stratejisi ve küresel ekonomiyle bütünleşme sürecini ilerletmek için temel adımları atmaya çalışmaktadır.

Yeşil Mutabakat kapsamında SKDM'nin, AB Emisyon Ticaret Sistemine paralel olarak kademeli şekilde uygulamaya konulması, diğer yandan döngüsel ekonomi perspektifinin artık dönüştürücü bir yaklaşımla ekonomi, üretim ve günlük yaşamın içine entegre edilmeye başlanması, kamu kesiminde düzenleme ve kapasite geliştirme ihtiyaçları doğururken, sektörler/değer zincirleri ve firmalar bakımından da yeşil dönüşüm ihtiyacını perçinlemektedir. Önümüzdeki dönemde, SKDM'nin Gümrük Birliği ile nasıl entegre edilebileceği, Türkiye'nin bir yandan çıkarları gözetilirken diğer yandan AB ile bütünleşme sürecinin Yeşil Mutabakat da dâhil olarak nasıl ele alınabileceği, ekonomide yeşil dönüşümün ulusal ve uluslararası firmalarla birlikte nasıl gerçekleştirilebileceği önemli konular olmaktadır.

Gerek kamu kesimi gerek firmalar bakımından diğer önemli bir konu, yeşil finansman anlayışının uluslararası kuruluşlar, ülkeler ve yatırımcılar arasında yaygınlık kazanmasıdır. Özellikle firmalar bakımından yeşil dönüşüm, piyasalara ve finansmana daha kolay erişim sağlamak suretiyle gelişme stratejilerinin önemli bir unsuru olmaya adaydır.

³⁸ Uluslararası Çalışma Örgütü, 2022.

Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı, AB'nin Yeşil Mutabakat süreciyle paralel şekilde kapsamlı politika alanlarını ele almaktadır. Bu alanlar içinde özellikle SKDM, yeşil ve dögüsel ekonomi ve yeşil finansman bileşenlerinin, özel kesim ile iş ve yatırım ortamına etkileri bakımından özellikle dönüştürücü etkiye sahip olması beklenmektedir.

Bu başlıklar altında sözü geçen tedbirlerin Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın onaylanma sürecinde bir uzun liste olduğu ve AB Mutabakatı'nın onaylanması ve uygulamaya konulmasına paralel olarak Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planının da güncelleneceği ve yeniden yapılandırılacağı düşünülmektedir.

Eylem planında aşağıdaki başlıklar altında tedbir ve faaliyetlere yer verilmiştir:

- SKDM
- Yeşil ve dögüsel bir ekonomi
- Yeşil finansman
- Temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı
- Sürdürülebilir tarım
- Sürdürülebilir akıllı ulaşım
- İklim değışikliğı ile mücadele
- Diplomasi
- Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri

Yeşil dönüşümle ilgili bazı tedbirlere, 2021-2023 Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi ve Türkiye Sanayi ve Teknoloji Stratejisi'nde (2023) de yer verilmiştir.

Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi'nde, Türkiye'nin UDY girişlerinde rekabetçiliğini sürdürebilmesi için iş ortamı, düzenleyici çerçeve ve tedarikçi altyapısını SKA ve yeşil ekonomi perspektifiyle uyumlu hale getirilmesi kritik görölmektedir. Bu yönde üretim ve uluslararası ticarete ilişkin düzenleyici çerçeveyi SKA ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyumlu şekilde yeniden yapılandırmak üzere mevzuat çalışmaları yapılması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'na yönelik uyumu sağlamak üzere sektörlerin dönüşümünü destekleyici teşvik mekanizmaları tasarlanması öngörülmüştür.

Sanayi ve Teknoloji Stratejisi ise, yeşil üretim yaklaşımının sanayi politikaları ve uygulamalarında ağırlığının artırılmasını, bu suretle sanayi üretiminin çevreye etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak Organize Sanayi Bölgesi (OSB) stratejik öneme sahip görölmektedir. Özellikle OSB'lerdeki altyapı ve işletmelerin teknoloji yoğunluklu

modernizasyonu ve temiz üretime dayalı yeni yatırımlarla desteklenmesi öngörülürken, “Türkiye için Yeşil OSB Çerçevesinin Geliştirilmesi Projesi” kapsamında olumlu çevresel etkilerinin yanında yenilik, yeni iş alanları ve girişimciliği de besleyen endüstriyel simbiyoz uygulamalarının OSB ve Endüstri Bölgeleriyle işbirliği içinde yaygınlaştırılması planlanmaktadır. Ayrıca, etkili bir döngüsel ekonomi yönetişimini desteklemek için “Ekonomik Değerli Atık İzleme Sistemi” kurulması için Sanayi Sicil Bilgi Sistemi geliştirilecektir.

3.6.3. Küresel Değer Zincirlerindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Konumu

Dışa açık ve ihracata dayalı büyüme politikasıyla birlikte, Türkiye’nin uzun vadede değer zincirlerindeki konumu güçlenmiştir. Türkiye küresel mal ve hizmet ihracatının yüzde 1’lik bölümünü karşılarken, Türkiye’nin dış ticaretinin önemli bir bölümü küresel değer zincirleri üzerinden gerçekleşmektedir. Motorlu taşıtlar, metal, giyim, makine ve elektrikli aletler gibi Türkiye’de yerleşik değer zincirleri Türkiye’nin mal ihracatının yüzde 60’ını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de değer zincirleri hem geri (diğer ülkelerin ihraç ettiği mal ve ürünlerin Türkiye’deki değer zinciri ihracatına konu olması) hem ileri (Türkiye’nin ihraç ettiği mal ve hizmetlerin diğer ülkelerin ihracatına konu olması) bağlantılarını güçlendirerek sanayi düzeyini ilerletmiştir. Bununla birlikte, küresel değer zincirleri, Türkiye ekonomisi için önemli roller üstlenmektedir.³⁹

- Küresel değer zincirleriyle entegrasyonun ilerlemesi, ihracattan elde edilen katma değer artmasıyla yakından ilgilidir.
- Küresel değer zincirlerine dâhil firmaların ölçeği diğer firmalara göre daha büyük olup daha yüksek düzeyde verimlilik ve istihdam sağlamaktadır.
- Küresel değer zincirlerine dâhil firmaların ödediği ücret düzeyi diğer firmalara göre oldukça yüksektir.
- Yerel tedarik zincirleri lider firmaların dışında da gelişmekte, değer zincirlerinde ihracatçı firma başına yerel tedarikçi firma sayısında önemli artışlar sergilemektedir.

Bu gelişmelerin dışında,

- UDY portföyünün özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle mukayeseli analizi, Türkiye’de hâlihazırda yatırımı bulunan uluslararası sermayeli firmaların genişleme türü ilave yatırımlarının toplam UDY girişlerinde görece yüksek bir paya sahip

³⁹ Dünya Bankası, 2022.

olduğunu, bu bakışla mevcut firmaların Türkiye’deki iş ortamını etkin ve verimli bularak işlerini geliştirme stratejisi güttüğünü söylemek mümkündür. Özellikle otomotiv, tarım ve gıda, kimya ve plastik, ilaç ve tıbbi cihaz, elektrikli ürünler, makine-ekipman ve elektronik ile BİT sektörlerinde yatırım yapmış mevcut yatırımcılar Türkiye’deki yatırımlarını en fazla artıran sektörler olmuştur.

- Türkiye’de, yine Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla üretim konularındaki uluslararası yatırımlar yoğunlaşmakta, Ar-Ge alanındaki UDY’ler düşük seviyede kalmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında orta-düşük ve orta-yüksek teknolojilerde yoğunlaşmaktadır.
- Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi için gerçekleştirilen yatırımcı anketlerine göre, imalat sektörlerinde faaliyet gösteren yatırımcıların önemli bir bölümü yurtdışındaki tedarikçilerini Türkiye’ye taşımak için çalışmalarda bulduklarını ifade etmiştir.⁴⁰

Özellikle Covid-19 salgını sonrasında gündemdeki ağırlığı artan değer zincirlerinde yeniden yapılanma senaryolarının Türkiye bakımından önemli olabileceği değerlendirilmektedir. Küresel değer zincirleri yönünden bir yanda kısalma ve bölgeselleşme yönünde önemli yeniden yapılanmalar olabileceği yönünde tahminler bulunmaktadır. Diğer yandaki görüşe göre ise, pek çok şoktan etkilenen değer zincirleri operasyonel tedbirlerle sorunları aşabilecek (örneğin uluslararası yatırımların ana ülkeye dönmesi veya üçüncü ülkelere taşınması) ve köklü değişimlere uğramayacaktır.⁴¹

ÖİK toplantılarında, değer zincirlerinde önemli değişiklikler olacağı yönündeki görüşler ağır basmıştır. Özellikle ekonomi-politik alandaki gelişmelerle birlikte, yakın ülkelerden tedarik ve dost ülkelere tedarik gibi yaklaşımların, değer zincirlerinin önümüzdeki dönemdeki yeniden yapılanmasında etkili olabileceği vurgulanmıştır.

2008 mali ve ekonomik krizinden itibaren gelişmeye başlayan ulusal ekonomi yanlı söylemin diğer pek çok ülkede yaygınlık kazanması ve artan ticaret engellerinin bugüne kadar taşınması ve Covid-19 salgını sonrasında bu söylemlerin güçlenmesi, Türkiye’nin izlediği yerli ve milli kalkınma ve sanayi hamlesiyle de paralellik göstermektedir. Söz konusu söylem ve buna eşlik eden politikalar, küresel değer zincirlerinin uluslararası ticaretteki önemini azaltmış

⁴⁰ Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023).

⁴¹ Dünya Bankası, 2022.

görünmekle birlikte henüz ağırlığını önemli ölçüde azaltmış değildir: henüz yapısal bir dönüşümün kanıtları ortaya çıkmamış, örneğin Çin'den firmaların orijin ülkesine dönmesi veya üçüncü bir ülkeye yönelmesi şeklinde kuvvetli bir eğilim yaşanmamıştır.⁴²

Bununla birlikte, en az pandemi kadar Rusya-Ukrayna savaşı ve diğer gerilimlerin sonucunda olası bir bloklaşmanın değer zincirleri üzerinde daha etkili sonuçlar doğurabileceği düşünülebilir. Enerji ve gıda gibi ürün fiyatlarında görülen artışlar ve arz şokları ile ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yaratabileceği riskler, savaş koşullarının getirdiği bloklaşma ve ticaret engelleri hâlihazırda üretim ve yaşam koşullarını etkilemektedir. Ancak, bu senaryonun da yakından takip edilerek Türkiye'nin süreçte üstleneceği rol ve alacağı pozisyonla birlikte etkisinin kanıta dayalı olarak değerlendirilmesi uygun bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Farklı değerlendirmelerle öne sürülen her iki alternatif koşulda da Türkiye'nin değer zincirlerinin gelişmesinden yarar sağlayacağı, değer zincirlerinin gelişmesinin iş ve yatırım ortamının karşılıklı gelişmesi bakımından önemli olduğu, stratejik bir yaklaşımla gelişen değer zincirlerinin Türkiye'nin üretim üssü olma, ihracat, istihdam, gelir, teknoloji ve beceri geliştirme gibi hedeflerine katkıda bulunacağı ve yerel tedarik zincirleriyle bölgesel gelişmeye de katkıda bulunabileceği düşünülebilir.

Türkiye'nin, jeopolitik konumuyla uyumlu olarak, Rusya-Ukrayna savaşında izlediği çözüm odaklı tarafsızlık politikası, enerji ve gıda fiyatlarındaki artışa rağmen kıtlık riskine varacak arz şoklarının Türkiye'de beklenmesini ve gerçekleşmesini önemli ölçüde önlemiş ve değer zincirlerinin faaliyetlerini sürdürmesi ve genişletebilmesi için görece uygun bir ortam oluşturmuştur. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde gelişmelerin izlenmesi ve gelişme yönüne göre stratejilerin uyarlanması önemini korumaktadır.

Olası herhangi bir senaryoda, küresel değer zincirlerindeki gelişmelerin Türkiye'nin bölgesinin üretim ve dağıtım üssü olma rolünü yeni yatırımlar, genişleme niteliğinde ilave yatırımlar ve değer zincirlerini tamamlayıcı şekilde yurt dışı tedarikçilerin Türkiye'ye yatırım yapması yoluyla destekleyebileceği öngörülmektedir.⁴³

⁴² Dünya Bankası, 2022.

⁴³ Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023).

3.6.4. İnsan Kaynaklarıyla İlgili Gelişmeler ve Durum

İş ve yatırım ortamının kalitesi konusunda temel belirleyicilerden biri de insan kaynaklarıdır. Türkiye, geçmiş dönemlerde insan kaynaklarına yönelik politikaların geliştirilmesine ve buna kaynak ayrılmasına önem vermiştir. Bu politikalar sonucunda özellikle ilk ve orta dereceli okullaşma oranlarında ilerleme kaydetmiş, ancak Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment -PISA) skorlarının da gösterdiği üzere eğitim kalitesi ve edinilen beceriler yönünden istenen gelişmeyi sağlayamamıştır.

Diğer yandan, uzunca bir süre Türkiye’de sanayiinin temel sorunları arasında nitelikli ara çalışan ihtiyacı vurgulanmış, bu konuda teknik ve meslek okulları, işbaşı eğitimleri ve okul sanayi işbirlikleri gibi politikalarla bu konudaki açık giderilmeye çalışılmıştır.

Türkiye ekonomisinin uzun vadedeki gelişmesinin yenilik ve teknoloji geliştirme kapasitesine bağlı olması, değer zincirlerinde kendi dinamiklerinin dışında en az iki alandaki dönüşüm ihtiyacı -dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm- ile birlikte küresel belirsizlikler ve yeniden yapılanma senaryoları bir arada düşünüldüğünde, dönüşüm sürecini yürütebilecek yenilikçi, teknik ve yönetsel becerilere sahip insan kaynakları geliştirilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, yapılan çeşitli araştırmalar, patentlerin üniversite araştırmalarına dayandırıldığı ölçüde daha fazla piyasa değerine sahip olabildiğini göstermektedir. Bu çerçevede, orta nitelikli ara eleman ihtiyacı kadar yüksek nitelikli akademik araştırma (üniversite) ve uygulamalı araştırma (özel kesim) insanı ihtiyacının giderilmesine odaklanmakta yarar bulunmaktadır.

Türkiye’de bu konuda görülen temel hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Türkiye, yüksek lisans ve doktora derecesi olanların nüfusa ve işgücüne oranı bakımından OECD ortalamasının gerisindedir.
- Kamu kesiminin yükseköğrenim harcamalarının GSYH’ye oranı görece yüksek olmakla birlikte, akademik verimlilik (örneğin akademisyen başına bilimsel yayın sayısı) oldukça düşüktür.
- Türkiye’de yerleşik bulunan araştırmacıların verimliliği düşük düzeydedir. Bununla birlikte, yurtdışından Türkiye’ye dönen araştırmacıların verimliliği de dönüş sonrasında yerleşik araştırmacıların düzeyine yakınsamakta ve düşmektedir.

Araştırmacıların yaşam döngüsünde ise doçentlik sonrasında profesörlük düzeyinde verimlilik önemli lde düşmektedir.

- Doktora yapılan bölümlerin ve tez alanı dağılımının ekonomik ve toplumsal dönüşümü yönetebilecek ve gelecekteki ihtiyaçlara cevap verecek şekilde gözden geçirilme ihtiyacı bulunmaktadır.
- Üniversitelerin akademik verimliliğini ve sosyoekonomik yaşama katkısını artırıcı tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle 2006 yılı sonrası kurulan üniversitelerde akademik verimlilik çok sınırlı düzeydedir.
- Yükseköğrenim sistemine yüksek kapasiteli ğrenci yetiştirecek ve seçecek mekanizmalar kadar üniversitede yüksek lisans ve doktora öğrenimine devam edecek gençlerin seçilmesine ve eğitilmesine, mezunların ise özel kesim de dâhil işe yerleştirilmelerine yönelik etkin mekanizmaların kurgulanması önem taşımaktadır.

Üniversitelerin akademik ve araştırma kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çeşitli programlar uygulanmaktadır. Bunlar arasında Araştırma niversiteleri ve Bölgesel Kalkınma Odaklı niversiteler Programları sayılabilir. Bunun yanında Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Stratejisi uygulanmakta olup özellikle niversite ğrencilerinin uluslararası hareketliliği AB destekli veya ulusal kaynaklarla yrtlen programlardan yararlanılarak artırılmaya çalışılmakta, uluslararası ğrenci sayısı da artma eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte, yükseköğrenim alanında yrtlen bu programların Türkiye'nin gelişme perspektifine uygun nitelikli insan kaynaklarını yetiştiren ve Türkiye'ye çeken veya uluslararası araştırma çevreleri ve bilgi odaklarıyla ilişkilerini güçlendiren kapsamlı bir politika olarak yeniden değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

3.6.5. 2023 Yılı Deprem Felaketleri

2023 yılı şubat ayında bir dizi deprem felaketi gerçekleşmiştir. Bu depremlerden başlıca ikisi merkez ss Kahramanmaraş olmak üzere 6 şubat 2023 tarihinde, diğer ikisinin merkez üssü ise Hatay olmak üzere 20 şubat 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Deprem felaketi 11 ilde etkili olurken, sismik hareketlilik bölgede uzun süre devam etmiştir.

Türkiye'nin resmi kayıtlarına göre bu deprem serileri geçmişten bugüne en fazla can kaybına neden olan depremler olmuştur. Deprem nedeniyle 52 binden fazla insan hayatını kaybetmiş, yarım milyondan fazla bina hasar görmüş, yüksek düzeyde maddi kayıpların

yanında depremin bölgedeki sosyoekonomik yaşam ve fiziksel koşullar üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2023 yılı Mart ayında yaptığı tahminlere göre, depremin Türkiye ekonomisi üzerindeki toplam yükü içerisinde:

- En önemli bileşenini yüzde 54,9 oranıyla konut hasarı oluşturmaktadır (1.073,9 milyar TL/56,9 milyar dolar).
- İkinci ağırlıklı hasar kalemi ise kamu altyapısı ve hizmet binalarındaki yıkımdır (242,5 milyar TL/12,9 milyar dolar).
- Konut hariç özel kesim hasarı ise (222,4 milyar TL/11,8 milyar dolar) bir diğer önemli hasar kalemidir. Bu kalem içerisinde imalat sanayii, enerji, haberleşme, turizm, sağlık ve eğitim sektörleri, küçük esnaf ile ibadethanelere ilişkin hasar yer almaktadır.

Bu kalemlerle birlikte, sigortacılık sektörü kayıpları ve esnafın gelir kayıpları ile makroekonomik etkiler dikkate alındığında, depremin yol açtığı felaketin Türkiye ekonomisi üzerindeki toplam yükünün yaklaşık 2 trilyon TL (103,6 milyar dolar) düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu büyüklüğün 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık yüzde 9'una ulaşabileceği öngörülmektedir.⁴⁴

Deprem felaketi, bina stoku ve fiziksel yapı üzerindeki etkilerinin yanında, depremden zarar gören illerdeki üretim yapısı ve değer zincirleri, nüfus ve göç hareketleri, işgücü ve insan kaynakları üzerinde etkili olmaktadır. Deprem felaketinin diğer bir olumsuz etkisi de kurumsal yapılar ve bunların faaliyetleri üzerinde görülmüştür. Diğer yandan gerek psikolojik etkisi gerekse sosyoekonomik koşullar üzerinde yarattığı etkiler, etkileşimli bir şekilde birey, hanehalkı ve firma kararlarını etkilemektedir.

Yapılan ilk değerlendirmelere göre depremin, bölgedeki planlı sanayi alanlarında (OSB ve Küçük Sanayi Sitesi (KSS)) önemli bir hasara yol açmadığı belirlenmektedir. Firmaların gördüğü hasarın konusu değerlendirildiğinde en büyük hasar bina hasarında gerçekleşmiş, bunu stok hasarları izlemiştir. Makine teçhizat ve altyapı hasarı tutarları diğerlerine göre düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Yıkım ve hasarın genel olarak orta ve küçük ölçekli işletmeleri

⁴⁴ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023.

daha fazla etkilediğini, büyük ölçekli firmalarda ise hasar ve yıkım görülmekle birlikte etkinin görece sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

Deprem felaketinin etkileri, illeri farklı düzeylerde etkilemiştir. Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illeri ile Gaziantep ilinin İslahiye ve Nurdağı ilçeleri, en fazla hasarı alan yöreler olmuştur.

Bölgede deprem felaketini takiben hızlı bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketinin boyutu bilinmemekle birlikte, üç tip hareketlilik yaşanmıştır:

- Bölge dışına göç hareketleri: Söz konusu hareketlilik temel olarak Ankara, Antalya, Mersin ve Konya gibi deprem bölgesi dışındaki illere yönelmiştir. Depremden en fazla etkilenen yöreler, en yüksek düzeyde nüfus kaybetmiştir.
- Deprem bölgesinde yer alan, ancak daha güvenli görülen şehir merkezlerine hareketlilik: Depremden en fazla etkilenen yörelerden Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi daha güvenli görülen yörelere hareketlilik yaşanmıştır.
- Kent çeperlerindeki müstakil konutlara, bağ evlerine veya akraba ve yakınların bulunduğu kırsal alana hareketlilik.

Deprem felaketinin neden olduğu kaygı, kayıplar, işyerlerinin barınma yerleri olarak kullanılması veya çalışanlara izin verilmesi gibi nedenlere ilave olarak yaşanan göç hareketliliği, depremi hemen izleyen kısa vadede tüm bölgede işgücü kayıplarına neden olmuştur. Bununla birlikte, deprem felaketinden az hasar gören şehirler daha hızlı bir toparlanma eğilimi göstermiş, yüksek düzeyde etkilenen yörelerde ise nüfus kayıpları daha kalıcı olmuştur. Bu yörelerdeki nüfus ve işgücü kayıpları gelir, eğitim veya beceri düzeyi görece daha yüksek sosyal gruplarda olmuştur. Bu gelişmenin bu yörelerdeki ekonomik yapı üzerinde olumsuz etkide bulunacağı öngörülebilir.

Deprem bölgesindeki büyük şehirlerin diğer bölgelere göre daha az hasar görmesi ve hızlı toparlanma eğilimine girmesi, bölge genelinde değer zincirlerindeki aksama ve kırılmaların geçici nitelikte olacağı yönünde yorumlanabilir. Bununla birlikte, Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illerindeki üretim yapıları özellikle küçük ölçekli işletmelerin gördüğü hasar, büyük işletmelerin ise karşılaştığı işgücüne erişim zorlukları nedeniyle önemini korumaktadır. Bu gelişmelerin çok hasar gören illerden diğer illere yatırımların ve nüfusun kaymasına neden olup olmayacağı veya bu kaymanın boyutları henüz netleşmemiştir.

İş ve yatırım ortamı bakımından önemli olabilecek diğer bir konu da bölgede orta vadede yeni depremlerin beklenmesidir. Depremın bölgede oluşturduğu yoğun hasar, kamu kesiminin ulusal ve uluslararası kuruluşlarla birlikte arama, kurtarma, olağanüstü hal ve insani yardım tedbirlerini hızla koymasına rağmen, ekonomik yapının, sanayi kuruluşlarının ve işletmelerin ve kentsel yerleşmelerin deprem ve afete karşı dayanıklılığı konusundaki duyarlılığı ülke genelinde artırmıştır.

Gerek Türkiye’de gerekse bölgede iş ve yatırım ortamının orta ve uzun vadede cazibesinin artırılabilmesi için deprem ve afetlere karşı hazırlık ve dayanıklılığı iyileştirici tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer yandan, özellikle deprem felaketinden yoğun hasar gören yörelerde ekonominin yeniden canlandırılması için yapısal tedbirler alınması gerektiği düşünülmektedir.

4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

4.1. Uzun Vadeli Hedefler

İş ve yatırım ortamının uzun vadeli perspektifi, ekonomi ve özel kesime yönelik diğer politikalarla birlikte uzun vadede Türkiye'nin Avrasya Bölgesinin temel ürün ve hizmet üreten odaklarından biri olmasına ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girme perspektifine katkı sağlamak olmalıdır.

Bu yönde, iş ve yatırım ortamının aşağıdaki katkıları sağlaması beklenmektedir:

- Uluslararası ve yerli firmalara ve girişimcilere iş kurma ve kapatma, iş büyütme ve yatırım yapma kararlarını etkinleştirmek üzere istikrarlı, öngörülebilir bir ekonomik ve düzenleyici ortam sunması, bahsi geçen iş süreçlerini kolaylaştırıcı ve maliyetleri azaltıcı hizmet çerçevesini geliştirmesi,
- Ülke ekonomisinin ve firmaların yeniden şekillenen küresel değer zincirleri içinde daha rekabetçi ve üst halkalarda konumlanmasına imkân sağlaması,
- Firmaların ve değer zincirlerinin yeşil dönüşüme ve dijital dönüşüme ayak uydurmasını kolaylaştırması, bu yöndeki yeni teknolojiler, iş modelleri ve organizasyonların geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına uygun bir ortam oluşturması,
- İş ve yatırım ortamının, anlayışı, kuralları, kurumları ve işleyişiyle, firmalara ve bireylere 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini dönemin gereklerine göre daha da ileri taşıyarak katkı vermeleri için destekleyici ve güçlendirici bir ortam oluşturması,
- İnsan kaynaklarının becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurken, insan refahı ile iş dünyasının beklentilerini gelecek perspektifiyle birlikte bir arada örtüştürebilmesi.

Diğer yandan, küresel veya bölgesel ölçekte üretim üssü olunması, uzun vadede yurtiçine UDY çekilmesi kadar, yurt dışına doğrudan yatırım akışının da stratejik bir şekilde yönlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu suretle, Türkiye'de belirli Ar-Ge, üretim, iş organizasyonu becerileri ve finansal kapasite yoğunlaştırılabileceği gibi, yerli ve uluslararası firmaların da diğer ülkelere Türkiye üzerinden açılması, bahsi geçen kapasiteleri iş stratejilerine göre bu ülkelere yaygınlaştırması, diğer ülkeleri de dâhil edecek şekilde istikrarlı ve etkin tedarik zincirleri kurması mümkün olabilecektir. Bu suretle, Türkiye bölgesel merkez olma

özelliğini diğer ülkeler nezdindeki üretim, yenilik, pazarlama ve organizasyon kapasitesiyle ileri taşıyabilecektir.

2053 yılında dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmek perspektifiyle, hedef önerileri aşağıdaki gibidir:

- Küresel UDY girişlerine göre en çok UDY girişi kaydeden ilk 10 ülke arasına girmek,
- Türkiye’den yurtdışına gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar bakımından küresel UDY piyasasından yüzde 1 pay almak,
- Uluslararası iş yapma, rekabet ve inovasyon endekslerinde kalıcı şekilde ilk 10’da yer almak,
- İhraç edilen mamul ürünlerde yüksek teknolojlü ürünlerin payını yüzde 15’e çıkarmak,
- Yeşil Mutabakatla tam uyum sağlamak,
- Dijitalleşme endekslerinde ilk 10 sırada yer almak.

4.2. On İkinci Kalkınma Planı (2028 Yılı) Amaç ve Hedefleri

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda On İkinci Kalkınma Planı döneminde temel amaç, Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşının kısa ve orta vadeli olumsuz etkileri ile 2023 yılı Şubat ayında yaşanan deprem felaketlerinin olumsuz etkilerinin, özellikle makroekonomik belirsizlik konusunda giderilmesinin yanında, bugüne kadar iş ve yatırımla ilgili iş ve işlemlerin kolaylaştırılması ve maliyetlerin azaltılması temelindeki kayda değer gelişmelerin uzun dönemdeki yapısal değişimin zeminini oluşturacak stratejik, kurumsal ve hukuki çerçevenin oluşturulması suretiyle bir üst merhaleye taşınması olmalıdır.

2028 yılına kadar Türkiye’nin G20 ülkeleri arasındaki yerini perçinlemesi, uzun vadeli hedefleri göz önünde tutulduğunda ekonomik ve siyasi etkisini daha da yükseltmesi beklenmektedir. Bu sürece katkıda bulunmak üzere, iş ve yatırım ortamındaki ilerlemenin takip eden alt başlıklar altındaki amaç ve hedefler yönünde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

4.2.1. Temel Hedefler

- Alınan doğrudan yatırımlar bakımından küresel UDY piyasasından yüzde 1,5 pay almak,

- Yurtdışına gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar bakımından küresel UDY piyasasından yüzde 0,75 pay almak,
- Uluslararası iş yapma ve rekabet endekslerinde ilk 25 sırada yer almak,
- İhraç edilen ürünlerde yüksek teknolojili ürünlerin payını yüzde 8'e çıkarmak,
- Bu hedefler doğrultusunda Türkiye'nin üretim, ihtisaslaşmış hizmetler ve finans, lojistik gibi alanlarda uluslararası ve bölgesel nitelikte merkez olma kapasitesini geliştirmek, tanıtımını yapmak ve bu merkez işlevlerinin yerine getirilmesine uygun ortam oluşturmak.

Düzenleyici öngörülebilirlik konusunda, girişim serbestisini, iş ve çalışma başarısını artıracak şekilde, düzenleme ve uygulama alanlarında iş dünyası ve uluslararası yatırımcılar nezdinde güven ve istikrar algısını güçlendirmek:

- Düzenleyici çerçevede öngörülebilirliği güçlendirmek üzere özel kesimi ve piyasaları ilgilendiren düzenlemelerin istişare süreçlerini, bilimsel ve kanıta dayalı temellerini güçlendirmek, düzenleyici süreçler ile uygulama süreçlerinin şeffaflığını artırmak, iş dünyası ve kamuoyunda bilinirliğini süreç boyunca sağlamak,
- Düzenleyici kurumlar tarafından yayımlanan yıllık iş planlarında yer alan maddelere ve maddelere ilişkin belirlenen tamamlanma tarihlerine uygun hareket etmek,
- Rekabet politikasını, şirket kurulması ve büyümesini, ekonomide yenilik kapasitesi, teknoloji ve rekabet gücünün gelişmesini yönlendirici ve teşvik edici şekilde geliştirmek, teşvik, destekleme ve vergi politikalarıyla birlikte uyum içinde uygulamaya koymak:

Değer zincirlerinin gelişmesinde;

- Katma değeri yüksek değer ve tedarik zincirlerine entegrasyonunu artırmak,
- Kısa tedarik zinciri yaklaşımıyla sanayi kümelenmelerinin daha kapsamlı bir bölüme ev sahipliği yaparak yurt içinde üretilen katma değer payını yükseltmek.

Yeşil dönüşümün temel unsurlarında taslak mevzuat, piyasa ve izleme sistemi geliştirme stratejisi, kurumsal gelişme stratejisi gibi ön hazırlıkları tamamlamak, temel mevzuatı ve kurumsal yapıları başta aşağıdaki konular olmak göz önünde bulundurarak geliştirmek ve güncellemek:

- Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizması,
- AB Emisyon Ticaret Sistemi,

- Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi,
- Döngüsel ekonomi stratejileri ve düzenlemeleri,
- Tedarik Zinciri Kanunu (Almanya).

Dijital dönüşüm konusundaki gayretleri, değer zincirlerinin, firmaların ve bireylerin dönüşüm sürecindeki ihtiyaçlarını karşılayacak ve yeni rekabet gündemiyle uyumlu olacak şekilde üst seviyeye taşımak, Türkiye'deki ekosistemin gelişimini desteklemek;

- Dijital dönüşüm endeks ve göstergelerinde istikrarlı bir yükseliş sağlanması,
- Bulut teknolojilerin azami ölçüde kullanılabilmesi yönünde temel altyapı ve hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,
- Yapay zekâ ve siber güvenlik gibi dijitalleşmenin hızla dönüştürdüğü alanlarla ilgili mevzuat altyapılarının geliştirilmesi.

İnsan kaynakları ve altyapının ekonominin ve firmaların gelişme ve dönüşüm konusundaki ihtiyaçlarına göre gelişmesini kolaylaştırmak:

- Dijital ve yeşil dönüşümün, stratejik değer zincirleri ve teknolojilerin ihtiyaç duyduğu istihdam gücünün geliştirilmesi,
- Kapsayıcı gelişme hedeflerine uygun olarak cinsiyet eşitliği, çocuk hakları, kadın, genç ve özel ekonomik politikaya ihtiyaç duyan grupların ekonomik ve sosyal hayata entegrasyonunu kolaylaştırıcı ve destekleyici uygun iş yapma ve çalışma ortamı oluşturmak,
- İnsana yakışır iş anlayışını ekonominin geneline yaygınlaştırmak,
- Ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma hedefleriyle ve afet risklerinin azaltılması stratejileriyle uyumlu şekilde yatırım yeri planlaması ve tahsisi gerçekleştirmek, bu yönde planlı sanayi arsası stokunu 2028 yılında 5,485 km²'ye (ülke yüzölçümünün yüzde 0,7'si), 2050 yılında 11,750 km²'ye (ülke yüzölçümünün yüzde 1,5'i) ulaştırmak⁴⁵,

⁴⁵ Son yıllardaki kayda değer gelişmeye rağmen, Türkiye'de yüzde 0,36 olan planlı ve diğer sanayi alanları dâhil toplam sanayi alanı stokunun ülke yüzölçümüne oranı, özellikle AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında düşük düzeylerde kalmaktadır. Bu oran Almanya'da yüzde 4,4, İtalya'da yüzde 2,2, Fransa'da ise yüzde 1,4 düzeyindedir. Uzun vadede diğer ülkelerdeki planlı alanların da genişleme eğiliminde olabileceği düşünüldüğünde, Türkiye'de özellikle planlı sanayi alanı stokunun geliştirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Diğer yandan planlı sanayi alanlarının önemi, deprem ve diğer afete dayanıklılık öncelikleri bakımından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte, planlı sanayi alanlarının hem yüzölçümü bakımından hem de nitelik bakımından geliştirilmesi için sanayinin ülke genelinde mekânsal dağılımını da içerecek şekilde araştırma ve fizibiliteye dayalı kanıt temelinin geliştirilmesinin ve uzun vadeli bir planlamayla hayata geçirilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

- Demiryolu ağını ve denizyolu taşımacılığını rekabetçi ve dijital - yeşil lojistik planlamasıyla birlikte geliştirmek.

Yönetişim ve risk yönetimi mekanizmalarını, gerek kısa vadeli ve küresel ölçekte etkili konjonktürel risklerin yönetilmesi, gerekse uzun vadeli gelişme stratejilerini daha etkili ve kapsamlı şekilde yönetmek üzere geliştirmek.

4.3. Uygulama Stratejileri ve Tedbirler

4.3.1. İş ve Yatırımla İlgili İşlemlerin Sadeleştirilmesi

İş ve yatırımla ilgili işlemler, mevzuat ve uygulama ile vergi ve teşvik sistemlerinin sadeleştirilmesi ve etkinleştirilmesini, yatırım yerine erişimin kolaylaştırılmasını, kamu kesimi uygulamaları ile kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesini kapsamaktadır.

Bu kapsamdaki tedbirler, ağrılıkla kısa vadede iş kurmak ve büyötmek isteyen girişimciler ile ulusal veya uluslararası yatırımcının yerine getirmek durumunda olduğu işlemlerin, ekonomik ve sosyal yararı azaltmadan, basitleştirilmesini, kısaltılmasını, sadeleştirilmesini ve etkinleştirilmesini kapsamaktadır. Bu suretle, girişimci ve yatırımcının karşılamak durumunda olduğu finansal ve zaman maliyetlerini azaltarak ekonomik aktivitenin canlandırılması amaçlanmaktadır.

Bununla birlikte, düzenleyici belirliliğin sağlanması gibi uzun vadeli bir öngörünün de temellerini oluşturan mevzuat, teşvik, destekleme ve vergi sistemi ve yatırım yeri ile ilgili düzenlemeler, özellikle öngörülebilirlik ve belirliliğin sağlanması, yönetim ve risk yönetiminin etkinleştirilmesi ve iş ve yatırım ortamında dönüşüm sağlanmasına yönelik tedbirlerle uyum içinde yönetilmelidir.

Mevzuat ve uygulamanın sadeleştirilmesiyle ilgili tedbirler, güncelliğini kaybetmiş veya mükerrer işlemlerin kaldırılması, birden fazla kurum tarafından yürütölen işlemlerin birleştirilmesi veya hizmetlerin çevrimiçi imkânlardan yararlanılarak sadeleştirilmesi yönündeki önerileri içermektedir.

Tablo 5: Mevzuat ve Uygulamanın Sadeleştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Yatırımlara yönelik işlemlerin sadeleştirilmesi	<p>Mevzuatın sadeleştirilmesi, yatırımlara ilişkin işlemlerin (hukuki süreçler de dâhil olmak üzere) sektör bazında gözden geçirilerek yararı veya uygulama imkânı kalmayan işlemlerin kaldırılması, mükerrer işlemlerin kaldırılması ve işlemlerin mümkün olan en az sayıda kurum (mümkün olduğunca tek pencereden) tarafından gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.</p> <p>Mevzuatın sadeleştirilmesi, yatırımlara ilişkin işlemlerin (hukukî süreçler de dâhil olmak üzere) sektör bazında gözden geçirilerek yararı veya uygulama imkânı kalmayan işlemlerin kaldırılması, mükerrer işlemlerin kaldırılması ve işlemlerin mümkün olan en az sayıda kurum (mümkün olduğunca tek pencereden) tarafından gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.</p> <p>Muhatabı kurum tarafından sadeleştirilmiş olan mevzuatın İngilizce dilinde de yayımlanması oldukça yararlı olacaktır. Çünkü farklı kişi ve kurumlarca ihtiyaca binaen yapılan çevirilerde standart olmayacaktır.</p>
“Finansal Piyasalar Ortak Sicil Veri Tabanı” oluşturulması hususunda proje önerisi	Düzenleyici ve denetleyici kurumlar (TCMB, SPK, BDDK, SEDDK) arasında ortak dijital istihbarat altyapısı kurulması, istihbarat işlem süresinin kısaltılması, işlem tekrarının önüne geçilip sürecin hızlandırılmasına yönelik bir sistem kurgusu önerilmektedir.
İzin ve ruhsat alınması ile belge güncelleme işlemlerinin çevrim içi platforma taşınması	İzin ve ruhsat işlemlerinin bazılarının, örneğin sözleşmelerin ve şartnamelerin, halen çıktı şeklinde alınması söz konusudur. Bu gerekliliğin tamamen ortadan kaldırılması, e-imza sisteminin sözleşmeler ve şartnameler için de kuruluşlara entegre edilmesi önerilmektedir. Benzer şekilde belge

	güncellemelerinde, örneğin yerli ve özellikle uluslararası yatırımcıların imza sirkülerine ilişkin işlemler ve güncellemelerin, elektronik ortamda ve asgari işlem yüküyle gerçekleştirilebilmesi önerilmektedir. Çevrimiçi uygulama ara yüzlerinin güncel teknolojilerle hazırlanmış kullanıcı dostu, sade ve anlaşılır olması işlemlerde önemli kolaylıklar sağlayacaktır.
Çalışma izni alan diğer ülke vatandaşı yakınlarının ikamet izni süreçlerinin kolaylaştırılması	Çalışma izni alarak ülkeye giriş yapan diğer ülke vatandaşlarının ailelerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin ikamet izni süreçlerinin, muhatabın çalışma izni süreçleriyle birlikte yürütülmesi ve işlemlerin çevrimiçi imkânlar da dâhil olmak üzere basitleştirilmesi önerilmektedir.
Sektörel bazda komisyonlar oluşturularak izin ve ruhsat süreçlerinde sadeleştirmeye gidilmesi	Sektörel komisyonlarda sektörde yer alan özel sektör aktörlerinin bulunması ve istenen ruhsat ve iznin gerekliliği konusunun ilgili kamu kuruluşu ile görüşülerek sadeleştirmeye gidilmesi için mutabakata varılması gereklidir.
Uluslararası yatırımlarla ilgili uluslararası sermaye ve para hareketlerinin hareket serbestisi ilkesi çerçevesinde uygulanması	Uluslararası yatırımcıların; net kâr, temettü bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin finans kurumları aracılığıyla yurtiçinde ve yurt dışına transferinde suç unsuru taşımaması kaydıyla hareket serbestisi sağlanabilmesi için mevzuatın ve uygulamaların uygun hale getirilmesi uygun olacaktır.
Uluslararası işgücünün iş ve işlemlerinin İngilizce dil alternatifini sunularak kolaylaştırılması	Diğer ülke vatandaşlarının çalışma ve ikamet izni başvuru işlemlerinde ve bireylere yönelik çevrimiçi e-Devlet hizmetlerinde İngilizce dil alternatifinin sunulması önerilmektedir.

Vergi, teşvik ve destekleme sistemiyle ilgili öneriler; müdahalelerin etkisinin değerlendirilmesi, girişimcilerin ve firmaların ihtiyacına uygun teşvik ve destek mekanizması

geliştirilerek birbiriyle uyumlu ve etkili bir şekilde uygulanması, sistemde gerçekleştirilecek düzenlemelerin uluslararası düzeyde yapılan düzenlemelerle ve yükümlülüklerimizle uyum içinde gerçekleştirilmesi yönündedir.

Tablo 6: Vergi, Teşvik ve Destekleme Sisteminin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Teşvik ve destek programlarının etkinliğinin ölçülmesi, sistemin yalın hale getirilmesi	<p>Farklı kurumlar nezdinde uygulanan teşvik ve destek programları ve mevzuatları sadeleştirilmeli, destek, süre, oran ve tutarları güncellenmelidir.</p> <p>Tüm devlet desteklerinin tek çatı altında sunulduğu yatirimadestek.gov.tr sitesinin güncelliği etkin bir şekilde sağlanmalı ve tümüyle İngilizce dilinde de sunulmalıdır. Güncellik konusunda destek, teşvik ve hibe veren tüm kurum ve kuruluşlar anlık veri (web servisleri aracılığıyla) akışı sağlamalıdır.</p>
Yatırım teşvik ve destekleme sisteminin esnek, etkisi ölçülebilir, nakit bazlı teşvikler de dâhil olmak üzere farklı mekanizmaları içerecek şekilde dönüştürülmesi	<p>Yatırım teşvik sisteminde girişimci ve yatırımcıya sunulan sabit teşvik paketleri yerine girişimcinin ve yatırımcının yaşam döngüsünün farklı aşamalarında ihtiyaç duyduğu farklı destekten yararlanabileceği esnek ve çeşitlendirilmiş bir teşvik ve destek sisteminin hayata geçirilmesi önerilmektedir.</p> <p>SGK primi işveren hissesi desteği ve vergi indirimi arasında bir seçim yapılması imkânı sağlanmış olmakla birlikte, diğer destek mekanizmaları çeşitlendirilmeli ve ihtiyaca göre tercih imkânı sağlanmalıdır.</p>
Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanunun Uygulamaya Geçmesi	<p>Türkiye'deki devlet desteklerinin AB kuralları ile uyumlu hale getirilmesi amacı ile 2010 yılında yürürlüğe giren 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, ikincil düzenlemelerin yürürlüğe girmemesi sebebi ile uygulamaya geçememiştir. Devlet desteklerinin etkin kullanımı amacıyla izlenmesini ve denetlenmesini sağlamak için devlet desteklerine ilişkin mevzuatın AB</p>

	mevzuatı ile uyumlu bir biçimde yürürlüğe girmesini ve uygulanması sağlanmalıdır.
OECD'nin öncülüğünü yaptığı Yurtiçi Vergi Bazı Aşınması ve Kar Kaydırma (Base Erosion and Profit Shifting - BEPS) kapsamındaki gelişmeler gözetilerek ülke içi gelişme politika çerçevesinin ve vergi, teşvik ve destekleme sisteminin adaptasyonu	BEPS kapsamında çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki faaliyetleri ve vergilendirilmesiyle ilgili kapsamlı ve köklü değişiklikler yapılması öngörülmektedir. Örneğin, gelecekte küresel cirosu 750 milyon euroyu aşan çok uluslu şirketlerin vergilendirmesinde temel oluşturması öngörülen asgari yüzde 15 oranındaki Küresel Asgari Kurumlar Vergisi'nin Türkiye'ye UDY çekilmesi, yatırımların sürdürülebilirliği ve çok uluslu şirketlerden elde edilebilecek vergi gelirleri üzerindeki muhtemel etkilerinin tespit edilerek olumlu etkileri tamamlayıcı ve güçlendirici, olumsuz etkileri telafi edici tedbirler diğer ülkelerdeki uygulamalar takip edilerek alınmalıdır.
Dijital hizmet vergisi mevzuatının gözden geçirilmesi	Ülkelerin münferit olarak yeni dijital hizmet vergisi uygulama konusunda aldıkları kararlarının, BEPS 2.0 kapsamında geliştirilen Sütun 1 ve Sütun 2'nin uygulamaya geçmesiyle beraber kaldırılması beklenmektedir. Türkiye de dijital hizmet vergisi ve benzer dijital ekonomi unsurlarını vergilendirme konusunda geçmiş dönemde önemli adımlar atmıştır. Bunun yanında etkin bir vergi ekosisteminin oluşturulması için stratejik hareket edilmeli, çağın gerekliliklerine uygun, kapsayıcı, adil, etkin bir vergi sistemi inşa edilmelidir. Özellikle BEPS Sütun 1 ve Sütun 2 kapsamında küresel düzeyde yapılacak vergi düzenlemelerine uyum sağlanması için, yol haritası doğru çizilmelidir.
İnteraktif Vergi Dairesi uygulamasının, vergi mevzuatıyla birlikte geliştirilmesi ve güncellenmesi	Bazı uygulamalarda yaşanan işlem fazlalığının azaltılmasına yönelik olarak mevzuat sadeleştirilmesi, İnteraktif Vergi Dairesi geliştirilmesiyle birlikte

	kurgulanabilir. Örneğin, limitet şirketlerde damga vergisi bildirimini hususunda birden fazla kurumda gerçekleştirilen işlemler azaltılarak sadeleştirilirken, damga vergisi defteri bildiriminin interaktif vergi dairesi üzerinden yapılmasına yönelik düzenleme yapılması yararlı olacaktır.
Mali müşavirlerin ve hukuk müşavirlerinin, düzenlenen mevzuatlara öneri ve yorum yapabileceği çevrimiçi bir haberleşme/iletişim ağı oluşturulması	Vergi, teşvik ve diğer düzenlemeleri içeren mevzuat/tebliğ vs. hazırlık aşamasında uygulama alanının iyileştirici bir çalışma olabilmesi adına mali müşavirlerin ve hukuk müşavirlerinin görüşlerinin alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Girişimciler ve yatırımcılar açısından kritik önemi haiz uygun yatırım yeri geliştirme, yatırımcıyla buluşturma ve tahsis etme konularıyla ilgili öneriler, iş kurma ve yatırım süreçlerini hızlandırma amacını güderken, yer tahsisi yapılan yatırımların ekonomiye katkısını azamileştirmeyi hedeflemektedir.

Tablo 7: Yatırım Yerine Erişimin Kolaylaştırılmasıyla İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Planlı sanayi arsası stokunun geliştirilmesi	<p>Girişimci ve yatırımcıların ihtiyacına cevap verecek şekilde, Hazine mülkiyetindeki araziler de dâhil olmak üzere, planlı sanayi arsası stokunun geliştirilmesi önerilmektedir.</p> <p>Arazilerin amacına uygun kullanılması ve arazi tahsis edilecek yatırımların etkili bir şekilde seçilebilmesini teminen, arazi tahsislerinde yatırımın ulusal ve yerel düzeydeki sanayi kümelerine katkısı ve girdi-çıkıtı ilişkisi, teknoloji geliştirme veya yaygınlaştırma kapasitesi, yeşil veya dijital dönüşüme katkısı gibi önceliklere yönelik kriterler kullanılmalıdır.</p> <p>Yeni yatırım alanlarının ön tespiti çalışmalarında ilgili kurum ve kuruluşların (alan ilişkin izin ve ruhsat</p>

	<p>işlemleri için onay mercileri) birlikte hareket edecekleri bir yol haritası belirlenmelidir. Yol haritası rehberliğinde yatırım alanlarının ön çalışmaları (alana ilişkin sahiplik, imar durumu, altyapı durumu, gerekli izinler ve nereden ne kadar zamanda izin alınabileceğine dair çalışmaları) tamamlanmış olmalıdır.</p>
Yatırım yeri tahsislerinin kolaylaştırılması	<p>Kamu taşınmazlarının yatırımlara tahsis süreçlerinde çok sayıda kurumun mevzuatını konsolide ederek sadeleştirmek, bürokratik süreçleri hızlandırmak ve kurumlar arası koordinasyonu artırmak amacıyla kamu taşınmazlarının sanayi yatırımlarına tahsis süreçlerine ilişkin bir çerçeve kanun düzenlenmelidir.</p>
Yatırımcıların uygun yatırım yeri seçiminde ve tahsisinde coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılması	<p>Yatırımcıların uygun yatırım yeri seçiminde ve yatırım yeri tahsislerinde, coğrafi bilgi sisteminden istifade edilerek potansiyel yatırım yerlerinin belirlenmesi, yatırımcının bu bilgilerle yönlendirilmesi ve tahsis süreçlerinin etkili, hızlı ve arazi kullanım kararlarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır. Yatırım süreçlerini hızlandırma ve yatırımcıya destek olma işlevi gören Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Kalkınma Ajansları ve diğer ilgili kurumların söz konusu sisteme erişimi sağlanmalıdır.</p> <p>Ayrıca, Mekânsal Yönetim ve Dijitalleşme Projesi Sistemi (MEYDİP) uygulamasının sürekli güncel tutulması önerilmektedir.</p>

Yatırım süreçlerinde işlemlerin sadeleştirilmesi ve kolaylaştırılması kapsamında, tek yerden başvuru ve takip mekanizmalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle büyük ölçekli ve kritik konularda gerçekleştirilecek ulusal veya uluslararası yatırımların gerçekleştirilmesine öncelik verilerek bu yöndeki uygulamaların güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Tablo 8: Tek Elden Başvuruyla İşlemlerin Kısaltılmasına İlişkin Tedbirler

Tedbir	Açıklama
UDY'ler ile büyük ölçekli yatırımlarda Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin işlevlerinin “tek durak ofis” şeklinde hizmet verebilecek şekilde güçlendirilmesi	<p>Uluslararası yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlar için farklı kurumlar nezdinde yürütülmesi gereken idari işlemlerin ve sonuca bağlanması gereken idarî anlaşmazlıkların Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi gözetiminde ilgili kurumların görev ve yetki alanları itibarıyla onaylarının alınarak koordineli bir şekilde öngörülebilir belirli sürelerde sonuçlandırılması önerilmektedir.</p> <p>Buna ek olarak, yatırımcıların kendi bürokratik süreçlerini takip edeceği, bilgi alabileceği, mesajlaşabileceği bir CRM platformu oluşturulmalıdır.</p>
Yatırım Bilgi Sisteminin oluşturulması	<p>Yatırımlara ilişkin izin, onay ve ruhsat gibi süreçlerin izlenmesine yönelik ilgili idareler tarafından düzenli bilgi girişinin yapılacağı, koordinasyondan sorumlu kurum ve yönetim mekanizması tarafından çıktıları düzenli olarak izlenecek bir merkezi Yatırım Bilgi Sistemi oluşturulmalıdır.</p>
Yatırımcıya etkili rehberlik ve yönlendirme hizmeti verilmesi	<p>Mevzuatın sadeleştirilmesi, iş kurulması ve yatırım süreçleriyle ilgili işlemlerin azaltılarak hizmetlerin yatırımcıyı muhatap az sayıda kurum tarafından takip edilmesi gibi iyileştirmelerin sağladığı imkânla girişimcilere ve yatırımcılara etkili ve doğru bilgilendirme ve yönlendirme yapılmalıdır. Bunun için sorumlu kurum veya kuruluş belirlenmeli ve tüm paydaşlarla yetki ve sorumluluklar paylaşılmalıdır.</p>
Enerji ve madencilikle ilgili yatırım sürecinin kurulacak tek durak ofisler aracılığı ile kısaltılması	<p>Başta yenilenebilir enerji olmak üzere, enerji yatırımları ile özellikle stratejik ve kritik hammadde niteliğini haiz maden ürünlerinin elde edilmesine ilişkin yatırım süreçlerinin kısaltılması, süreçte bürokrasinin azaltılarak yatırım yapma kolaylığının artırılmasına yönelik ilgili kamu kuruluşlarının büroalarını barındıran</p>

	tek durak ofislerin kurulması ve yatırım sürecinin başından sonuna takibinin bu ofislerde yapılması konusu değerlendirilmelidir. Yatırım sürecinde, birçok kamu kuruluşundan izin ve ruhsat alınması gibi idari işlemlerin kısaltılmasının yanında yatırımcıya etkili bir rehberlik hizmeti sağlanmalıdır.
Sosyal Güvenlik Kurumu “İşveren Temsilcisi” uygulamasının genişletilmesi	Pilot illerde Sosyal Güvenlik Kurumu aracılığıyla büyük işverenlerin, iş ve işlemlerini takip edip sonuçlandırmak üzere uygulamaya konulan “İşveren Temsilcisi” mekanizması, istihdamı yüksek firmaları kapsamaktadır. Söz konusu uygulama, diğer illerde de yaygınlaştırılmalı, diğer ölçekteki firmaları da içerecek mekanizmalar geliştirilmelidir (örneğin OSB veya KSS temsilcilikleri gibi).

4.3.2. Düzenleyici Öngörülebilirliğin Sağlanması

Düzenleyici idari öngörülebilirlik, girişimciler ve yatırımcılar için uzun vadeli iş ve yatırım kararlarının alınmasında ve uzun süreli yatırım süreçlerinin yürütülmesinde en önemli karar değişkenleri arasındadır. Makroekonomik istikrarın yanında, politika geliştirme ve düzenleme mekanizmalarının şeffaflığı, bilimsel ve etik temellere uyumu, orta ve uzun vadeli politikaların açık ve uyumlu olması, hukukun üstünlüğü ve hukuki karar ve süreçlerin düzenlemelere uygunluğu, uygulamaların politika çerçevesi ve düzenlemelerle tutarlılığı, iyi bir iş ve yatırım ortamının zeminini oluşturan istikrar ve öngörülebilirliğin sağlanmasında kritik önem taşımaktadır.

Tablo 9: Düzenleyici Öngörülebilirliğin Sağlanmasıyla İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Düzenlemelerin, ekonomi, iş ve yatırım ortamı ile özel kesim üzerindeki etki değerlendirmesi yapılarak ve özel kesimle istişare edilerek tasarlanması ve yürürlüğe konulması	<p>Düzenleyici etki değerlendirme analizi, hukuki ve temel idari düzenlemelerin tasarlanması sürecinde uygulanmalı, düzenlemelerin ekonomi ve farklı kesimler üzerindeki etkisi öngörülerek uygulamaya konmalıdır.</p> <p>Söz konusu değerlendirmelere ilave olarak, yaygın etki gösterme potansiyeli bulunan düzenlemelerin tasarlanma süreçlerinde özel kesim kuruluşları ve STK'larla etkili bir istişare süreci yürütülmesinde yarar görülmektedir.</p> <p>Kamuoyunun mevzuat taslakları hakkında bilgilendirileceği, görüşlerin alınabileceği ve görüşlerin ne şekilde değerlendirildiğinin kamuoyuna açıklanabileceği bir internet portalı oluşturulması yararlı olacaktır.</p> <p>Düzenlemelerde değişiklik yapılması, ekonomik konjonktürü etkili yönetmek bakımından belirli dönemlerde uygun bulunmakla birlikte, kısa erimli, parçacıl veya kanıt temeli (gerekçesi) şeffaf bir şekilde oluşturulmamış düzenleme ve ani politika değişiklikleri, girişimcilerin ve yatırımcıların istikrar ve öngörülebilirlik algısı üzerinde olumsuz etki yaratmakta, iş ve yatırım maliyet ve getiri beklentileri üzerinde ani değişimlere neden olabilmektedir. Bu çerçevede, değişikliklerin etki analizi ve özel kesimle istişare tamamlandıktan sonra gerektiğinde öngörülebilir geçiş süresi ve düzenlemeleriyle yürürlüğe konulması önem taşımaktadır.</p> <p>Yürütme işleviyle sorumlu kurumlar bakımından Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliğin amaçlarına uygun yöntem ve kapsamla</p>

	uygulanması sağlanmalı, yasama ve yasamanın denetimi sürecinde de istişare mekanizmalarının kapsamlı bir şekilde işletilmesi hususu TBMM'nin takdirlerine sunulmalıdır. Düzenleyici Etki Analizi Rehberi'ndeki usul ve esasların izlenmesi sağlanmalıdır.
Kamu kurumlarının iş planları ile strateji belgelerinin takibi ve gerçekleşmesinin sağlanması	Kamu kurumları tarafından yayımlanan yıllık iş planlarında yer alan maddelere ve maddelere ilişkin belirlenen tamamlanma tarihlerine uygun hareket edilmesi önerilmektedir.
Düzenleyici kum havuzları (<i>regulatory sandboxes</i>) oluşturulması	Yüksek teknoloji ürünleri ile inovatif ürün ve hizmetlerin gelişmesine uygun bir ortam sağlamak, mevzuat sınırları nedeniyle uygulama imkânı bulamayan yenilikçi çözümlerin piyasa ve gerçek yaşam koşullarında uygulanmasını izleyerek kanıta dayalı düzenleme yapma imkânlarını oluşturmak amaçlarıyla düzenleyici kum havuzu mekanizmasının hayata geçirilmesi düşünülmelidir. Söz konusu kum havuzları, düzenleyici otorite ve kurum nezdinde yürütülmelidir.
Torba kanun düzenlemelerine istisnai olarak başvurulması	Belirli konulardaki düzenleme bütünlüğünün korunabilmesi, değişikliklerin kamuoyu tarafından takip edilebilmesi ve hukuki kaynaklara erişimin kolaylaştırılabilmesi için torba kanun düzenlemelerine istisnai olarak başvurulmalıdır.

4.3.3. Nitelikli İnsan Kaynağına Erişimin İyileştirilmesi

Nitelikli insan kaynağı, iş ve yatırım ortamı için en kritik faktörler arasındayken, özellikle hızlı dönüşüm dönemlerinde, teknolojinin, iş süreç ve modellerinin hızlı geliştiği durumlarda önemi daha da artmaktadır.

Nitelikli insan kaynağının geliştirilmesine yönelik olarak aşağıda özetlenen politikalar temel olarak (i) ekonomideki dijital ve yeşil dönüşümü yönetip hayata geçirebilecek, stratejik

değer zincirlerinde ve teknolojilerde Türkiye'nin sıçramasını mümkün kılacak nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine, (ii) daha kapsayıcı büyüme politikalarıyla uyumlu bir şekilde kadınların işgücüne katılımını artırmaya ve iş yaşamındaki konumunu güçlendirmeye, (iii) işgücü piyasasının dijitalleşen yeni çalışma hayatıyla uyumlu hale getirilmesi, (iv) Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu becerileri tamamlayarak büyümesi ve ekonomik gücünü artırmasına paralel olarak nitelikli işgücü için de çekim merkezi olmasına yönelik tedbirleri içermektedir.

Nitelikli insan kaynaklarına erişimin iyileştirilmesine ilişkin tedbir önerileri başta eğitim ve yükseköğrenim politikaları olmak üzere sosyal güvenlik ve göç politikaları ile kadın ve gençlere yönelik politikalar kapsamında değerlendirilmek üzere sunulmaktadır. İş ve yatırım ortamının geliştirilmesinde kritik görülen bu tedbirlerin, özellikle eğitim ve yükseköğrenim alanlarında Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu dönüşüm ve sıçramaya katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Tablo 10: Nitelikli İnsan Kaynağına Erişimin İyileştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Özel sektörde, kritik değer zincirleri ve teknolojiler başta olmak üzere, araştırmacı ve nitelikli insan gücü geliştirilmesi	<p>Ekonominin geneli ile stratejik değer zincirleri, teknolojiler ve alanlardaki gelişme için elzem görülmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Özel kesimde ihtiyaç duyulan doktora ve yüksek lisans derecesine sahip nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi, - Özellikle stratejik değer zincirleri ve teknolojiler ile dijital ve yeşil dönüşüm bakımından kritik alanlarda uzmanlaşmış işgücünün yetiştirilmesi, işgücü geliştirme gayretlerinin Ar-Ge ve teknolojik altyapı geliştirme, girişimcilik ve yenilikçilik uygulamalarıyla uyumlu şekilde yürütülmesi, - Yukarıda anılan işgücünün sürdürülebilir olacak şekilde istihdamının teşvik edilmesi,

	<ul style="list-style-type: none"> - Gerek bugün ihtiyaç duyulan gerekse gelecekte ihtiyaç duyulacak beceri ve yetkinliklerin belirlenmesi, lisans ve lisansüstü programların buna göre şekillendirilmesi, - Üniversite ve mesleki eğitim kurumları öğrencilerinin bölüm, branş ve yetenekleri bakımından dağılımının; ulusal ve yerel ekonomilerin gelecekteki ihtiyacıyla uyumlu şekilde eğitim politikası belirlenmesi, - Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında yetkinliği bulunan mezun sayısının ve niteliklerinin artırılması, - Gençlerin ve özellikle genç kadınların bu alanlarda eğitim almasının özendirilmesi. <p>Örneğin;</p> <ul style="list-style-type: none"> - 5G ve ötesi yeni nesil iletişim teknolojilerinde yazılım, donanım ve altyapı alanlarında her seviyede (teknik lise, ön lisans, lisans, lisansüstü) nitelikli insan gücü ihtiyacında artış öngörülmektedir. - Nesnelerin interneti (<i>IoT</i>), yapay zekâ, büyük veri, kuantum, siber güvenlik, akıllı ulaşım, artırılmış gerçeklik gibi gelişen teknoloji alanlarında sistem mühendisliğine hâkim nitelikli insan gücü yetiştirilmesi, 5G teknolojileriyle tamamlayıcı gelişmenin sağlanmasında etkili olacaktır.
<p>Eğitim-sanayi/eğitim-özel kesim işbirliğinin, nitelikli işgücü yetiştirme ve istihdamına yönelik tedbirlerle birlikte hayata geçirilmesi ve istihdam teşviklerinde yerli ve uluslararası şirket ayrımının yapılmaması</p>	<p>Nitelikli işgücü yetiştirme ve istihdamına yönelik olarak aşağıdaki tedbirler değerlendirilmelidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Özel kesimin ihtiyaçlarının belirlenerek meslek liseleri ve üniversitelerin akademik programları ile uyumun sağlanması, - Mesleki eğitim kurumları da dâhil olmak üzere, eğitim kurumlarının sektör odaklı kurulabilmesi ve eğitim program ve içeriklerini düzenleyebilmesi,

	<ul style="list-style-type: none"> - Özel kesimin yönlendirmesi ve işbirliğiyle staj, uyum ve mentorluk programlarının yürütülmesi, - Şirketlerin üniversitelerin danışma kurullarına aktif katılımı, - Öğrencilerin gelişmelerini yönlendirecek şekilde özel kesimden bilgi aktarımları (konferanslar, sosyal medya platformları üzerinden yayınlar) yapılması, - Özel sektörün genç istihdamını artırmak için yerli ve uluslararası oyunculara istihdam teşviki sağlanması.
<p>Kadınların eğitim ve işgücüne katılımının kolaylaştırılması ve kadınların iş hayatında konumlarının iyileştirilmesi</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye’de kadınların eğitim ve iş hayatında karşılaştığı ayrımcılığın azaltılmasına yönelik çalışmalar, kamu kesimi-özel kesim işbirlikleri ve ortak kurulacak çalışma gruplarıyla hızlandırılmalıdır. - Özellikle bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında eğitim alan kadınlara özel kesim işbirliğiyle rehberlik, mentorluk ve yönlendirme hizmetleri sağlanmalıdır. - İşverenlere kreş zorunluluğu getiren mevzuatın gözden geçirilerek sayı kotasının kaldırılması, kaldırılamayacaksa düşürülmesi, kreş ve bakım hizmetlerine ilişkin vergi avantajları sağlanması (nakit yemek yardımında olduğu gibi SGK ve vergi muafiyeti tanınması) hususu değerlendirilmelidir. - Yeni istihdam edilecek kadın çalışanların gelir vergisi stopajının ve sigorta primlerinin belli bir kısmının belirli bir süre devlet tarafından ödenmesi düşünülmelidir. - Kadınların erken dönem istihdama girişini kolaylaştırmak için, kadınları eğitim süresinde veya mezuniyeti takip eden bir yıl içinde istihdam eden işyerlerine vergisel teşvik uygulanmalıdır. - Eşit işe eşit ücret yaklaşımı desteklenmelidir.

<p>İşgücü piyasasının dijital dönüşüme uyumunun artırılması için işletmelerin ve işçilerin kullanacakları elektronik sistemlerin taşınması gereken ulusal standartların belirlenmesi</p>	<p>Daha yeşil bir ekonomiye katkı sağlamakla birlikte işverenlere zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacak, iş uyuşmazlıklarını azaltacak, denetimlerin etkinliğini artıracak, işçilerin çalışma hayatındaki işlemleri daha hızlı, sağlıklı ve daha az kırtasiyecilik ile sonuçlandırabileceği bir sistemin standartları belirlenmelidir.</p>
<p>Türkiye'nin nitelikli işgücü ve girişimciler için cazibesinin artırılması</p>	<p>Başta stratejik değer zincirleri, teknolojiler ve dönüşüm alanlarının nitelikli işgücü gereksinimlerini karşılamak üzere:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yurt dışından ülkeye geri dönen bilim adamları ve uzmanlar için teşvik edici unsurlar belirlenerek, çalışma ortamının ve koşullarının geliştirilmesi, - Yurt dışından dönüşü özendirici uygulamalar değerlendirilerek, karşılaşılan güçlükleri aşmaya yönelik yapısal tedbirlerin alınması, - Büyüme stratejisi açısından önemli görülen sektörlerde Ar-Ge veya Ür-Ge faaliyetleri yürütülmesi yatırımın yapılması, yönetilmesi veya işletilmesiyle ilgili olarak ülkeye gelecek diğer ülke vatandaşlarına ve ailelerine ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlanması, - Girişimci/Start-up vize modelinin geliştirilerek Türkiye'nin nitelikli girişimci çekme kapasitesinin geliştirilmesi <p>önemli görülmektedir.</p>

4.3.4. İş ve Yatırım Ortamında Dönüşüm Sağlanması

İş ve yatırım ortamında dönüşüm sağlanması, bir yandan küresel düzeyde etkili olan dijital ve yeşil dönüşüm süreçlerinde Türkiye'nin daha hızlı ve etkili bir şekilde ilerlemesini sağlayacak, diğer yandan Ar-Ge, yenilik ve organizasyon kapasitesinin teknolojik gelişme ve

üretimin yanında ticarileşme ve iş modeli geliştirme gibi alanlarda da etkili bir şekilde kullanılmasını mümkün kılacak tedbirleri içermektedir.

Bu yönde, Ar-Ge ve yenilik destek sisteminin gözden geçirilmesi ve açık yenilik modelinin daha etkili bir şekilde kullanılması, dijital ve yeşil dönüşüm için bilgi ve kapasite eksikliklerinin tamamlanarak işler mekanizmalar kurulması, girişimciler, firmalar ve ekosistem aktörleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, stratejik değer zincirleri ve sektörler bakımından yaygın ve dönüştürücü etkisi bulunan enerji, lojistik ve e-ticaret alanlarında dönüşümün hızlandırılması ve Türkiye'nin üretim, ihtisaslaşmış ve finansal hizmetler ile lojistik alanlarında uluslararası merkez olma potansiyelinin kullanılmasına ilişkin tedbirler aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 11: İş ve Yatırım Ortamında Dönüşüm Sağlanmasıyla İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Ar-Ge ve yenilik destek sisteminin Türkiye'nin teknolojik gelişme, dijital ve yeşil dönüşüm ve kritik değer zincirlerinde ilerleme stratejileri ile firmaların ve sektörlerin ihtiyaçlarına ve gelişme potansiyellerine uygun bir şekilde yeniden yapılandırılması	<p>Ar-Ge ve yenilik destek sisteminin aşağıdaki hususları içerecek şekilde yeniden yapılandırılmasında yarar görülmektedir:</p> <ul style="list-style-type: none">- Destek sistemi firma ve ürün yaşam döngüleri göz önünde bulundurmalı, fikir aşamasından ticarileştirme ve satış sonrası hizmet modellerinin geliştirilmesine kadar firmaların farklılaşan ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kurgulanmalıdır.- Desteklerin sağlanmasında sektörel yapı ve organizasyon (<i>industrial organization</i>) dikkate alınmalı, destekler yenilik ve verimliliği artırma yönünde firma ölçeklerine göre rekabet politikalarıyla bir arada hayata geçirilmelidir.- Açık yenilik faaliyetlerini yaygınlaştırıcı destek ve işbirliği mekanizmaları geliştirilmeli, yenilikçi girişimcilerin ve start-up şirketlerin çözüm üretme kapasitesi harekete geçirilmelidir.
Dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm için kaynak bilgi ve iyi uygulama örnekleri portalı oluşturulması	İşletmelerin dijital ve yeşil dönüşüm konularındaki bilgiye basit ve kolay bir şekilde erişimini sağlamak için teknoloji çözümleri, iyi uygulamalar, örnek dönüşüm

	senaryoları ve stratejileri, sektör ve firma düzeyinde dijital dönüşüm vaka analizleri, eğitim materyalleri, standartlar, kılavuz belgeler ve öz değerlendirme araçları gibi bilgi ve araçları sunacak bir portalın oluşturulmasında yarar görülmektedir.
Dijital dönüşümle ilgili ulusal standartların belirlenmesi	<p>Dijital dönüşüm uygulamaları için güvenilirlik, karşılıklı işlerlik, emniyet, veri koruma, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve uluslararası işbirliği ilkelerine dayanan standartlar belirlenmelidir.</p> <p>İş ve yatırım ortamının dönüşümünde ve gelişmesinde etkili olan düzenlemeler gözden geçirilmeli, yeni düzenlemelerde uluslararası standartlar göz önünde tutulmalıdır. Örneğin, Kişisel Verileri Koruma Kanununun kişisel verilerin yurt dışına aktarılmasıyla ilgili hükümleri, AB Genel Veri Koruma Tüzüğü'nde (GDPR) öngörülen sınır ötesi veri aktarımı hükümleri göz önünde bulundurularak değiştirilmeli, aktarım ve kullanımın hiyerarşik, çok katmanlı ve aktarımın amaç ve niteliğine göre gerçekleştirilebilmesini sağlayacak hukuki çerçeve oluşturulmalıdır.</p>
Bulut bilişim hizmetlerine ilişkin mevzuatın daha esnek bir hale getirilmesi	<p>Dijital dönüşümün gerçekleştirilmesinde kritik önemi haiz bulut bilişim hizmetlerinin geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması için aşağıdaki adımlar atılmalıdır:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yurt dışına veri aktarımı, uluslararası standartlara uygun olarak kolaylaştırılmalıdır. Kritik veriler tespit edilerek, kritik olmayan verilerin serbest dolaşıma sokulması mümkün kılınmalıdır. - Yetkili kamu kurumlarınca, kamuoyuna yerinde denetim yükümlülüğü gibi yükümlülükler kapsamı ve sınırlarıyla birlikte açıklanmalı, piyasanın işleyişini ve aktörlerin davranışını etkileyen yanlış yorumlamaların önüne geçilmelidir.

	<p>- Veri ve sistem lokalizasyonu gibi düzenlemeler hayata geçirilmeden önce düzenleyici etki analizleri yapılarak düzenlemenin ekonomik, sosyal ve teknolojik etkileri öngörülmelidir.</p> <p>- Güvenilir Bulut İlkeleri (<i>Trusted Cloud Principles</i>) girişimi tarafından hazırlanan ilkeler, düzenleme ve politika çalışmalarında dikkate alınmalıdır.</p>
Veri merkezi yatırımlarının teşvik edilmesi ve artırılması	<p>Veri ekonomisinden daha geniş kapsamlı yararlanarak dijital dönüşümü hızlandırmak için Türkiye'nin veri ve bilgi merkezi olarak cazibesini artırması önemlidir.</p> <p>Bu yöndeki yatırımların hızlandırılabilmesi için veri merkezi hizmetlerinin niteliğine uygun düzenlemelerin ve teşvik mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede:</p> <p>- Düzenlemeler, uluslararası düzenlemelerle uyumlu olacak şekilde, yerli ve uluslararası oyuncuların görüşleri alınarak gerçekleştirilmelidir.</p> <p>- Güvenilir Bulut İlkeleri dikkate alınarak veri merkezlerinin statüsü güçlendirilmeli, veri merkezlerinden denetim veya yargı amaçlarıyla idari ve adli makamlar tarafından bilgi, belge ve erişim yetkisi talebi yöneltilemeyeceği düzenlenmelidir.</p> <p>- 5651 Sayılı Kanun uyarınca hâlihazırda yer sağlayıcı olarak kabul edilen veri merkezlerinin nitelikleri göz önünde bulundurularak BTK tarafından çıkarılacak düzenleme ile veri merkezleri ve diğer yer sağlayıcı yükümlülükleri arasında farklılaşmaya gidilmesinde yarar görülmektedir.</p>
Fiber yatırımların kolaylaştırılması	<p>Hızla altyapı yaygınlığının gerçekleştirilmesini teminen altyapı kurulum izinleri için tesis paylaşımı başvurusu zorunluluğunun çok parçalı altyapı güzergâhları ve 400 metre altı için bütünüyle kaldırılması, diğer tüm durumlarda ise, başvuruda bekleme süresinin makul bir</p>

	<p>süreyi geçmesi halinde yatırıma engel olan sürecin otomatik sonlanarak zorunluluğun kaldırılması talep edilmektedir.</p> <p>Tesis paylaşımının etkinleştirilmesini teminen bilgi sistemleri ve yükümlülüklerle ilişkin performans kriterlerinde geliştirmeler yapılması gerekmektedir.</p> <p>Fiberin yaygınlaşması ve yatırımların verimliliği için ortak altyapı şirketi kurulmasının önünün açılması talep edilmektedir.</p> <p>Genişbant hizmetlerinin ticari olarak yaygınlaştırılmasının zor olduğu bölgelerde yatırımların vakit kaybetmeden gerçekleştirilmesi ve dijital uçurumun azaltılmasını teminen devlet destekli yatırım modelinin oluşturulması önerilmektedir.</p>
AB mevzuatına uyum yoluyla yeşil ve dögüsel ekonominin desteklenmesi	<p>Ekonominin yeşil dönüşümünün hızlandırılmasının yanında, AB ülkeleriyle ticari ilişkilerin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi ve ülkemize UDY'lerin daha yüksek düzeyde çekilebilmesi amaçlarıyla kritik mevzuat düzenlemelerinin ve kurumsal yapılanmanın AB'deki gelişmeler göz önünde tutularak hayata geçirilmesi için adımların atılması önerilmektedir.</p> <p>AB tarafından "Yeşil Mutabakat" çerçevesinde düzenlenmekte olan aşağıdaki konularda uyum ve eylem planları geliştirilmelidir:</p> <ul style="list-style-type: none">- SKDM,- AB Emisyon Ticaret Sistemi,- Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi,- Dögüsel ekonomi stratejileri ve düzenlemeleri. <p>Ayrıca, uluslararası düzeyde referans alınma, uygulanma ve davalara esas teşkil etme potansiyeli bulunan Almanya'nın Tedarik Zincirleri Kanunu'nu, Türkiye'nin gelişme perspektifi ve koşullarına</p>

	uyarlanarak mevzuat ve mekanizmaların geliştirilmesinde değerlendirilmelidir.
Yeşil dönüşüm ve Yeşil Mutabakatla ilgili sektörel değerlendirmelerin yapılması ve uyum/dönüşüm stratejilerinin hayata geçirilmesi	<p>Yeşil dönüşüm konusunda çok taraflı üst ölçekli planların üst düzeyde ilgili Bakanlıklar ve iş dünyasıyla sıkı bir işbirliği ve koordinasyon içinde oluşturularak takip edilmesinde fayda bulunmaktadır.</p> <p>Ulaştırma ve enerji de dâhil olmak üzere, sektörlerde dönüşüm teknoloji geliştirme veya yaygınlaştırma, bu yönde Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetlerini yönlendirme, ürün ve hizmet standartları oluşturma, ticareti düzenleme ve uygun bir şekilde gerçekleştirme, altyapı ve kamusal hizmet sunum mekanizmalarını oluşturma gibi alanlarda entegre müdahaleleri gerekli kılmaktadır.</p>
Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'nin hızlı bir şekilde kurulması ve etkin bir şekilde işler hale getirilmesi	<p>Net sıfır karbon hedefinin gerçekleştirilmesi için kritik görülen ETS'nin, sektörlerin ETS'ye geçişini kolaylaştıracak ve yatırımların karbon fiyatlandırması olmayan ülkelere kaymasını önleyecek şekilde geçiş ve uyum düzenlemeleriyle birlikte hayata geçirilmesi önemli görülmektedir.</p> <p>Gerek ETS'nin kurulması gerekse etkin bir şekilde işlemesi bakımından Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı gibi kurumlar arasındaki koordinasyon güçlendirilmelidir.</p>
Girişimciler, KOBİ'ler, büyük ölçekli firmalar ve ekosistem kurumları arasındaki ağ ilişkilerin geliştirilmesi	<p>Girişimcilik ekosistemindeki tüm oyuncuların (girişimciler, yatırımcılar, şirketler, hızlandırıcılar, teknoparklar, üniversiteler, kalkınma ajansları gibi) bir araya gelebilecekleri bir platformun oluşturulmasında yarar görülmektedir.</p> <p>Farklı platformlarda ayrı ayrı yol alan girişimcilik ekosistemi oyuncularının bir araya gelebilecekleri, deneyim ve bilgi paylaşımı yapabilecekleri fiziki ve</p>

	<p>sanal ortamların kamu öncülüğünde yaratılması çabalara etkinlik kazandıracak ve girişimlerin yatırımcılarla buluşmaları kolaylaşacaktır.</p> <p>Benzer platformların stratejik değer zincirleri ve teknolojiler için de işlevsel hale getirilmesi imkânları değerlendirilmelidir.</p>
KOBİ'lerin dijital ve yeşil dönüşüm süreçlerini destekleyici fon mekanizmaları oluşturulması	Sanayide ikiz dönüşümün başarıyla gerçekleşmesi ve daha geniş bir ekosisteme yayılmasını temin amacıyla KOBİ'lerin dönüşüm süreçlerini destekleyici, teknoloji ve inovasyona erişimlerini artırıcı yeni bir fon mekanizması oluşturulmalıdır.
Start-up vize modelinin oluşturulması	Oluşturulacak start-up vize programıyla yurt dışındaki girişimcilerin Türkiye'ye gelmesini cazip kılacak destek ve düzenlemelerin kurgulanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.
Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikasının ve önceliklerinin belirlenmesi	Ekonominin ve sektörlerin dönüşüm ihtiyaçlarıyla birlikte Türkiye'nin yeşil ve yenilenebilir enerji politikası, enerji kaynakları, üretim teknolojileri, depolama ve dağıtım modelleri, piyasa düzenlemeleri gibi yönleriyle gözden geçirilmeli ve netleştirilmelidir. Yeşil hidrojen gibi çevresel etkisi düşük enerji kaynaklarına yönelik teknolojilerin geliştirilmesine ve kullanımın yaygınlaştırılmasına öncelik verilmelidir.
Lojistik ve e-ticaretin dijitalleşme ve yeşil dönüşümünün hızlandırılması	Ekonominin genel işleyişi ve diğer sektörlerin dönüşüm ve gelişimindeki yatay etkileri göz önünde tutularak lojistik ve e-ticaret süreçlerinin iyileştirilmesi, iş süreçleri arası koordinasyonun sağlanması, performans yönetiminin güçlendirilmesi, toplam maliyetin ve çevresel etkinin azaltılması gibi konuları kapsayacak şekilde eylem planları oluşturulmalı ve dönüşümü hızlandıracak mekanizmalar geliştirilmelidir. Yenilikçi girişimcilerin ve start-up şirketlerin kapasitesi, çözüm

	geliştirilmesinde etkili bir şekilde harekete geçirilmelidir.
Türkiye'nin üretim, ihtisaslaşmış hizmetler, finansal hizmetler ve lojistik alanlarında merkez olma potansiyelinin harekete geçirilmesi	Türkiye'nin uluslararası bir merkez olarak etkisini artırabileceği farklı güçlü yönleri ve potansiyeli etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Bu yönde, uluslararası düzeyde üretim, ihtisaslaşmış hizmetler, finansal hizmetler ve lojistik merkezi olarak güçlenme potansiyeli araştırılmalı ve harekete geçirilmelidir. İstanbul Finans Merkezi'nin küresel düzeyde güçlenen dijital ve yeşil dönüşüm süreçlerinde, Türkiye'ye fon çekmenin yanında, özellikle Ankara ve diğer büyük şehirlerde gelişen teknolojik, teknik ve kurumsal kapasiteden de yararlanarak diğer gelişmekte olan ülkelere fon kullandırılması, program ve proje geliştirilerek hayata geçirilmesi konularında etkinleştirilmesinde yarar görülmektedir.
Enerji ve altyapı projelerinin belirlenmesi ve doğru finansman modellerinin uygulanmasına yönelik özel sektör, kamu ve akademik kadrolardan oluşan çalışma gruplarının oluşturulması	Türkiye'nin öncelikli sektörlerden biri olarak belirlediği enerji ve beraberindeki altyapı çalışmaları kapsamında örnek projeler tasarlanması ve finansman modellerinin geliştirilebilmesine adına çalışma ve komisyon gruplarının oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

4.3.5. Türkiye'nin Katma Değeri Yüksek Değer Zincirlerinde Konumunun Güçlendirilmesi

On Birinci Kalkınma Planında da benimsenen öncelikli sektör ve değer zinciri yaklaşımının küresel düzeydeki gelişmeler, fırsat ve riskler çerçevesinde güncellenerek sürdürülmelidir.

On Birinci Planda belirtilen kimya, ilaç ve tıbbi cihaz, elektronik, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, raylı sistem araçları, tarım ve gıda, havacılık ve uzay teknolojilerini de kapsamak üzere savunma sanayii, turizm sektörlerinin yanında ekonomiye hem doğrudan istihdam ve gelir katkısı bulunan hem diğer sektörler üzerinde dönüştürücü etkisi bulunan veri

teknolojileri, yazılım, oyun gibi BİT sektörleri ile yaratıcı endüstrilerin öncelikli sektörler arasında desteklenmesi önerilmektedir.

Tablo 12: Değer Zincirlerinde Türkiye'nin Konumunun Güçlendirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Kritik değer zincirleri ve teknolojiler için kamu kesimi-özel kesim işbirliğiyle gelişme stratejileri ve eylem planları belirlenmeli, söz konusu eylem planları Bakanlıklar üstü bir koordinasyon mekanizmasıyla pro-aktif bir şekilde yönetilmelidir.	Yönetişimin iyileştirilmesiyle ilgili “Sektörel/tematik bazda Bakanlıklar üstü görev gruplarının oluşturulması” kapsamında değerlendirilmelidir.
Teşvik ve destek uygulamalarında Türkiye'nin gelişme stratejileri açısından kritik değer zinciri ve teknolojilere uygun birbiriyle uyumlu destek ve teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi	<p>Türkiye'nin gelişme stratejileri için kritik değer zincirleri ve teknoloji alanlarındaki yatırım ve gelişmenin desteklenmesinde birbiriyle tutarlı destek mekanizmaları uygulamaya konulmalıdır.</p> <p>Teşvik ve destek mekanizmaları, değer zincirlerinin başat veya destekleyici sektörleri, ürün grupları veya teknolojileri ile desteğe konu uygun işletme ölçekleri bakımından stratejik ve seçmeci bir yaklaşımla uygulanmalıdır.</p> <p>Küresel değer zincirlerine Türkiye'nin eklediği katma değeri yükseltmek üzere ülke içinde üretim bakımından teknik ve ekonomik fizibilitesi bulunan, teknolojik sıçrama potansiyeli sunan ürün, teknoloji veya ara malların sunularak tedarik zincirlerinin kısaltılması, Türkiye'deki sınai kümelerinin güçlenmesi hedeflenmelidir.</p>
Rekabet politikasının, öncelik Türkiye'nin gelişme stratejileri bakımından kritik değer zinciri ve sektörlerine verilerek, sektörel bazda gelişme politikaları ile teşvik ve	Rekabet politikası, bir yandan piyasa bazında rekabeti bozmayacak tedbirleri alırken, diğer yandan kritik değer zincirlerinde uygun gelişme ortamını yaratıcı, yeniliği, yeni iş modellerini ve rekabeti bozmayacak şekilde verimliliği artırıcı şekilde uygulamaya konulmalıdır. Bu

destek stratejileriyle uyumlu bir şekilde sağlanması	yaklaşım, piyasa mekanizması değer zincirleri bütününde özel sektör ile birlikte anlaşılmalıdır. Rekabet koşulları sektörel özelliklere göre belirlenmeli ve gelişmeyi teşvik edici müşevvikler rekabet politikası ile teşvik ve destek politikası bütününde uyumlu bir şekilde kurgulanmalıdır.
Kurulacak veya desteklenecek araştırma, yenilik, standardizasyon ve girişimcilik yapılarının belirlenmesinde kritik değer zincirlerine ve sanayi kümelerine öncelik verilmesi	Kritik sanayi kümelerini Ar-Ge, Ür-Ge ve yenilik yönünden besleyen ve sektör geneline yaygın hizmet veren araştırma, yenilik, standardizasyon ve girişimcilik yapıları öncelikli olarak desteklenmelidir.
İkili veya çok taraflı ticaret anlaşmalarının, Türkiye'nin sanayi politikası, dönüşüm ihtiyaçları ve öncelikli değer zinciri stratejilerine göre gözden geçirilmeli ve küresel düzeyde yeniden şekillenen ticaret ve yatırım akımlarına göre güncellenmesi	<p>Küresel düzeyde değişen koşullar ve risk algısı, yeşil ve dijital dönüşüm süreçleri ticaret ve yatırım akımlarında etkili olmaktadır. Buna uygun olarak, Türkiye'nin kritik değer zincirlerinde sıçrama yapabilmesi, geleneksel sektörlerde de dönüşüm süreçlerini hızlandırarak daha katma değerli aşamalarda yer alabilmesi yönünde, müzakere süreçlerinde pozisyonumuz belirlenmeli ve Gümrük Birliği başta olmak üzere ticaret anlaşmaları güncellenmelidir.</p> <p>Türkiye'nin yeniden şekillenen küresel ekonomik ve politik yapı içerisinde dengeli konumu da destekleyecek şekilde, özellikle “dost ülkelerden tedarik” ve “yakın ülkelerden tedarik” yaklaşımları çerçevesinde, yakın coğrafyamızda yer alan veya Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere yakın ilişkilerimiz bulunan ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerimiz geliştirilmelidir. Bu yönde, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesine, ticaretin ve istihdamın artırılmasına yönelik ticaret ve yatırım anlaşmalarının düzenlenmesi hususu değerlendirilebilir.</p>

4.3.6. Altyapının Geliştirilmesi

Tablo 13: Altyapının Geliştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Planlı sanayi, turizm, sağlık ve sosyalleşme alanlarının ve altyapısının afet dayanıklılığı ile dönüşüm ihtiyaçları göz önünde bulundurularak geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması	<p>Planlı sanayi, turizm, sağlık ve sosyalleşme alanlarının geliştirilmesinde nicel büyüme yanında mal ve hizmet üretiminde yenilik kapasitesi, verimlilik ve rekabet gücünün artması, dijital ve yeşil dönüşümün yanında sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedefleriyle uyumlu şekilde planlı sanayi alanları geliştirilerek yaygınlaştırılmalıdır.</p> <p>Mevcut sanayi, turizm, sağlık ve sosyalleşme alanlarının afet riskleri ve dönüşüm ihtiyaçları yönünden gözden geçirilerek mekânsal kalite ve hizmet sunumları iyileştirilmelidir.</p>
Demiryolu ağı ile denizyolu taşımacılığının rekabetçi ve dijital ve yeşil lojistik planlamasıyla geliştirilmesi	<p>Yük taşımacılığında yeni yaklaşımlar dikkate alınarak demiryolu ve denizyolunun payı yükseltilmeli, hatların OSB'ler, limanlar, madenler, lojistik merkezlerine uzatılması sağlanarak Türkiye'nin dış ticaret kapasitesi artırılmalıdır.</p>
Fiber altyapı eksikliğinin giderilmesi amacıyla altyapı imalatlarına imkân sağlanması	<p>Tesis paylaşımı ve geçiş hakkı düzenlemelerinin fiber yatırımları teşvik edecek bir perspektifle güncellenmesi, tesis paylaşımının ülkemize yatırım yapmak isteyen işletmecilerin önünü açacak şekilde zorunluluk olmaktan çıkarılarak ihtiyari bir mekanizma olarak kullanılması önerilmektedir.</p>
Elektronik haberleşme sektörü üzerindeki vergi ve mali yükümlülüklerin hafifletilmek üzere gözden geçirilmesi	<p>İşletmeciler ve tüketicilerin üzerindeki vergi yükü hafifletilmelidir.</p>

4.3.7. Yönetişim ve Risk Yönetiminin Etkinleştirilmesi

İyi yönetim, sadece iş ve yatırım faaliyetlerini canlandırmanın, daha yüksek düzeyde iş kurma ve yatırım yapmanın teşvik edilmesini sağlamanın ötesinde, iş ve yatırım kalitesini yükseltmek, Türkiye ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu dönüşüm ihtiyaçlarını en iyi şekilde yönetebilmek, başta KOBİ'ler olmak üzere Türkiye'deki firmaların değer zincirlerine entegrasyonunu kuvvetlendirmek amaçlarıyla imkân ve kapasitenin en iyi şekilde kullanılmasını kapsamalıdır. Ancak bu yaklaşımla, iş ve yatırım ortamında gerçekleştirilecek iyileşmenin Türkiye'nin kalkınma amaçlarına beklenen katkıyı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin iş ve yatırım ortamında bugüne kadar elde ettiği kazanımlar, Türkiye'de ekonomik büyümenin sağlanmasının yanında özel kesimin ulusal ve yerel kalkınma gündeminde daha fazla yer almasına ve sorumluluk üstlenmesine vesile olmuştur. Bunu bir aşama daha ileriye taşıyarak yönetim çerçevesinin aşağıdaki amaçlar gözetilerek gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi önerilmektedir:

- Kamu ve özel kesim arasındaki işbirliğini daha iyi organize ederek ekonomik, sosyal ve çevresel amaçların belirlenmesinde ve gerekli tedbirlerin uygulanmasında iyi yönetim ilkelerini hayata geçirmek,
- Kamu ve özel kesim kaynaklarını daha etkili bir şekilde bir araya getirmek ve kullanmak,
- Bir yandan uzun vadeli strateji gerektiren dijital ve yeşil dönüşüm süreçlerini yönetebilecek, diğer yandan kısa vadede iş ve yatırım işlemlerini kolaylaştıracak tedbirleri belirleyip uygulayacak esnek, bilimsel bilgiyi ve uzlaşma kültürünü uygulamaya aktarabilmek,
- Doğal afetler de dâhil olmak üzere risklere karşı dayanıklılık oluşturulmasına katkıda bulunmak ve riskleri yönetmek.

Tablo 14: Yönetişimin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
YOİKK'in yapısının gözden geçirilerek yatırımların kolaylaştırılması ve özel sektör ile kamu kurumları arasında koordinasyonun sağlanmasında etkin bir mekanizmanın kurulması	<p>Küresel gelişmeler ve Türkiye'deki dijital ve yeşil dönüşüm ihtiyaçları gözetilerek dönüşüme stratejik ve hızlı bir şekilde cevap verebilecek, üst düzeyde kamu-özel kesim diyalogunun geliştirilmesine katkıda bulunacak, politik sahiplenmesi ve katılım düzeyi yüksek, Bakanlıklar üstü bir yapı oluşturulmalıdır.</p> <p>YOİKK yapısında iyileştirmeye gidilerek YOİKK'in kısa vadede konjonktürel risklerin yönetilmesi ve uzun vadede istikrarlı gelişme sürecinin sağlanmasında kamu kesimiyle iş dünyası arasındaki iletişim ve koordinasyonda işlevsel kılınmalıdır.</p>
Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin güçlendirilmesi	<p>Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin gerek yukarıda bahsi geçen yönetim mekanizmasını teknik kapasitesiyle beslemesi gerekse uygulamada kurumlar arası, kamu-özel kesim arası ve ulusal-yerel düzey arasında koordinasyon sağlama kapasitesi geliştirilmelidir. Kalkınma ajanslarına bağlı olarak her ilde faaliyet gösteren yatırım destek ofisleri yerelde bu koordinasyonun sağlanmasına olanak sağlayacak bir arayüz olarak değerlendirilebilir.</p>
Sektörel/tematik bazda Bakanlıklar üstü görev gruplarının oluşturulması	<p>Sektör-değer zinciri veya dijital ve yeşil dönüşüm gibi kritik alanlarda eylem planlarının belirlenmesine katkı sağlamak ve uygulamayı koordine etmek amacıyla Bakanlıklar üstü/Bakanlıklar arası görev grupları oluşturulmalıdır.</p> <p>Söz konusu konularla ilgili izin, lisans, ruhsat gibi işlemlerin yanında gelişme ve dönüşüm için gerekli eylemlerin uyumlu bir şekilde yürütülmesi ve izlenmesi sağlanmalıdır.</p>

	İlgili Bakanlıklar nezdinde söz konusu işlemleri takip etmek ve yönlendirme üzere Yatırım Koordinasyon Birimleri/Sekreteryaları oluşturulması alternatifini değerlendirilebilir. Bu yönde Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi niteliğindeki yapıların güçlendirilerek hayata geçirilmesi önem taşımaktadır.
Kalkınma ajansları, iş ve yatırımların yönlendirilmesi ve desteklenmesinde etkinleştirilmeli, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisiyle koordinasyonları güçlendirilmelidir.	Ulusal düzeyde belirlenecek kritik sektörler/değer zincirleri başta olmak üzere bölgesel yetenek ve politikalarla uyumlu olarak iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yatırımların artırılmasında, kalkınma ajanslarının kurumsal kapasitesi geliştirilmeli, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisiyle koordinasyonları güçlendirilmelidir.
İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin sektörel ve kurumsal strateji ve programlara entegre edilmesi	Kamu kurumlarının kurumsal stratejileri ve çalışma programları, kamu kesiminde kaynak tahsisi ve iş programlamasının yapılmasında olduğu gibi özellikle özel kesim kuruluşlarının iş programlamasında da yönlendirici olmaktadır. Buna örnek olarak Ulusal Geniş Bant Stratejisi ve Eylem Planı (USGEP) gösterilebilir. Bu kapsamda, uygulamada uyum ve koordinasyonu güçlendirmek üzere iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik eylem ve stratejiler zamanlı ve etkili bir şekilde kurumsal strateji ve programlara aktarılmalıdır.
Kamu kurumlarında bulunan verilerin kamuoyunun bilgisine ve kullanımına sunulması	Kamu kesimi tarafından elde edilen verilerin kamuoyunun bilgisine ve kullanımına sunulması elzemdir. Bu yönde, verilerin korunmasına dair uluslararası normlar da göz önünde bulundurularak toplanmalı, derlenmeli, konsolide edilmeli ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Karar süreçlerinin doğru bir şekilde ilerlemesi ve bilgi asimetrisini en aza indirilebilmesi için kamu kurumları

	tarafından elde edilen verilerin ortak bir platform üzerinden, standartlara uygun olarak ve belirli süreklilikte erişilebilir kılınmalıdır. Toplanan bu verinin kontrol, takip ve yayımının TÜİK veya yeni kurulacak bir kurum tarafından yürütülmesi alternatifleri düşünülebilir.
İş ve yatırım ortamına sunulan hizmetlerin sunumunda yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması	Büyük veri, yapay zekâ, nesnelerin interneti gibi gelişen teknolojiler, sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde yenilikçi bir şekilde kullanılmalı, iyi uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.
Türkiye'nin, ulusal ve uluslararası yatırımcıların diğer ülkelerde gerçekleştireceği UDY'leri yönlendirme ve kolaylaştırma yönündeki kapasitesini geliştirmek	Bugüne kadar UDY çekmeye odaklı bir strateji izleyen Türkiye'nin, uzun vadeli gelişme stratejisinin önemli bir unsuru olarak diğer ülkelere gerçekleştirilen UDY'lerdeki payı ve etkinliği artırılmalıdır. Bu yönde, diğer ülkelere UDY, Türkiye'nin iş ortamını ve yatırımları geliştirme gündemine dâhil edilmelidir.

Risk yönetimi, iş ve yatırım ortamını etkin ve ekonomiyi canlı tutmak üzere (i) ekonomik ve finansal riskler ile (ii) doğal afetlere karşı dayanıklılığı artırmak, gündeme gelebilecek riskleri azaltırken gerçekleşen riskleri takiben yeniden gelişmeyi kurgulamak amaçlarına yönelmektedir.

Son yıllarda, hem küresel ekonomi konjonktürü hem de Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve politik-ekonomik kutuplaşma eğilimleriyle belirsizliğin artması, makroekonomik göstergelerin yanında emtia fiyatlarında volatilitenin artması, ham madde ve aramalı tedarikinde rekabetin yükselmesi gibi yatırımcı kararlarını ve iş performansını doğrudan etkileyen risklerin katılımcı, etkili ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi ihtiyacını artırmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'nin 2023 yılı Şubat ayında yaşadığı deprem felaketinde olduğu gibi, doğal afetlerin konutları, işyerlerini ve altyapıyı etkileyen fiziki hasarın yanında, göç ve işgücü dinamikleri, değer zincirlerinde kırılmalar ve sektörler bazında farklılaşan etkileriyle, doğal afetlere karşı dayanıklılık geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Tablo 15: Risk Yönetiminin Etkinleştirilmesiyle İlgili Tedbirler

Tedbir	Açıklama
Makroekonomik öngörülebilirliğin, ulusal ve uluslararası yatırımcılar için güçlendirilmesi	Makroekonomik öngörülebilirliğin artırılmasında katılımcı ve şeffaf risk yönetimi ile kanıt temelli kamu kesimi politikası yürütülmeli, Merkez Bankasının bağımsız karar alma yetkisi ve kapasitesi güçlendirilmelidir.
Küresel düzeyde yükselme eğilimi gösteren ekonomik belirsizlik ve siyasi kutuplaşma eğiliminin ekonomi, uluslararası ticaret ve yatırımlar üzerindeki etkileri değerlendirilerek Türkiye'nin etkisini artıracak şekilde konumlandırılması	Makroekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirlerle birlikte dış ticareti ve sermaye hareketlerini etkileyen politikalar, küresel ekonomik ve politik eğilimler ve riskler göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Küresel düzeyde ekonomik ve politik yapının yeniden şekillenmesi ve konjonktürel olarak bölgesel gerilimlerin artması sürecinde Türkiye'nin istikrarını, güven ortamını ve gelişme dinamiklerini koruması ve konumunu güçlendirmesi önem taşımaktadır.
Maliye ve para politikasının uygulanmasında, ekonomik ve finansal riskler belirli dönemlerde gözden geçirilerek, değer zincirlerinin ve KOBİ'lerin dayanıklılığını artırıcı alternatif tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması	Maliye ve para politikasının uygulanmasında, makroekonomik risk yönetiminin yanında değer zincirleri ile KOBİ ve mikro işletmeler yönünden spesifik risk değerlendirmeleri yapılmalı, söz konusu kesimlerin dayanıklılığını artıracak tedbirler, sektörel politikalar kapsamında uygulamaya konulmalıdır.
Konjonktürel finansal risklerin arttığı dönemler de göz önünde bulundurularak, firmaların finansman yönetiminin ve finansmana erişiminin kolaylaştırılması	Firmaların finansman yönetimi ve finansmana erişim olanaklarını artırmak için Türkiye'nin koşullarına uygun mekanizmalar uygulamaya konulmalıdır. Örneğin, nakit havuzlama (cash pooling) ve grup içi kredi kullanımı gibi mekanizmaların başta vergi mevzuatı olmak üzere gerekli hukuki altyapısı oluşturulmalıdır. Bankaların, firmaların büyüme ve risk yönetimiyle ilgili stratejilerini belirleme, firma yeniden yapılandırma,

	birleşme ve devralma gibi konularda rehberlik etme kapasitesinin geliştirilmesinde yarar görülmektedir.
Hammadde ve aramalı tedarikinin küresel riskler de göz önünde bulundurularak sürdürülebilir kılınması	<p>Küresel risklerin, hammadde ve doğal kaynaklar üzerinde rekabetin arttığı göz önünde bulundurularak Türkiye’de gerçekleştirilen üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere, hammadde ve aramalı tedariki, kritik değer zincirleri için düzenlenecek stratejiler çerçevesinde etkinleştirilmelidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ekonomik ve teknik açıdan üretilebilir, pazarlanabilir ve kârlı yerli alternatifler araştırılarak ve desteklenerek yurtiçinden temin edilmeli, - Kaynak ülkeleri bakımından çeşitlendirilmeli, bu amaçla Serbest Ticaret Anlaşmaları düzenlenmelidir.
Sanayi, teknoloji ve Ar-Ge faaliyetleri, turizm ve tarımsal üretimi kapsayacak şekilde ulusal ve yerel afet dayanıklılık stratejilerinin oluşturulması	<p>Afet Yönetim Planları yapılmakla birlikte, üretken sektörler ve üretim alanlarında afete karşı dayanıklılık başta KOBİ ve mikro ölçekli işletmeler gözetilerek stratejik boyutlarıyla geliştirilmelidir.</p> <p>Söz konusu çalışmalar, bölge ve şehir planlama süreçleriyle bütünleştirilmeli, sanayi ve üretim altyapısı bu stratejilerle uyumlu bir şekilde hayata geçirilmelidir.</p>
Yoğun mülteci ve düzensiz göç akımları nedeniyle oluşan sosyoekonomik ve kültürel riskler	<p>Küresel belirsizlikle birlikte, savaş, ekonomik kriz veya doğal afetler nedeniyle yoğun mülteci akını risklerinin artması göz önünde bulundurularak, Türkiye’nin uluslararası yükümlülükleri ve ülkenin taşıma ve absorbe etme kapasitesi göz önünde bulundurularak kanıta dayalı, gerçekçi bir göç ve mülteci politikası oluşturulmalı, riskler gerçekleşmeden alternatif senaryolar bazında öngörülerek önceden tedbir alınmalıdır.</p>

4.4. Amaç, Hedef ve Politikaların SKA ile İlişkisi

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ile buna yönelik strateji ve tedbirlerin, Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen SKA’ya katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu katkıların özellikle “insana yakışır iş ve ekonomik büyüme” ve “sanayi, yenilikçilik ve altyapı” SKA’larına aşağıdaki tabloda ifade edildiği gibi doğrudan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 16: İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesinin Doğrudan Katkı Sağlaması Beklenen SKA’lar

İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	<p>İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesiyle girişimcilik faaliyetlerinin yoğunlaşması, firma kuruluşlarının ve büyüme performanslarının artması, Türkiye’ye UDY’lerin daha yüksek düzeyde ve yatırım kalitesiyle çekilmesi beklenmektedir. Bu suretle,</p> <ul style="list-style-type: none">- Ekonomik büyümeye ve ekonomik büyüme süreçlerinin çevrenin bozulmasından ayrıştırılmasına,- Teknolojik gelişmeye,- Üretimde katma değer ve verimliliğin artmasına,- Yenilik ve yaratıcılığın güçlenmesine,- İnsana yakışır iş ve istihdamın artmasına,- KOBİ’ler için uygun kuruluş ve büyüme ortamı oluşmasına,- Kayıt dışı ekonominin küçülmesine,- Finansal hizmetlerin herkese erişilebilir kılınmasını teminen finansal kurumların kapasitesinin geliştirilmesine,- İstihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünlerini teşvik eden sürdürülebilir turizmin desteklenmesi için politikalar oluşturulması ve uygulanmasına <p>doğrudan katkı sağlaması öngörülmektedir.</p> <p>Yine bu kapsamda, ulusal ve uluslararası büyük ölçekli firmaların öncülüğünde ve kamu politikalarıyla paralel olarak küçük ve mikro ölçekli işletmeler de dâhil olmak üzere, üretim yapısında kapsayıcılık ve insana yakışır iş yaklaşımının yaygınlaşmasının, gerek özellikle eğitimde olmayan gençler ile kadın ve engellilerin ekonomik hayata dâhil olması, gerekse iş sağlığı, güvenliği ve çalışma hayatı normlarına uyulması konularında etkili olması beklenmektedir.</p>
Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	<p>İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında gerek ulusal firmaların kapasitesinin ve performansının yükselmesi, gerekse UDY’lerin artması yoluyla</p> <ul style="list-style-type: none">- Kaliteli, güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapıların oluşturulmasına,- Sanayinin kapsayıcı ve sürdürülebilir bir nitelikte büyümesi ve gelişmesine,- KOBİ ve mikro işletmelerin uygun koşullu kredi ve diğer finansal hizmetlere erişiminin kolaylaştırılmasına,- KOBİ ve mikro ölçekli işletmelerin niteliği ve katma değeri yükselen değer zincirleriyle bütünleşmesine,

	<ul style="list-style-type: none">- Kaynak verimliliğinin artmasına ve temiz ve çevresel açıdan daha sağlam teknolojiler ve sanayi süreçlerinin daha çok benimsenmesine,- Yenilikçiliğın, Ar-Ge faaliyetlerinin, bilimsel araştırmaların ve sanayi yetkinliklerinin gelişmesine,- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin niteliğı ile bu teknolojilere erişimin artırılmasına katkı sağlaması öngörülmektedir.
--	--

Bununla birlikte, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde ÖİK tarafından çizilen çerçeve hem üretim faaliyetinde bulunan sektörleri kapsamakta hem de insan kaynaklarının geliştirilmesi, istihdam, teknoloji ve altyapı gibi çevresel ve sosyal sektörleri ilgilendiren politikalar ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesinin “yoksulluğa son”, “nitelikli eğitim”, “cinsiyet eşitliği”, “temiz su ve sanitasyon”, “erişilebilir ve temiz enerji”, “sürdürülebilir şehir ve topluluklar”, “sorumlu tüketim ve üretim”, “barış, adalet ve güçlü kurumlar” başlıklı SKA’lara da kısmen veya dolaylı olarak katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

4.5. Önerilen Araştırmalar

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi sürecinde, 2000’li yıllardan günümüze kadar İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Küresel Rekabetçilik Endeksi gibi uluslararası araştırmalar ve bu araştırmalarla üretilen endeksler yol gösterici olmuştur. Bununla birlikte, yukarıdaki bölümlerde açıklandığı gibi söz konusu araştırma ve endeksler son yıllarda ya sona ermekte ya da önemli ölçüde değışikliğe uğrayarak zamansal sürekliliğini kaybetmektedir.

Söz konusu araştırmalar ve endeksler, ağırlıkla gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin ekonomik gelişme, ticaret ve yatırım öncelikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çalışmaların özellikle UDY çekme, Türkiye’nin koşullarını ve dinamiklerini rekabet içinde olduğumuz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle kıyaslama yönünden katkısı büyüktür. Bu anlamda, iş ve yatırım ortamıyla ilgili olarak aşağıda sayılan araştırmaların takip edilmeye devam edilmesinde yarar görülmektedir:

- Dünya Bankası İş Yapmaya Uygunluk Araştırması (Business Ready),
- (Devam ettirilmesi halinde) Dünya Ekonomi Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu (en son 2020 yılında yayınlanmıştır),
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Dünya Yatırım Raporu,

- Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Küresel İnovasyon Endeksi.

Bununla birlikte, Türkiye'nin kendi koşullarına ve gelişme dinamiklerine uygun bir bilgilendirme ve diğer ülkelerle kıyaslama çerçevesi sunacak araştırma ve endeks çalışmalarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Özellikle 2020'li yılların başında İş Yapma Kolaylığı Endeksi ve Küresel Rekabetçilik Endekslerinde devamlılığın bozulması, bu ihtiyacı daha görünür kılmıştır.

Bu süreçte YASED, öncelikle kurum içi kullanım ve üyeleriyle etkili iletişim ve değerlendirme yapabilmek amacıyla, Türkiye'yi UDY çekme ve iş ortamı yönünden yakın rakipleriyle kıyaslayan bir endeks çalışması yapmaktadır. Bu çalışmada, diğer endeks çalışmalarındaki gibi Türkiye'nin öncelikleriyle uyumlu ve kapsama giren tüm ülkeler için erişilebilir göstergeler kullanmıştır. Söz konusu göstergeler, piyasa büyüklüğü, iş ortamı, insan kaynakları, maliyetler, altyapı, vergiler ve teşvikler, düzenleyici çerçeve, arazi erişilebilirliği, risk göstergeleri gibi bileşenleri ölçmekte ve bu bileşenler bazında durum ve performansı kıyaslamaktadır.

Ayrıca, iş ve yatırım ortamındaki gelişmelerle yakından ilgili bulunan spesifik konulardaki araştırmalar da oldukça aydınlatıcı olmaktadır. Özellikle iyi yönetim, yenilik, dijitalleşme, yeşil dönüşüm ve iklim değişikliğine duyarlılık gibi konulardaki araştırma ve sıralamaların hem iş ve yatırım ortamıyla ilgili bilgi derinliğinin artmasında hem gerçekleştirilecek veya iş çevrelerince kurumlarla müzakere edilecek eylemlerin belirlenmesinde önemi bulunmaktadır.

Bu tür çalışmalara örnek olarak TÜBİSAD tarafından hazırlanan Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2022 Raporu örnek olarak gösterilebilir. Ekosistem, yeterlilik, kullanım ve dönüşüm bileşenlerinden oluşan endeks, Türkiye'nin dijitalleşme performansını ölçme ve dijital dönüşümün hızlandırılması için öneri geliştirme amacını taşımaktadır.

Özellikle yeşil dönüşüm ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyum konularında sektörel etkilerin ve uyum stratejilerinin geliştirilmesine yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalarda kamu kesiminin koordinasyonunda iş dünyasının, akademinin ve sivil toplumun birlikte çalışarak strateji geliştirme ve gündemi ilerletmesi önemli görülmektedir.

Bu çalışmalara ilave olarak, Türkiye'nin ekonomik büyüme, nitelikli ve kapsayıcı istihdam, ihracat potansiyeli ve teknolojik gelişme gibi kriterleri gözeterek öncelikli göreceği değer zincirlerinin araştırılması ve gelişme stratejileri belirlenmesi uygun bir yaklaşım olacaktır. Bu kapsamda, Türkiye'nin küresel değer zincirleri içindeki görece konumunun ve

gelişme potansiyelinin anlaşılması, teknik ve ekonomik yönden uygulanabilir şekilde yerli ve milli üretimle tedarik zincirleri kısaltma stratejilerinin belirlenmesi, böylelikle sanayi kümelenmelerinin güçlendirilmesine yönelik politikaların uygulamaya konulması mümkün olacaktır.

Ayrıca, ülkemize istihdam, sermaye, bilgi ve *know-how* kazandıracak katma değeri yüksek yatırımların çekilmesini sağlayacak şekilde Türkiye'nin bölgesel yönetim ve hizmet merkezi olabilmesi için vergi mevzuatı da dâhil olmak üzere mali, hukuki ve idari tedbirleri belirleyecek bir çalışmanın da yürütülmesinde yarar görülmektedir. Bu yöndeki çalışmalar, Türkiye'nin bir yönetim ve hizmet merkezi olarak gelişmesi yönündeki kavram ve stratejilerin belirlenerek ilgili mevzuata dâhil edilmesi, şirket statüsü de dâhil olmak üzere gerekli kurumsal yapının oluşturulmasına dair alternatiflerin ele alınması ve kurumların eşgüdüm içinde çalışmasına dair temel rehberliğin sağlanmasında işlevsel olacaktır.

Çalışmaya konu değer zincirlerinin ve bu değer zincirleri kapsamında yer alan sektör ve alt sektörlerin belirlenmesinde, içinde akademinin ve araştırma merkezlerinin yer alacağı teknik çalışmalar, eğilim analizleri ve öngörü çalışmaları hem kanıt temelinin hem ortak anlayış ve politika geliştirme sürecinin beslenmesinde yararlı olacaktır.

Diğer yandan, Türkiye'nin uluslararası düzeyde yüksek cazibeli bir çekim merkezi olmasıyla ilgili potansiyelini, küresel ve bölgesel düzeydeki eğilimler çerçevesinde rakiplerine kıyasla konumunu ve çekim merkezi özelliklerini güçlendirecek stratejileri aşağıdaki konular bazında ortaya koymak, Türkiye'nin plan dönemi ve uzun vadeli perspektifini yönlendirmek açısından yararlı görülmektedir:

- Uluslararası üretim merkezi,
- Uluslararası ihtisaslaşmış hizmetler merkezi,
- Uluslararası lojistik merkezi,
- Uluslararası finansal hizmetler merkezi,
- Uluslararası bilgi ve veri merkezi.

Bahsi geçen araştırmaların yöntemleri, kimin tarafından gerçekleştirileceği ve politika belirleme süreçlerinde ne şekilde kullanılacağı, yukarıdaki bölümlerde önerilen koordinasyon mekanizması ve yönetim çerçevesi içerisinde paydaşlarca belirlenmelidir. Bu şekilde, zengin ve amaca yönelik bir araştırma ve analiz çerçevesiyle politika ve müzakere süreçleri için çeşitli ve sağlam bir bilgi ve kanıt temeli oluşturulabilecektir.

Son olarak, bahsi geçen çalışmaların kamu kurumları, iş dünyası kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından sağlıklı ve zamanlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, (i) sağlıklı verinin elde edilmesini, (ii) veri setlerinin oluşturularak ilgili kurumlar ve paydaşlar nezdinde kullanıma açık olmasını, (iii) araştırma sonuçları ve veri özetlerinin kamuoyuyla paylaşılmasını gerekli kılmaktadır. Böylelikle Türkiye'nin gerçek potansiyelinin belirlenmesi, yatırımcılar ve uluslararası kuruluşlarla doğru bilginin paylaşılması, paydaşlar ve uluslararası çevreler arasında Türkiye ile ilgili güven ve öngörülebilirlik algısının pekiştirilmesi sağlanabilecektir.

5. SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME

Uluslararası gelişmelere benzer biçimde, küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte Türkiye’de de 1980’lerden itibaren ekonomik serbestleşme ve reform programları uygulamaya konulmuş, özel kesimin kalkınma sürecindeki etkisi artırılmaya çalışılmıştır. 2000’li yıllara kadar ticaret engellerinin azaltılması, özelleştirme programlarının, yatırım teşviklerinin ve vergi reformlarının uygulanması gibi politikalar uygulamaya konularak bir yandan iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda öncül adımlar atılmış, diğer yandan özel kesimin ekonomik faaliyetler içindeki payı yükseltilmiştir.

1990’lı yıllarda ve 2000’li yılların başında Türkiye’de yaşanan bir dizi ekonomik ve mali krizi izleyen dönemde makroekonomik istikrar ve sektörel reform programlarıyla birlikte iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik politikalar da kapsamlı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Türkiye’nin AB ile uyum ve üyelik perspektifinin de desteklediği bu dönemde politika belirleme ve koordinasyon mekanizmalarının etkili bir şekilde işlev görmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik kurumsal ve hukuki tedbirlerle birlikte olumlu sonuç alınmasında ve Türkiye’de iş ve yatırım ortamının diğer ülkelere kıyasla giderek gelişmesinde etkili olmuştur.

Türkiye, bugüne kadar temel altyapı eksikliklerini giderme, temel eğitim ve sağlık hizmetlerini geniş toplum kesimlerine yaygınlaştırma, özel kesim girişimciliğini ekonominin itici gücü haline getirme, bu yönde iş ve yatırım yapma üzerindeki mali yükü ve bürokratik engelleri azaltma yönünde önemli aşamalar kaydetmiştir. Türkiye’nin durumu ve ihtiyaçları, bu yönüyle göstergelere ve değerlendirmelere yansımaktadır. Türkiye, mukayeseli olarak iş ve yatırım ortamına ilişkin değerlendirmelerde uzun vadede diğer ülkelerle mukayeseli konumunu yükseltmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de küresel sosyoekonomik ve politik dinamikler, değişen pazar koşulları ve bunlarla birlikte değişen kalkınma gündemi nedeniyle, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi politikalarının sürekli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi önemlidir. On Birinci Kalkınma Planı döneminde dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler bu ihtiyacı daha da artırmıştır.

Dünyada tek küresel ekonominin ikili veya çoklu ekonomik ve politik kutuplaşma eğilimleri göstermesi, Covid-19 pandemisi ile Rusya-Ukrayna savaşı ve diğer potansiyel gerilim ve çatışmaların etkisi, yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerinin ekonomide, sosyal yaşamda

ve ulusal ve uluslararası politikalarda giderek önem kazanması, bu gelişmelerle birlikte küresel değer zincirlerinin yeniden yapılanma eğilimi iş yapma biçimlerinde, yatırım kararlarında, sermaye hareketlerinde, kamu politikalarında ve uluslararası ilişkilerde etkili olmaktadır. 2007-2008 finansal ve ekonomik krizinden sonra görülen toparlanma sürecinin küresel ekonomide sürdürülebilir bir büyüme sürecine dönüşmemesi, teknolojik gelişmelerin ekonomilerde verimlilik artışı ve büyüme getirmemesi de küresel gelişmelerle birlikte hem ulusal hem uluslararası düzeyde yeni çözümler üretme, değişim ve dönüşüm arayışlarını derinleştirmiştir.

Söz konusu küresel eğilimler ve gelişmeler Türkiye’de de etkili olmaktadır. Türkiye Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve bunlara ilişkin tedbirlerin ekonomik ve sosyal etkilerini yakından yaşamaktadır. Ekonomideki yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm süreçlerinin Türkiye ekonomisi ve firmalar için gündeme getirdiği risklerin yönetilmesi kadar fırsatlardan yararlanılması, Türkiye’de dünyaya paralel şekilde etkisini gösteren ekonomik darboğazların aşılması, teknolojik gelişmenin hızlandırılması ve verimliliğin artırılması bakımından önemlidir. Dünyadaki gelişmelere ilave olarak 2023 yılı Şubat ayında Türkiye’nin pek çok ilinde etkili olan deprem felaketi ve bu felaketin özellikle depremden etkilenen illerdeki etkisi, her ne kadar planlı sanayi alanları ve büyük ölçekli firmalar üzerindeki etkisi görece sınırlı olsa da, deprem felaketini izleyen bir dizi sel felaketi de afete hazırlıklı olma ve dayanıklılık geliştirme konusunda duyarlılığı artırmıştır.

Türkiye, bu gelişmelere duyarsız kalmamıştır. Covid-19 pandemisi sürecinde kamu sağlığını korumaya, pandemi ve kamu sağlığı nedeniyle oluşabilecek ekonomik durgunluk risklerini azaltmaya yönelik tedbirler hızla uygulamaya konulmuştur.

Küresel ölçekte etkili olan yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerini yönetme konusunda temel öncelikleri belirlemeye yönelik olarak Sanayi ve Teknoloji Stratejisini uygulamaya koymuş, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sürecine katılarak 2053 yılı karbon-nötr hedefini açıklamış, Avrupa Yeşil Mutabakatı sürecindeki stratejilerini belirlemek, mutabakatın ekonomi üzerindeki olası risklerini azaltarak mutabakata uyum sürecinden azami yararı sağlamak üzere Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında eylemleri uygulamaya geçirmeye başlamıştır. Diğer yandan, UDY girişlerini ve bu yatırımlardan sağlanan yararı artırmak üzere Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisini hayata geçirmiştir.

Gerek Rusya-Ukrayna savaşı ve bununla ilgili gelişmelerde gerekse dünyada görülen diğer kutuplaşma ve çatışma eğilimlerinde Türkiye yansız ve dengeli bir tutum sergilemeye devam etmiştir. Bu tutumuyla Türkiye G20 platformu başta olmak üzere uluslararası platformlarda etkin ve çözüm odaklı bir rol oynama gayretlerini sürdürmüştür.

2023 yılında Kahramanmaraş ve Hatay merkezli gerçekleşen ve illeri fiziki hasar, yerel ekonomi, yaşam koşulları ve psiko-sosyal yönden etkileyen deprem felaketinde acil durum ve insani yardım tedbirleri ulusal ve uluslararası kuruluşlar, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinde etkili bir şekilde uygulamaya konulmuş, deprem sonrası iyileştirici ve kalkınma sürecini yeniden başlatıcı tedbirler uygulamaya konulmaya başlanmıştır.

Türkiye’yi etkileyen temel gelişmeler konusunda ilk adımlar atılmış olmakla birlikte Türkiye’nin daha rekabetçi, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir iş ve yatırım ortamına kavuşması, bu suretle dünya ekonomisinde ve siyasi hayatında konumunu güçlendirebilmesi için bazı kritik politikaların uygulamaya konulması gerekmektedir.

Zira Covid-19 sürecinde alınan tedbirler ve deprem felaketinin oluşturduğu mali yük ve Rusya-Ukrayna savaşıyla küresel ekonomide görülen risklerin ve olumsuzlukların da etkisiyle Türkiye için makroekonomik istikrarın önemi artmıştır. Ulusal ve uluslararası doğrudan yatırımların artırılması da gerek kalkınmanın finansmanı, gerekse teknolojik ilerleme, ekonomide ihtiyaç duyulan dönüşümün gerçekleştirilmesi, insan kaynakları ve becerilerin geliştirilmesi konularında beklenen katkıları nedeniyle daha fazla önem kazanmıştır.

Küresel risklerin arttığı bu dönemde, ulusal ve uluslararası girişimcilerin ve yatırımcıların hukukun üstünlüğü ve düzenleyici öngörülebilirlik konusundaki hassasiyeti artmıştır. Buna bağlı olarak, ulusal ve uluslararası yatırımları canlandırmak için makroekonomik istikrarla birlikte hukukun üstünlüğünü ve düzenleyici öngörülebilirliği tüm boyutlarıyla hayata geçirmek kritik öneme sahip olmuştur. Bu çerçevede, hukukun üstünlüğünü, düzenleyici belirlilik ve öngörülebilirliği, makroekonomik istikrarı sağlamak, bu alanlardaki iyileşmeleri sürekli kılarak firmalar ve yatırımcılar üzerindeki maliyetleri ve yükü azaltmak, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için ön koşul ve temel gereklilik olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, yoğunlaşan ve çok boyutlu nitelik kazanan dönüşüm süreçlerine firmaların, işgücünün, iş dünyası kurumlarının uyumunu kolaylaştırmak, Türkiye’nin dönüşüm süreçlerine daha fazla katkıda bulunma potansiyeli bulunan UDY’leri çekmek, bu yönde kamu

kesiminin düzenleme, denetleme, destekleme, insan kaynağı ve altyapı geliştirme ve koordinasyon sağlama işlevlerini gözden geçirerek yeniden kurgulamak, kamu kesimi-özel kesim işbirliğine ve koordinasyon mekanizmalarına bu öncelikleri dâhil etmek, On İkinci Kalkınma Planı dönemi için temel öncelikler olarak görülmektedir.

Bu yaklaşımla, Türkiye'nin küresel ve bölgesel ölçekte üretim, lojistik, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler gibi alalarda cazibesini artıran bir merkez olarak ekonomik ve siyasi konumunu güçlendirme yönündeki uzun vadeli hedefleri göz önünde bulundurularak iş ve yatırım ortamının rekabetçi, sürdürülebilir ve kapsayıcı nitelikleriyle iyileştirilmesine yönelik politika çerçevesi, üç temel unsur etrafında kurgulanmıştır:

- Rekabetçi ve adil bir iş ve yatırım ortamı için ön koşullar;
 - o Makroekonomik istikrarın yanında düzenleyici öngörülebirliliğin sağlanması,
 - o Mevzuat, düzenleme ve işlemlerde sürekli iyileştirme yaparak iş ve yatırımla ilgili işlemlerin sadeleştirilerek maliyetlerin azaltılması.
- Rekabetçi, sürdürülebilir, kapsayıcı ve dönüşüm süreçlerini kolaylaştıran bir iş ve yatırım ortamı için;
 - o İş ve yatırım ortamında dönüşüm sağlanması,
 - o Türkiye'nin katma değeri yüksek değer zincirlerinde konumunun güçlendirilmesi,
 - o Nitelikli insan kaynağına erişimin iyileştirilmesi,
 - o Altyapının geliştirilmesi.
- İş ve yatırım ortamındaki gelişmeleri hızlandırmak ve sürekli kılmak için;
 - o Yönetişim ve risk yönetiminin etkinleştirilmesi.

Sosyoekonomik ve politik alanlarda köklü küresel değişim ve dönüşüm eğilimleri görülen bu dönemde, Türkiye'nin küresel ve bölgesel ölçekte üretim, lojistik, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler gibi alalarda cazibesini artıran bir merkez olma hedefleri, gelişmelerin niceliksel büyüme ve yaygınlaşma şeklinde elde edilmesinden daha önemli olmak üzere nitelik yönünden daha ileri taşınarak sürdürülebilir hale getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Ekonomide yeşil ve dijital dönüşüm, mevcut teknolojileri, iş modellerini ve iş yapma biçimlerini, beceri ve yetenekleri, hâkim ürün, hizmet ve sektörleri geçersiz, atıl veya yetersiz hale getirerek firmaları, işgücünü ve organizasyonları dönüştürerek yenilenmeye zorlamaktadır.

Benzer şekilde, deprem gibi doğal afetler de başta fiziki yapılar da dâhil olmak üzere sermaye stoku üzerinde yıkıcı etki göstermektedir. Siyasi ve ekonomi-politik alandaki gelişmeler ise dünya düzeninde köklü değişimler olabileceğini, ulusal ve uluslararası yönetim ve yönetişim çerçevelerinde yeniden yapılanma dinamikleri oluşabileceğini göstermektedir.

Dünyadaki ve Türkiye'deki hızlı gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde hem iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesinde hem de ekonominin genel yönetiminde "daha iyisi" ve "gelecek için" yaklaşımlarının önemli bir açılım sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu yaklaşımla, Türkiye'nin geçerliliğini veya etkisini kaybeden veya kaybetme potansiyeli bulunan altyapının, becerilerin, yönetim ve yönetişim organizasyonlarının, iş yapma biçimlerinin yerine, bugünün değil hızla değişen dünyada gelecekteki ihtiyaçlara cevap verecek şekilde niteliklerini geliştirme anlayışını hayata geçirmesinde yarar görülmektedir.

Türkiye bakımından hayata geçirilmesinde önem taşıyan diğer bir nokta da, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik politika ve tedbirlerin sanayi ve teknoloji, rekabet ve piyasa düzenlemeleri, çevre ve iklim değişikliği, istihdam, insan kaynakları ve eğitim politikası, enerji, ulaştırma ve iletişim, cinsiyet eşitliği ve gençlik gibi farklı politika alanlarında ihtiyaç duyulan reform gayretleriyle birlikte uyum içinde yürütülmesidir. Bu yaklaşım, politika alanları bakımından somut amaç ve hedefler konulmasını, özel kesim ve sivil toplumu karar alma süreçlerine dâhil etmek üzere yönetişim ve koordinasyonun etkili kılınmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin gerek düzenleyici öngörülebilirliğin sağlanmasına, gerekse YOİKK gibi mevcut yönetişim ve koordinasyon mekanizmalarının etkinleştirilmesine yönelik tedbirlerle bu yaklaşımı hayata geçirebileceği değerlendirilmektedir.

5.1. İş ve Yatırım Ortamındaki Gelişmelerin Türkiye'nin Kalkınma Sürecine Beklenen Katkısı

İş ve yatırım ortamında gerçekleştirilecek düzenlemelerin, firmalara sağlayacağı yararlarla, yeni iş kurma, yatırım yapma ve iş büyütme konularında firmalara daha uygun bir ortam sunması, bu suretle ulusal ve uluslararası yatırımların ve ekonomik aktivitenin artması beklenmektedir.

Girişimcilerin ve yatırımcıların, yatırımlarının beklenen getirileri ile maliyetlerini karşılaştırarak karar almaktadır. Uluslararası yatırımcılar da yer seçimi kararlarını alırken alternatif yerlerdeki getiri ve maliyetleri göz önünde bulundurarak karar vermektedir.

Firmalar için finansmana, işgücüne, hammadde, ara malı ve tedarik edilmesi gereken hizmetlere, ulaştırma, haberleşme ve enerji gibi altyapı hizmetlerine, yatırım yerine, bilgi ve Ar-Ge kapasitesine yeterli düzeyde, uygun nitelikte ve makul maliyetlerle erişim önemli olmaktadır. İş ve yatırım ortamı için önerilen politika tedbirleri, bir yandan üretimde kullanılan kaynakların tedarikini kolaylaştırma amacı güderken diğer yandan insan kaynaklarının, altyapının ve Ar-Ge hizmetlerinin niteliğini artırarak getiri-maliyet dengesini pozitif yönde etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu yöndeki politika ve tedbir önerileri, büyük ölçekli yatırımları ve katma değeri yüksek değer zincirlerini tamamlayıcı şekilde yerel sanayi kümelenmelerinin ve tedarik zincirlerinin niteliğinin artırılmasına, altyapı ve lojistik hizmetlerinin daha rekabetçi ve çevre dostu olacak şekilde iyileştirilmesine odaklanmaktadır.

Firmalar bakımından maliyetleri azaltan diğer tedbirler vergilendirme ve teşvik sistemlerinin sadeleştirilerek etkinleştirilmesi yönündedir. Diğer yandan, idari düzenlemelerin sadeleştirilmesi ve firmaların uyum maliyetlerinin azaltılması, özellikle yeşil dönüşüm, dijital dönüşüm, değer zincirlerinde ve ekonomide yeniden yapılanma gibi yapısal dönüşüm ihtiyaçlarının olduğu dönemlerde daha önemli hale gelmektedir. Bu yönde, sadeleştirilmiş, ekonominin ve dönüşüm süreçlerinin ihtiyaç ve öncelikleriyle uyumlaştırılmış, düzenleyici etki analizleri ve iş dünyasıyla müzakere süreçleriyle geliştirilerek kalitesi artırılmış kamu düzenlemeleri ile vergi ve teşvik sistemlerinin, firmalar için uyumu kolaylaştırarak maliyetleri düşürmesi ve finansmana erişimi kolaylaştıracağı öngörülmektedir.

Kamu politikalarının ve düzenlemelerinin öngörülebilirliğinin güçlendirilmesi, aynı zamanda politika ve düzenleme değişikliklerinden kaynaklanabilecek firma ve yatırım getirilerini azaltıcı veya maliyetlerini artırıcı risklerin azaltılmasını sağlayacaktır.

Firma davranışları üzerinde etkili olan bir diğer konu da adil rekabet koşullarının oluşturulmasıdır. Bir yandan hukukun üstünlüğü çerçevesinde kamu ve özel kesim aktörleri arasında eşitliğin ve yansızlığın sağlanması gerekirken diğer yandan piyasa etkinliğini sağlama, teknolojiyi, becerileri, yenilikçiliği geliştirme yönündeki düzenleme ve desteklerin eşitlik ilkesiyle dengelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, düzenleme ve desteklerin aktörler, firmalar ve yatırımcılar arasında ayrımcılık yaratmadan ve rekabeti bozmadan, istihdam artışı, teknolojik gelişme, verimlilik artışı gibi elde edilmek istenen ekonomik ve sosyal sonuçlara odaklanarak şeffaf ve orantısal bir şekilde gerçekleştirilmesi, bu anlamda sektörler ve değer zincirleri özelinde gelişme ve rekabet politikalarının birlikte ele alınması önerilmektedir.

Firmaların ve yatırımcıların iş kurmalarına, işletmelerine ve büyütmelerine uygun ortamın tesis edilmesi, yerli ve uluslararası yatırımların hem nicelik olarak artmasına hem nitelik olarak iyileşmesine imkân sağlayacaktır.

Kamu politikalarında ve düzenlemelerinde öngörülebilirliğin ve istikrarın sağlanması aynı zamanda yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerinin etkili bir şekilde yürütülmesinde, Türkiye'nin katma değeri yüksek değer zincirlerinde konumunu iyileştirmesinde kritik önem taşımaktadır. Türkiye'nin bu alanlardaki politika, destek ve uygulamalarını şeffaf, katılımcı ve sürdürülebilir bir anlayışla belirleyerek hayata geçirmesi, firmalarda ve iş çevrelerinde risk algısının azalmasına, güven ve ortaklık duygusunun gelişmesine, bu suretle hedeflenen alanlarda ulusal ve uluslararası yatırımların artmasına imkân sağlayabilecektir.

İş ve yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik politika önerileri, insan kaynaklarının, altyapının ve hizmetlerin de geliştirilmesini içermektedir. Bu konulardaki gelişmeler ile iş ve yatırım ortamı arasındaki etkileşim iki yönlüdür:

- İnsan kaynakları bakımından, eğitim ve istihdam politikalarıyla uyumlu bir şekilde dönüşümün ve gelecekteki iş dünyasının talebine uygun beceri geliştirilmesi, uluslararası yatırımcı çekme ve yerli yatırımcıların yatırımlarını artırırken yeni yatırımlar ve iş imkânları, yaparak öğrenme yoluyla teknik, yönetsel ve iş modeli becerilerinin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Özellikle uluslararası yatırımlar, bu anlamda yeni teknolojilerin ve becerilerin ülkeye aktarılmasında tamamlayıcı hatta öncü rol üstlenebilmektedir.
- Altyapı ve hizmetler bakımından, enerji, ulaştırma ve haberleşme alanlarındaki altyapı ve hizmetlerin gelişmesi ve erişilebilir olması yerli ve uluslararası yatırımcıların maliyetlerini düşürerek yatırımları uyarırken aynı zamanda altyapı geliştirme ve hizmet sunumu konularında piyasanın gelişmesine imkân sağlayarak kamu-özel işbirliklerinde olduğu gibi, bu konulardaki yatırımları ve ülkeye finansman akışını kolaylaştırmaktadır.

Bu etkileşimle birlikte, kamu düzenlemeleri, destekleri ve yatırım promosyonu konularında öncelikli alanlarda uluslararası yatırımcı çekmek ve yerli yatırımcıyı ayrımcılık yapmadan politika önceliklerine yönlendirmek önümüzdeki dönüşüm sürecinde kritik görülmektedir.

İş ve yatırım ortamında sağlanacak iyileştirmelerin ve artan ulusal ve uluslararası yatırımların

- Ekonomik büyümeye,
- Teknolojik gelişmeye, üretimde katma değerin ve verimliliğin artmasına,
- Yenilikçiliğin, Ar-Ge faaliyetlerinin, bilimsel araştırmaların ve sanayi yetkinliklerinin gelişmesine,
- İnsana yakışır iş ve istihdamın artmasına,
- Sanayi ve turizmin kapsayıcı ve sürdürülebilir bir nitelikte büyümesi ve gelişmesine,
- KOBİ'ler için uygun kuruluş ve büyüme ortamı oluşmasına ve KOBİ'lerin niteliği ve katma değeri yükselen değer zincirleriyle bütünleşmesine,
- Kayıt dışı ekonominin küçülmesine,
- Finansal hizmetlerin herkese erişilebilir kılınmasını teminen finansal kurumların kapasitesinin geliştirilmesine,
- KOBİ ve mikro işletmelerin uluslararası ve ulusal finans kurumlarınca önceliklendirilen teknolojik gelişme, çevresel ve sosyal etki öncelikli fonlar başta olmak üzere finans kaynaklarına erişim sağlanmasına,
- Kaliteli, güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapıların oluşturulmasına,
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin niteliği ile bu teknolojilere erişimin artırılmasına,
- Kaynak verimliliğinin artmasına ve temiz ve çevresel açıdan daha sağlam teknolojilerin, enerji kaynaklarının ve sanayi süreçlerinin daha çok benimsenmesine

katkıda bulunarak Türkiye'nin rekabetçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstleneceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Avrupa Komisyonu. Reform Support-Green Transition. https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/green-transition_en. Erişim: 25.06.2023.
- Avrupa Komisyonu (2021). Carbon Border Adjustment Mechanism: Questions and Answers. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_3661. Erişim : 15.12.2022.
- Avrupa Komisyonu Yapısal Reform Destekleri Genel Müdürlüğü (2020). Technical support for implementing the European Green Deal. <https://reform-support.ec.europa.eu/system/files/2021-03/2020.2329-final-web.pdf>. Erişim: 14.06.2023.
- Birleşmiş Milletler (2023). WHO chief declares end to Covid-19 as a global health emergency. UN News. <https://news.un.org/en/story/2023/05/1136367>. Erişim: 21.06.2023.
- Çolak Y. E. (2020). Yatırım Ortamına İlişkin Endeksler ile Doğrudan Uluslararası Yatırım Analizi ve Türkiye İçin Öneriler, Strateji ve Bütçe Uzmanlığı Tezi.
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2021-2023). <https://www.invest.gov.tr/tr/library/publications/Lists/InvestPublications/Turkiye-Uluslararası-Dogrudan-Yatirim-Stratejisi-2021-2023.pdf>. Erişim: 03.01.2023.
- Dünya Bankası, Doing Business Archive and Reports. <https://archive.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-reports>. Erişim: 02.01.2023.
- Dünya Bankası (2020). Global Experiences from Regulatory Sandboxes. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/912001605241080935/pdf/Global-Experiences-from-Regulatory-Sandboxes.pdf>. Erişim: 15.06.2023.
- Dünya Bankası (2022). Leveraging Global Value Chains for Growth in Turkey -A Turkey Country Economic Memorandum. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37095/originalNames.pdf?sequence=5>. Erişim: 03.01.2023.
- Dünya Bankası (2023). Business Ready Methodology Handbook, <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d79ca28ad482b1a9bc19b9c3a9c9e19-0540012023/original/B-READY-Manual-and-Guide.pdf>. Erişim: 26.05.2023.
- Güler, İ. (2019). İktisadi Kalkınma Temelinde Gayrimenkul Ekonomisi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güler, İ. (2020). “Pandemi sonrası süreç için ekonomik kalkınma arayışı: Türkiye örneği”. Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), 19-50.
- Güler, İ., Aydınbaş, Y. E. (2021). “Being Stronger in New Global Supply Chain After The Pandemic: Seeking to Increase Foreign Trade Volume and Employment Simultaneously in Turkey Economy”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 1476-1498.
- IMD, 2023. World Competitiveness Ranking. <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/>. Erişim: 01.09.2023.

- IMF, 2023. World Economic Outlook, April 2023: A Rocky Recovery.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- Küçükkiremitçi, O. (2011). “Türkiye Sanayi Strateji Belgesi Temelinde İmalat Sanayinin Yapısal Analizi”. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 53-94.
- Küçükkiremitçi, O., Güler, İ. (2020). “Ticaret Savaşları Ekseninde Türkiye’de Üretimin İthalata Bağımlılık Düzeyinin Dönemler Arası Benzerlik Analizi”. Ticaret ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları, 119.
- Medaga and Van de Pol (2022), “Artificial intelligence act and regulatory sandboxes”, European Parliamentary Research Service. Brifing Notu. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733544/EPRS_BRI\(2022\)733544_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733544/EPRS_BRI(2022)733544_EN.pdf). Erişim: 15.06.2023.
- OECD (2021). FDI Qualities Policy Toolkit: Policies for improving the sustainable development impacts of investment. Consultation paper for 6th FDI Qualities Policy Network Meeting, 16 November 2021.
- OECD (2022). Session 4: Launch of FDI Qualities Guide for Development Co-operation. OECD Events Website. <https://www.oecd-events.org/investment-sustainable-development/session/db4878e1-563b-ed11-819b-000d3ac24154/session-4-launch-of-fdi-qualities-guide-for-development-co-operation>. Erişim: 15.06.2023.
- OECD (2022). OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS: Progress Report September 2021-September 2022. <https://www.oecd.org/tax/beps/oecd-g20-inclusive-framework-on-beps-progress-report-september-2021-september-2022.pdf>. Erişim: 15.06.2023.
- OECD (2023a). Foreign Direct Investment Statistics: Data, Analysis and Forecasts. <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>. Erişim: 30.06.2023.
- OECD (2023b). OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 1: Preliminary Version. https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-1_ce188438-en#page1. Erişim: 28.08.2023.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019a). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf. Erişim: 15.05.2023.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019b). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu, http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/Surdurulebilir_Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2.-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu-Ortak-Hedefler-icin-Saglam-Temeller_interaktif.pdf. Erişim: 15.05.2023.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri, <http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/HLPF-2020-Turkiye-Gelismeleri.pdf>. Erişim: 15.05.2023.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>. Erişim: 15.04.2023.

- TCMB (2023). Ödemeler Dengesi İstatistikleri 11 Ağustos 2023 Tarihli Güncelleme. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>. Erişim: 29.08.2023.
- Ticaret Bakanlığı (2021). Yeşil Mutabakat Eylem Planı. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>. Erişim: 03.01.2023.
- TÜBİSAD (2023). Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2022. <https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dde-2022-raporu-final.pdf>. Erişim: 26.05.2023.
- TÜBİSAD (2022). Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2021. <https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad-2021-dde-raporu.pdf>. Erişim: 26.12.2022.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (2022). Türkiye'de İklim Değişikliği ve Yeşil Ekonomi Politikalarının Sosyal ve İstihdam Etkileri. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_852774.pdf. Erişim: 02.01.2023.
- UNCTAD (2021). World Investment Report (2021). https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf. Erişim: 03.01.2023.
- UNCTAD (2022). World Investment Report (2022). https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf. Erişim: 03.01.2023.
- UNCTAD (2023). World Investment Report (2023). https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_en.pdf. Erişim: 23.08.2023.
- YASED (2023a). YASED Faaliyet Raporu 2022 Küresel UDY Trendleri. <https://yased-api.yased.org.tr/Uploads/Reports/YASED-Faaliyet-Raporu-2022.pdf>. Erişim: 23.08.2023.
- YASED (2023b). YASED Özet Sunumu: UDY Gelişmeleri ve YASED Gündemi Temmuz 2023.
- World Economic Forum (2020). The Global Competitiveness Report. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf. Erişim: 03.01.2023.
- WIPO (2022). Global Innovation Index Report. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>. Erişim: 03.01.2023.

www.sbb.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-61-8

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.